

UNIVERZITA PARDUBICE

Fakulta filozofická

Vnitřně vysídlené osoby:

Ázerbájdžán

Bc. Helena Masníková

Diplomová práce

2009

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Praze dne 28. 6. 2009

Bc. Helena Masníková

V první řadě bych chtěla poděkovat své rodině, bez jejichž podpory by tato práce nikdy nespátřila světlo světa; dále pak za vedení a životní rady panu PhDr. Petru Skalníkovi CSc. a za duševní podporu a cenné připomínky svým antropologickým kolegyním a kolegům.

Práci bych chtěla věnovat mým přátelům z Hadžikendu, kteří mi poskytli nejenom cenné informace, ale i něco mnohem cennějšího – přátelství. Cox Sagol!

ANOTACE

Práce se zaměřuje na vnitřně vysídlené osoby v Ázerbájdžánu s přihlédnutím na roli státu a neziskových organizací v jejich životě. Fatální prohra konfliktu o Náhorní Karabach způsobila vysídlení téměř 1/10 ázerbájdžánského obyvatelstva. Tato studie se zabývá příčinami a procesem vysídlení stejně jako životními podmínkami těchto osob, z nichž některé žijí i 17 let mimo svůj domov.

KLÍČOVÁ SLOVA

Vnitřně vysídlené osoby, Ázerbájdžán, Náhorní Karabach, Konflikt, Nevládní organizace, Humanitární pomoc

TITLE

Internally Displaced Persons: Azerbaijan

ANNOTATION

The work focuses on the question of internally displaced persons (IDP) in Azerbaijan. It emphasizes the role of the government and non-governmental organizations in their lives. Fatal failure of Nagorno Karabakh conflict led to displacement of more than 1/10 inhabitants of Azerbaijan. It deals with the causes and process of displacement and focuses on living conditions of these people living 17 years without real home.

KEYWORDS

Internally displaced persons, Azerbaijan, Nagorno Karabakh, Conflict, Non-governmental organizations, Humanitarian aid

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Katedra sociálních věd
Akademický rok: 2008/2009

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Helena MASNÍKOVÁ**

Studijní program: **N6703 Sociologie**

Studijní obor: **Sociální antropologie**

Název tématu: **Vnitřně vysídlené osoby: Ázerbájdžán**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Diplomová práce bude založená především na terénním výzkumu v **Ázerbájdžánu**. Studentka se bude v této lokalitě, konkrétně horské vesnici Hadžikent, **zabývat životními podmínkami místních vnitřně vysídlených osob (dále angl. zkratka IDP), které sem byly vysídleny v důsledku konfliktu o Náhorní Karabach v letech 1992-1994. První část práce se bude vyjadřovat obecně k problematice IDP ve světě a ve druhé části se bude studentka věnovat IDP přímo v Ázerbájdžánu. Důraz bude kladen na problémy, kterým tyto osoby čelí, jak se s nimi vypořádávají, a jakou roli v řešení problémů hraje stát a neziskové mezinárodní i lokální organizace.**

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

KORN, David A.: Exodus within borders : an introduction to the crisis of internal displacement, Brookings Institution Press, Washington ,2000

WAAL DE, Thomas: Black garden: Armenia and Azerbaijan through peace and war, New York University Press, 2003

CORNELL, Svante E.: The Nagorno-Karabakh conflict, Uppsala University, 1999

UNHCR: Situace uprchlíků ve světě, Oxford University press, 1998

VIZINOVÁ, Daniela, PREISS, Marek: Psychické trauma a jeho terapie : (PTSD): psychologická pomoc obětem válek a katastrof, Praha, Portál, 1999

COHEN , Roberta. Developing an International System for Internally Displaced Persons. International Studies Perspectives. 2006, no. 7, s. 87-101.

AFFOLTER, Friedrich W, FINDLAY, Henry J. Assesment of mobilization and leadership challenges in Azerbaijani IDP and refugee camps . Convergence. 2002, vol. 35, no. 4, s. 37-54.

PROFILE OF INTERNAL DISPLACEMENT: AZERBAIJAN, Norwegian refugee council (online), 2003

THE STATUS OF IDP WOMEN IN AZERBAIJAN: A RAPID ASSESSMENT, UNIFEM, Baku, 2006

Vedoucí diplomové práce:

PhDr. Petr Skalník, CSc.

Katedra sociálních věd

Datum zadání diplomové práce: **30. dubna 2008**

Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2009**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

L.S.

PhDr. Livia Šavelková, Ph.D.

vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2008

Úvod

„Neohlížejte se smutně za minulostí, už se nevrátí. Raději moudře využijte přítomnosti. To je správná cesta.“¹

Definice vnitřně vysídlených osob (IDP)² :

*Osoby či skupiny osob, které byly přinuceny či okolnostmi donuceny opustit svůj domov či místo obvyklého pobytu, zejména v důsledku, nebo ve snaze vyhnout se následkům ozbrojeného konfliktu, situacím všeobecného násilí, porušování lidských práv či přírodním nebo člověkem způsobeným katastrofám, a které nepřekročili mezinárodně uznávanou státní hranici.*³

Následující případová studie se zabývá fenoménem vnitřně vysídlených osob na území Ázerbájdžánu. V této post-sovětské republice došlo v důsledku konfliktu o Náhorní Karabach k vysídlení více než 778 000 osob, což je přibližně 1/10 z celkového počtu obyvatel. Tato skutečnost výrazně ovlivnila poválečný vývoj státu. Problematika IDP a nedořešeného konfliktu se promítá do politické, ekonomické i sociální sféry.

Mým cílem je vytvořit ucelený text zabývající se příčinami a důsledky vnitřního vysídlení s důrazem na roli humanitární a rozvojové pomoci v životě postižených osob. Samotná studie, opomineme-li literární rešerši a metodologii, je rozdělena do tří základních celků. První část je věnována samotné problematice IDP, druhá se zaměřuje na vysídlenou populaci Ázerbájdžánu a třetí vychází ze studia komunity IDP ve vesnici Hadžikend poblíž karabašských hranic.

Pro správné uchopení tématu je důležité zabývat se nejdříve fenoménem vnitřně vysídlených osob v jeho obecné rovině. Problematice IDP není v našich odborných kruzích věnována taková pozornost, jakou by si dozajista zasloužila. Samotný pojem vnitřně vysídlené osoby není v české terminologii pevně zakotven a mohou se

1 Henry Wadsworth Longfellow

2 IDP: Internally displaced person; Za účelem zvýšení přehlednosti bude v textu využívána tato anglická zkratka; ustálený český ekvivalent neexistuje

3 Guiding principles on internal displacement. 2004: str. 1

vyskytnout jeho variace jako vnitřně přesídlené či vymístěné osoby⁴. Média pak často nesprávně označují IDP za uprchlíky. Tento termín je postačující pro zkratkovitě a na stereotypch založené televizní noviny, ale není již vhodný pro seriózní diskuze na toto téma. Nejdůležitější rozdíl v těchto dvou pojmech je skutečnost, že vnitřně vysídlené osoby nepřekročily státem uznávanou hranici. Tento fakt, který může z pohledu nezainteresované osoby vypadat jako nepodstatný detail, s sebou nese řadu závažných důsledků, které činí IDP mnohdy zranitelnější než uprchlíky. První část, založená na studiu a analýze literatury, se proto bude věnovat odbornému vymezení tohoto termínu a jevů, které ho doprovází.

Po vytvoření obecného rámce lze přistoupit k samotnému jádru této studie – ázerbájdžánským IDP, které je tvořeno propojením informací získaných četbou literatury a sběrem dat. V Ázerbájdžánu jsem prováděla po dobu 3 měsíců antropologický výzkum, který mi umožnil ověřit, vyvrátit a doplnit znalosti, které jsem měla z předběžné přípravy. Ázerbájdžánští IDP jsou v mnoha ohledech specifictví. Nejsou státním nepřítelem a ze strany vlády jsou vynakládány značné finanční obnosy zajišťující jejich minimální životní standart.

V důsledku fatální prohry konfliktu o Náhorní Karabach ztratil Ázerbájdžán 13,6% svého území a stal se jedním ze států s nejvyšším poměrem IDP vůči nevysídlené populaci. Od první masivní vlny vysídlení uběhlo již 17 let. Pouze necelá třetina z celkového počtu 778 000 IDP měla možnost vrátit se zpět do svých domovů. Během této doby se výrazně změnila strategie vlády a mezinárodní komunity k řešení této situace. Byl vytvořen speciální status IDP a ustanovena privilegia pomáhající těmto lidem překonat tíživou životní situaci. Jak jsou tyto snahy úspěšné, si ukážeme právě v druhé části studie. Ta si klade za cíl podat ucelený obraz o příčinách procesu vysídlení, životních podmínkách IDP, roli NGO⁵ a vlády v životě vysídlené populace.

Detailnější informace ze života ázerbájdžánských IDP poskytují kapitoly věnující se komunitě v Hadžikendu. O této vesnici ležící v předhůří Karabachu neexistuje v literatuře téměř žádná zmínka. Hadžikend býval v dobách existence SSSR známým rekreačním střediskem, na které byli místní obyvatelé pyšní. Po příchodu více

4 Po uvážení jsem se rozhodla používat termín vnitřně vysídlené osoby. Pojem vymístění mi v kontextu této tematiky nepřipadá relevantní. Vysídlení pak ve mě na rozdíl od přesídlení evokuje nedobrovolnost procesu.

5 NGO: Non-governmental organization. Za účelem zvýšení přehlednosti bude v textu využívána tato všeobecně uznávaná anglická zkratka.

než 540 IDP rodin se však začal turistický ráz obce postupně měnit. Nedobrovolný pobyt velkého množství vysídlených osob se výrazně podepsal na funkcionální i environmentální podobě vesnice. Tato část studie je zaměřená na popis konkrétní lokality a životních podmínek uzavřené IDP komunity, ale zároveň je i pokusem o proniknutí do duše vnitřně vysídlených osob. Veškeré informace týkající se Hadžikendu jsou výsledkem výzkumu a jsou zprostředkováním mnou vnímané reality a výpovědí informátorů.

Toto řazení od obecného ke konkrétnímu umožňuje postupné pronikání hlouběji do problematiky. Lze tak pozorovat, jak se shodují či liší modely od každodenní žité reality. V závěru práce se kromě stručného shrnutí zaměřím i na to, jakým směrem by bylo zajímavé vést další výzkum.

Literární rešerše

V českém jazyce neexistuje širší publikace zabývající se problematikou vnitřně vysídlených osob. Toto téma bývá pouze okrajově zmíněno v pracích týkajících se uprchlíků nebo humanitární pomoci. Na internetu se nalézá kratší sedmistránková stať Hany Kabelové týkající se IDP na území OBSE. První část tvoří teorie zabývající se především definicí IDP a jejich postavením v mezinárodním právu a druhá, podstatně kratší, se zabývá IDP na Balkáně. Mezi zdroje, kde není téma IDP stěžejní, patří např. publikace UNHCR *Situace uprchlíků ve světě* či kniha z oblasti psychologie od Daniely Vizínové *Psychické trauma a jeho terapie : (PTSD): psychologická pomoc obětem válek a katastrof*, která vychází z konkrétních dat získaných v rámci psychosociální práce s uprchlíky z bývalé Jugoslávie. Tato kniha je velmi důležitá pro pochopení psychiky člověka, který prošel válečnými útrapami, ztratil domov a mnohdy i své blízké. V tomto případě již není důležité, zda ona osoba je mezinárodně uznaná jako uprchlík či je pouze vnitřně vysídlena.

Proniknutí do „duše uprchlíka“ poskytují i neoborná díla shromažďující výpovědi žadatelů o azyl, žijících ve střediscích na území České republiky, z nichž je možné jmenovat knihu Jany Tržilové *Na útěku* či *Příchozí* od trojice autorů Roubalová, Günterová a Kostlán. Vyprávění žadatelů o azyl zde odrážejí pocity člověka, který byl nucen vše opustit a pokusit se začít svůj život v novém, neznámém prostředí.

Problematicke konfliktu o Náhorní Karabach, který je příčinou přítomnosti IDP na území Ázerbájdžánu, se v českém prostředí věnují autoři častěji, ale taktéž především formou statí. Jedná se například o kratší pojednání Ondřeje Ditrycha *Konfliktní historiografie na Kavkaze* zabývající se genezí nacionalismu na jižním Kavkaze a etnickými mýty, které tento proces doprovázejí.

Z důvodu neexistence obsáhlejších kvalitních studií jsem věnovala pozornost spíše dostupné anglicky psané literatuře na toto téma od světově uznávaných odborníků jako je Svante E. Cornell či Thomas de Waal. První zmiňovaný autor se ve své odborné studii *The Nagorno-Karabakh conflict* věnuje historickému pozadí konfliktu, válce v letech 1992-1994, mírovým jednáním a především významu oblasti pro světové i regionální mocnosti. Ve svém díle představuje konflikt o Náhorní Karabach v širším

geopolitickém kontextu, což je opakem toho, co nalezneme v knize Thomase de Waala. *Black garden: Armenia and Azerbaijan through peace and war* je obsáhlou publikací, kde autor popisuje a analyzuje jednotlivé fáze konfliktu od předválečného stavu až po současný „zamrzlý stav“. Jeho dílo je výjimečné v tom, že na boje o Náhorní Karabach pohlíží z obou stran, ázerbájdžánské i arménské. Kniha je navíc doplněna výpověďmi přímých účastníků konfliktu z politické sféry i řadových občanů obou znesvářených republik, které jsou výsledkem výzkumné práce autora v regionu. Tyto dvě výše zmíněné publikace poskytují dohromady ucelený nezaujatý pohled na konflikt v Náhorním Karabachu z lidského, vnitřně-politického a geopolitického hlediska.

Černobílé líčení událostí je možné nalézt v publikacích věnujících se citlivým místům ázerbájdžánské historie, jimiž jsou tragédie v Chodžaly a tzv. Černý leden. Mezi tyto díla patří např. *Krovavij omut Karabacha* od Jurije Pompeeva, *Chodžaly: Chronika genocida* vydaná ázerbájdžánskou vládou či *Khodjaly: Martyrs and witnesses* od autorky Havva Mammadova.

Jak již bylo zmíněno výše, česká literatura na téma IDP, v podstatě neexistuje. Ve své práci jsem tedy byla odkázána především na anglicky psaná díla. Základním ač krátkým textem jsou *Guiding principles on internal displacement*, které, jak uvádí Francis M. Deng v předmluvě: “vymezuji práva a jistoty týkající se ochrany IDP během všech fází vysídlení.”⁶ Obecně problematice IDP se věnuje např. kniha Davida Korna *Exodus within borders: An introduction to the crisis of internal displacement*, která poskytuje zcela základní informace. Takové lze najít i na webu výzkumného centra *Internal displacement monitoring centre (IDMC)*⁷, která je jednou z vůdčích organizací systematicky se zabývajících problematikou IDP. Na těchto stránkách lze nalézt kromě obecné charakteristiky IDP i výroční zprávy z jednotlivých zemí a odborné studie týkající se konkrétních problémů, jimž jsou nuceni IDP ve své situaci čelit. Každý rok navíc tato organizace vydává přehled stavu IPD ve světě, z nichž nejaktuálnější je v současné době *Internal displacement: Global Overview of Trends and Developments in 2007*.

Kromě materiálů pocházejících z *IDMC* považuji za zajímavou a podnětnou studii Roberty Cohen *Developing an International System for Internally Displaced Persons*. Autorka se v ní zabývá vývojem zájmu mezinárodní komunity o fenomén

6 Guiding principles on internal displacement. 2004

7 <http://www.internal-displacement.org/>

vnitřního vysídlení a problémům, které souvisejí s vytvořením instituce, která by sloužila IDP stejně jako UNHCR uprchlíkům.

Navzdory tomu, že problematikou IDP se začala mezinárodní komunita zabývat až v posledních desetiletích, je literatura na toto téma obsáhlá a díky existenci IDMC i dostupná skrze internet. Navíc je nutné dodat, že tyto volně přístupné materiály jsou ve své většině spolehlivými a odbornými zdroji.

Komplexní pohled na IDP v Ázerbájdžánu poskytují kompilace vydávané výše zmiňovaným IDMC. Poslední aktualizace opakovaného průzkumu stavu IDP v Ázerbájdžánu pochází z roku 2008 a nese název *Azerbaijan : IDPs still trapped in poverty and dependence*, přičemž navazuje na texty z roku 2007, 2005, 2003. Tyto kompilace jsou souborem tematicky roztríděných faktů pocházejících z různých zdrojů zahrnujících mezinárodní organizace, neziskové organizace lokální i mezinárodní, vládu Ázerbájdžánské republiky a zahraniční i lokální média. Ač tedy tyto studie podávají nejucelenější vhled do problematiky IDP v Ázerbájdžánu, je nutné sledovat, odkud konkrétní informace pocházejí a zda jsou relevantní.

Na data obsáhlá je také studie Amnesty International *Azerbaijan : Displaced then discriminated against - the plight of the internally displaced population*, která se dívá na problematiku ázerbájdžánských IDP s důrazem na lidská práva a na rozdíl od zmíněných kompilací se zde objevuje i analýza faktů. Odlišný pohled na problematiku ázerbájdžánských IDP představuje stať Seepana Parseghiana *Why IDPs Matter in the Nagorno-Karabakh Conflict..* Tento autor kromě předložení obecných informací zdůrazňuje roli IDP v rámci mírových jednání, která často bývá opomíjena.

Postavením vnitřně vysídlených žen se zabývá studie vypracovaná pod vedením UNIFEM *The status of IDP women in Azerbaijan : A rapid assessment*. Tato studie je důležitá v tom, že se věnuje konkrétně ženám IDP, které jsou vystaveny specifickým problémům jakým je např. zvýšená míra domácího násilí či nové postavení v rámci hospodaření rodiny. Konkrétní problematikou mobilizace a vůdčí role v rámci uprchlických a IDP komunit v Ázerbájdžánu se zabývají Friedrich W. Affolter a Henry J. Findlay v odborném pojednání *Assesment of mobilization and leadership challenges in Azerbaijani IDP and refugee camps*. Autoři analyzují, jakým způsobem dochází v ázerbájdžánské společnosti k rozhodování v rámci komunity. Naznačují také, jakým směrem by se měly ubírat neziskové organizace, pakliže chtějí být úspěšné ve svých projektech opírajících se o mobilizaci IDP komunit.

Díky ochotě pracovníků organizace ADRA a Norwegian Refugee Council (NRC) jsem měla možnost dostat se k veřejně těžko dostupným materiálům, které se zabývají konkrétními projekty, jež tyto organizace realizovaly v terénu, i k analýzám jejich dopadu na IDP komunitu. Příkladem může být např. *Long journey home: Review of NRC Activities in Fizuli district of Azerbaijan in 2004-2007*, který popisuje realizaci projektu přesídlení obyvatel do válkou poškozeného regionu Fizuli, hodnotí jeho úspěšnost a poskytuje doporučení do budoucna. Tyto materiály z konkrétních projektů jsou hodnotné především díky tomu, že nejsou pouhým popisem, ale zmiňují i problémy, se kterým se řešitelé museli potýkat ve styku s IDP komunitou, a analyzují míru úspěšnosti těchto projektů.

Metodologie

Pro práci v terénu je důležité správně zvolit metody výzkumu, aby co nejlépe zachytily dané téma. Jedním ze základních předpokladů bylo seznámení se s literaturou týkající se tématu (viz. literární rešerše) ještě před odjezdem. Většinu materiálů ohledně vnitřně vysídlených osob žijících na území Ázerbájdžánu jsem získala z volně dostupných internetových zdrojů či z knihovnického systému České republiky. Část textů jsem ale získala až v rámci pobytu v lokalitě. Jedná se především o závěrečné zprávy z projektů ADRY či NRC, ke kterým jsem se dostala díky ochotě pracovníků těchto organizací. Tímto jsem se dostala k privátním zdrojům informací mezinárodních organizací zabývajících se pomocí IDP a uprchlíků, které nebyly publikovány, a které se např. v oblasti statistických informací mohou lišit od oficiálních vládních zdrojů. Některé z publikací, z kterých bylo čerpáno pro tuto práci, byly také zakoupeny nebo darovány na území Ázerbájdžánu. Zajímavým písemným pramenem jsou slohové práce dětí z Xosalar orta mektebi, což jedna ze škol pro vnitřně vysídlené děti ve vesnici Hadžikend. Za výrazné pomoci místních učitelů se mi podařilo získat 8 esejí na téma „Náhorní Karabach očima uprchlického dítěte“ od žáků ze sedmých a desátých tříd. Tyto práce napsané v ázerbájdžánském jazyce jsou důležitým zdrojem informací ohledně vztahu dětí k Náhornímu Karabachu, rodné zemi jejich rodičů.

Vedle písemných materiálů je tato práce založena především na rozhovorech s jednotlivými informátory, jejichž biografické údaje jsou uvedené v příloze. Jednalo se o vnitřně vysídlené osoby a uprchlíky žijící v Hadžikendu, obyvatele Ázerbájdžánu bez uprchlického/IDP statusu, státní úředníky zabývajících se uprchlickou problematikou a představitele místních i mezinárodních neziskových organizací. Některé z rozhovorů byly polostrukturované a jiné probíhaly zcela spontánně. Zúčastnila jsem se i několika debat v již zmíněné Xosalar orta mektebi, kde jsme s místními učiteli pocházejícími z řad IDP během každého rozhovoru narazili i na téma Náhorního Karabachu a postavení uprchlíků. Většina rozhovorů proběhla v ruském jazyce, který je *lingua franca* celého postsovětského prostoru. Narazila jsem zde však na problém. Zjistila jsem, že v Hadžikendu se rusky domluví až na výjimky pouze s muži, kteří sloužili na vojně v rámci sovětské armády, absolvovali ruskou školu či pracovali určitou dobu v Ruské

federaci. Tímto se okruh mých informátorů v této vesnici poměrně zúžil, ale během pobytu jsem se snažila dohnat tento deficit výukou ázerbájdžánského jazyka, ve kterém jsem na konci dokázala vést základní a poněkud kostrbaté rozhovory. V některých případech sloužili moji rusky či anglicky hovořící přátelé jako překladatelé. Angličtinu bylo možné využít v rozhovorech s představiteli či zaměstnanci neziskových organizací a Bextiarem, učitelem angličtiny z Hadžikendu. Kontakty byly zpočátku v rámci vesnice navazovány spontánně a posléze docházelo k rozšiřování informátorské sítě pomocí metody sněhové koule. Za státními úředníky a představiteli neziskových organizací jsem cíleně docházela do jejich kanceláří či si předem domlouvala schůzky. Shodou okolností byl posledním představitelem NRC v Ázerbájdžánu Petr Kostohryz, občan České republiky, který mi poskytl cenné informace z oblasti realizace projektů jedné z nejvýznamnějších organizací zabývajících se uprchlíky a zároveň mě zasvětil do vnímání tohoto tématu z hlediska vysoké politiky státu.

V Ázerbájdžánské republice jsem celkově strávila 3 měsíce, které by se daly označit jako dostatečné pro základní pochopení problematiky IDP v tomto státě. Poprvé jsem se v oblasti ocitla na podzim roku 2007. Cílem této cesty bylo určit konkrétní lokalitu výzkumu a prokázat realizovatelnost badatelského záměru. Během prvního pobytu jsem měla možnost obeznámit se s kulturou obyvatel Ázerbájdžánu, která v sobě spojuje tradici, islám, sovětskou mentalitu a touhu po moderním způsobu života. Samotný výzkum proběhl v období od 16.4. do 16.6. 2008 převážně ve vesnici Hadžikend. Zde jsem byla ubytovaná nejdříve v uprchlické rodině, ale z finančních důvodů jsem se posléze přestěhovala do letního domu přítele Sabida, který mi ho přenechal zdarma na celou dobu pobytu. Výzkum ulehčoval fakt, že Ázerbájdžánci jsou velice pohostinný národ, který miluje hosty a umožňuje cizinci stát se téměř členem rodiny.

Obecné informace o IDP

Definice vnitřně vysídlených osob:

Osoby či skupiny osob, které byly přinuceny či okolnostmi donuceny opustit svůj domov či místo obvyklého pobytu, zejména v důsledku, nebo ve snaze vyhnout se následkům ozbrojeného konfliktu, situacím všeobecného násilí, porušování lidských práv či přírodním nebo člověkem způsobeným katastrofám, a které nepřekročili mezinárodně uznávanou státní hranici.⁸

V této části bych se ráda zabývala problematikou vnitřně vysídlených osob jako soudobým fenoménem, který je rozšířený především v zemích označovaných jako rozvojové či rozvíjející se. Nucený pohyb v rámci jednoho státu zde byl přítomný i v minulosti, např. masivní přesuny celých etnických skupin v Sovětském svazu, ale doposud nikdy v moderních dějinách se vnitřní vysídlení netýkalo tolika států zároveň a počet postižených osob nebyl tak vysoký. A co je neméně důležité, mezinárodní komunita o tento fenomén dříve neprojevovala takový zájem, jaký mu věnuje v současnosti.

Stále častěji se objevuje požadavek kolektivní odpovědnosti za všeobecné blaho všech lidí na světě. Pakliže ho není svým občanům schopen zajistit stát, tak má mezinárodní společenství právo nebo dokonce i povinnost zasáhnout a pomoci. Ve zvýšené míře se nyní mezinárodní komunita v čele se západními mocnostmi vměšuje do vnitřních záležitostí států. Snaží se pomáhat řešit mezinárodní i vnitrostátní konflikty vytvářením neutrální půdy pro vyjednávání, zajišťováním bezpečnosti skrze participaci mezinárodních jednotek a poskytováním humanitární či rozvojové pomoci. Můžeme si zde klást otázku, jak je tato pomoc upřímná, čili ve prospěch občanů konfliktem postiženého státu, a do jaké míry je součástí geopolitických plánů mocností.

Na světě probíhá současně okolo 28 konfliktů⁹. Skrze média se k nám dostávají informace pouze o malém zlomku z nich a to především o těch, kde hrají západní mocnosti důležitou roli. „Ostatní ozbrojené konflikty odehrávají se na geopolitické

8 Guiding principles on internal displacement. 2004: str.1

9 Internal displacement: Global Overview of Trends and developments in 2007: str.7

periferii, přestože představují rozsáhlé tragédie a trvají desítky let, zůstávají na okraji zájmu, protože v plánech globálních aktérů a při realizaci strategií národních zájmů velmocí hrají podřadnou roli¹⁰. Ať jsou pohnutky jednotlivých států jakékoliv, mezinárodní humanitární a rozvojová pomoc nyní stále častěji překračuje hranice suverénních států. Lidskost ve formě pomoci bližnímu začíná být nejenom v morální rovině hranicím nadřazena.

K nejmasivnějším přesunům obyvatel dochází v důsledku ozbrojených konfliktů¹¹ respektive válek, které se dělí na mezistátní, národně osvobozené a vnitrostátní¹². Každý z těchto typů byl dominantní v jiném historickém období. Po rozpadu koloniálních říší v průběhu 20. století docházelo ke konfliktům mezi nově vznikajícími státy či k občanským válkám. Ty vedly i k masakrům civilního obyvatelstva a jejich odlivu; tehdy ve větší míře ještě za hranice států. Hostitelské země byly v tu dobu přívětivěji naladěné k přijímání uprchlíků pod svoji ochranu, než jak je tomu nyní.

Se vzrůstajícím počtem uprchlíků a pracovních migrantů z rozvojových zemí západní státy přehodnotily svoji samaritánskou činnost, která představuje i zdroj problémů. Postupně začaly zavádět omezující prostředky pro vstup cizích státních příslušníků na své území. Hranice začaly uzavírat i země sousedící s válkou postiženými státy. Samy čelící ekonomickým a politickým problémům nedokázaly zvládat příliv uprchlíků. Uzamykání hranic, fyzicky či skrze legislativu, vedlo k tomu, že osoby pociťující nebezpečí nemohly překročit státní hranice. Staly se tak uprchlíky ve vlastní zemi. Počet vnitřně vysídlených osob začal strmě stoupat až po skončení Studené války, rozpadu SSSR a úpadku komunistické ideologie. Tyto politické změny měly za následek obnovení některých zamrzlých konfliktů a vznik nových v důsledku nacionalistických tendencí států. Toho jsme byli svědky především na Balkáně a v prostoru bývalého SSSR.

Celkový počet IDP se od prvního sčítání v roce 1982 zvýšil přibližně 21krát. V současné době převyšují uprchlíky v poměru 2 ku jedné. Přestože jejich počet stoupá – v roce 2007 dosáhl 26 milionů – a jsou stejně a někdy i více zranitelní než uprchlíci, tak

10 Tomeš in Konflikt světů a svět konfliktů 2007: str.79

11 Celosvětová data týkající se počtu IDP vysídlených v důsledku developerských projektů a živelných pohrom, která by mohla přechýlit počet IDP z konfliktů, nejsou přesně známa především z důvodu složitějšího sčítání těchto obyvatel a také menšího zájmu o tuto problematiku; odhady Světové banky hovoří až o 10 milionech ročně

12 Více viz. Jirí Tomeš in Konflikt světů a svět konfliktů 2007

nebyla doposud vytvořena žádná organizace na mezinárodní úrovni, která by se zabývala výhradně tímto problémem; tak jako UNHCR uprchlíky. Hlavní problém s ustanovením takové organizace leží v politické rovině. Hlavní překážkou je stále ještě nenapadnutelný koncept suverenity státu, který může být z pohledu některých zemí ohrožen byť jen humanitární pomocí ze strany mocností. Přesto však jsou v tomto ohledu dělány pokroky. Nejvýznamnějším aktem bylo představení a uznání Guiding Principles on Internal Displacement v roce 1998, které, ač nejsou mezinárodně závazné, představují základní dokument týkající se IDP. Opírají se o ně mezinárodní organizace i vlády států, které se rozhodly problematiku vlastních vysídlených občanů řešit.

Legislativa a Guiding Principles on Internal Displacement

Po druhé světové válce se v reakci na mohutný přes-hraniční pohyb obyvatel utvořil právní systém chránící osoby, které při útěku ze své země před strachem ze smrti či pronásledování překročí státní hranici – uprchlíky. V roce 1950 byl vytvořen UNHCR¹³ a v roce 1951 byla v Ženevě přijata Úmluva o právním postavení uprchlíků, rozšířená roku 1967 o Protokol k ženevské úmluvě. Úmluva o právním postavení uprchlíků je mezinárodní dohodou, specifikující práva a povinnosti osob uznaných jako uprchlíci¹⁴, která je pro všechny signatářské státy závazná. Žádná podobná organizace ani mezinárodní a zároveň závazná dohoda nebyla doposud vytvořena pro vnitřně vysídlené osoby. Ty díky skutečnosti, že nepřekročily mezinárodně uznávanou hranici, nespádají primárně do kompetence UNHCR.

O problematice vnitřně vysídlených osob se začalo ve zvýšené míře hovořit na poli mezinárodního společenství až koncem 80. let 20. století; především v důsledku humanitární krize v Súdánu roku 1988.¹⁵ V tu dobu neexistoval žádný oficiální dokument zabývající se postavením a ochranou IDP. Jeho vytvoření se z pohledu ochránců lidských práv stalo nutností. Zavedení Guiding Principles on Internal

13 Office of the United Nations High Commissioner for Refugees: Úřad vysokého komisaře OSN pro uprchlíky

14 "Osoba, která se nachází mimo svou vlast a má oprávněné obavy před pronásledováním z důvodů rasových, náboženských nebo národnostních nebo z důvodů příslušnosti k určitým společenským vrstvám nebo i zastávání určitých politických názorů, je neschopna přijmout, nebo odmítá vzhledem ke shora uvedeným obavám, ochranu své vlasti." (UNHCR)

15 Více viz. Cohen, Roberta. Developing an International System for Internally Displaced Persons: str. 87-101

Displacement (GPID) se pak stalo převratnou událostí.

GPID vznikly na popud Komise lidských práv, která v roce 1992 zvolila do úřadu Zplnomocněnce generálního tajemníka pro vnitřně vysídlené osoby¹⁶ Francise M. Denga. Dostal nesnadný úkol v co nejkratší době nastudovat a popsat příčiny/důsledky vnitřního vysídlení a postavení vnitřně vysídlených osob v rámci mezinárodního práva.¹⁷ Spolu s týmem spolupracovníků vytvořil a v roce 1998 představil Komisi lidských práv GPID, která je schválila a postarala se o jejich rozšíření. GDIP tvoří „mezinárodní minimální standardy pro zacházení s IDP“¹⁸ a vycházejí především z Listiny základních lidských práv a svobod, humanitárního práva a práva týkajícího se uprchlíků. Kromě úvodu, ve kterém je zveřejněna všeobecně uznávaná definice IDP, je tvoří 30 zásad rozdělených do 5 sekcí, jež se týkají: 1) základního práva nebýt nedobrovolně přesídlen 2) povinnostmi států v případě vnitřního vysídlení 3) právy již přesídlených občanů 4) návratem IDP do svých domovů a 5) principy poskytování humanitární pomoci. GDIP byly přeloženy již do více než 40 jazyků. Na jejich základě jsou formovány interní zákony států týkající se práv IDP a specifikující jejich status pro administrativní a humanitární potřeby. Status IDP byl např. vytvořen v Angole, Ázerbájdžánu, Bosně a Hercegovině, Burundi, Gruzii, Chorvatsku, Indii, Kolumbii, Libérii, Peru, Ruské federaci, Srbsku, Sri Lance a v Turecku.¹⁹

Proti vytvoření právně závazné dohody podle Roberty Cohenové²⁰ mluvily především tyto faktory: 1) nebyla zde žádná vládní podpora na vytvoření právníky závazné dohody ohledně tak citlivého tématu, jakým je vnitřní přesídlení 2) vytvoření dohody by zabralo desetiletí, zatímco dokument řešící potřeby IDP bylo nutné vytvořit hned.²¹ Problematika je ožehavá především kvůli nepřekonanému principu národní suverenity uzavírajícímu dle potřeby hranice států. Humanitární akce ve prospěch vnitřně vysídlených osob je tak možné z určitého úhlu pohledu považovat za vměšování se do interních záležitostí státu a jako takové je principiálně odmítat. Tento postoj zastávají např. mocnosti, jako jsou Čína či Indie, které tvrdí, že „mezinárodní komunita

16 Representative of the Secretary-General on Internally Displaced Persons

17 Více viz. Guiding principles on internal displacement

18 Více viz. Guiding principles on internal displacement

19 Internal displacement : Global Overview of Trends and Developments in 2006: str.13

20 Roberta Cohen se spolu s Francis M. Dengem zasadila o vytvoření Guiding Principles on internal displacement v podobě, jaké byly představeny Komisi lidských práv

21 Cohen, Roberta. Developing an International System for Internally Displaced Persons: str. 92

nemůže zasahovat do vnitřních záležitostí státu ani ve jménu humanitární pomoci²² a „že mezinárodní humanitární akce, která dostane přednost před národní suverenitou, může být pouze záštitou pro zasahování mocných států do záležitostí těch slabších“.²³

Problematika jak je vidět vyvolává vášnivé diskuze, v nichž jeden tábor obhajuje všemu nadřazený koncept suverenity, který vylučuje cizí intervenci v jakékoliv podobě, a druhý tábor by tomuto konceptu chtěl nadřadit kolektivní odpovědnost mezinárodního společenství za důstojný život občanů každého státu na světě. Toto vyjadřuje mimo jiné i UN Secretary-General's reform plan: „pakliže jsou národní autority neschopné nebo nechtějící chránit své občany, tak se odpovědnost přesouvá na mezinárodní komunitu, která za použití diplomatických, humanitárních či dalších metod²⁴ pomůže chránit lidská práva a blaho civilního obyvatelstva.“²⁵

Jedním z důvodů, proč státy odmítají mezinárodní pomoc, je fakt, že v některých případech je vinna samotná vláda. Buď se přímo podílí na etnických čistkách či se nalézá v boji s opozicí a obává se jejich posílení, především v případech, že by se humanitární pomoc dodávala na povstalecká území.²⁶

Vývoj počtu IDP ve světě

Počet IDP dramaticky stoupl výsledkem exploze občanských válek následujícím po konci Studené války. Při prvním sčítání v roce 1982 bylo zaznamenáno okolo 1,2 mil. IDP v 11 státech světa. Tento údaj odpovídá přibližně počtu IDP v roce 2007 na území jediného státu, Ugandy, která je dokonce až pátá na žebříčku zemí s nejvyšším počtem IDP na světě.²⁷ Tento nárůst je způsoben mimo jiné již zmiňovanou změnou postoje států k přijímání uprchlíků. Osoby, které by se dříve po překročení hranice staly mezinárodně chráněnými uprchlíky, jsou ponechány osudu v rámci vlastního státu. V případě, že se nemohou, či ze strachu před násilím nechtějí navrátit do svého domova, se stávají vnitřně vysídlenými.

22 Cohen, Roberta. Developing an International System for Internally Displaced Persons: str. 91

23 tamtéž

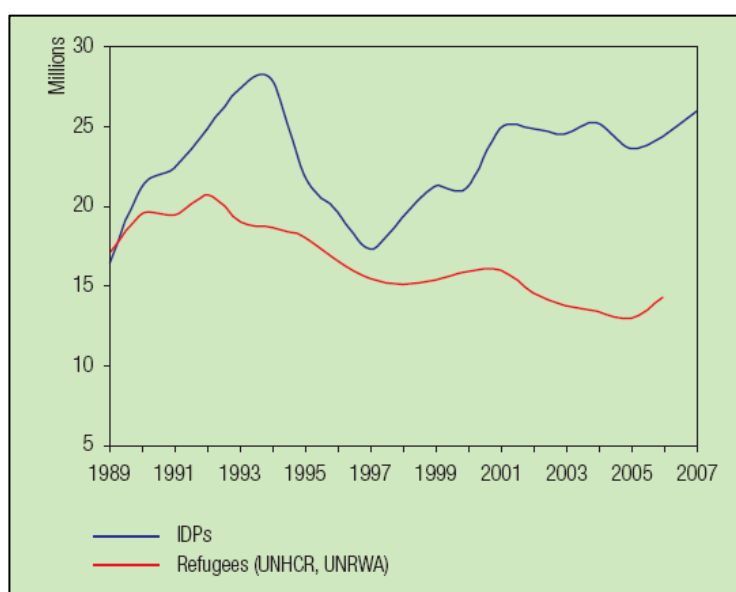
24 Mezi jiné metody patří např. ekonomické sankce a ve výjimečných případech ohrožení i vojenská intervence

25 Cohen, Roberta. Developing an International System for Internally Displaced Persons: str. 91

26 Toto se odehrálo např. v Turecku během povstaleckých akcí PKK, kdy vláda zakázala přístup k tisícům vysídlených Kurdů, kteří nutně potřebovali ochranu a podporu.

27 Internal displacement: Global Overview of Trends and developments in 2007

IDP v posledním desetiletí převyšují uprchlíky přibližně v poměru 2 na 1. Nejnovější statistiky UNHCR z konce roku 2007 uvádí přes 11,4 milionu uprchlíků a 26 milionů IDP v 52 státech světa. Růstová tendence je patrná v obou kategoriích.²⁸ Z celkového počtu zmiňovaných států došlo v roce 2007 pouze ve 20 zemích k násilí vedoucímu k novým vlnám nuceného přesídlování obyvatel. Ve zbývajících 32 státech se jednalo o nevyřešené důsledky předešlých konfliktů. Každý rok se také určitý počet IDP vrací zpět do svých domovů. V roce 2007 to však bylo pouhých 2,7 milionu, což je o 600 000 méně než v roce 2006.²⁹

Graf č. 1. Vývoj počtu IDP v letech 1989-2007
zdroj: Internal displacement: Global Overview of Trends and developments in 2007

Existují dva základní typy vysídlení, které se podílejí na statistikách: krátkodobé a dlouhodobé, přičemž někteří jedinci mohou být během svého života vysídleni opakovaně.³⁰ Ke krátkodobějšímu vysídlení dochází např. během erupce násilí (např. Libanon 2006), které odezní během několika desítek dnů či měsíců. Většina z vysídlených pak má naději vrátit se zanedlouho zpět do svých domovů. Někteří IDP však žijí ve stavu vysídlení již více jak 10 let (Kolumbie, Ázerbájdžán) a jejich šance na návrat domů jsou omezené a mnohdy dokonce nepravděpodobné.

28 <http://www.unhcr.cz/news/?cid=450>, Počty uprchlíků a vnitřně přesídlených osob již druhý rok stoupají

29 Internal displacement : Global Overview of Trends and Developments in 2007: str. 7

30 IDMC: Internally displaced Colombians speak out

Kontinentem s největším počtem vysídlených osob je Afrika. Občanské války a etnické nepokoje zde vedly k vysídlení okolo 12,7 milionu osob v 20 zemích. Nejméně IDP, 2,5 milionu, je pak v Evropě,³¹ kde se nachází i stát s nejnižším počtem monitorovaných IDP. V Makedonii jich žije pouze okolo 800, což je zanedbatelný počet v porovnání s druhým koncem spektra, Súdánem, ve kterém žije okolo 5,8 milionu IDP.

Region	Počet zemí	IDP v milionech osob
Afrika	20	12,7
Amerika	4	4,2
Asie	12	3,1
Evropa	10	2,5
Blízký východ	6	3,5
Celkem	52	26

Tabulka č. 1. Počty IDP ve světě
zdroj: Internal displacement: Global Overview of Trends and developments in 2007

Do výše uvedených statistik se nepočítají osoby vysídlené v důsledku přírodních katastrof či developerských projektů (především přehrad), ač jejich počet taktéž není zanedbatelný. Podle údajů Světové banky je každý rok kvůli developerským projektům nedobrovolně přesídleno okolo 10 milionů osob, jejichž práva bývají porušována a pouze výjimečně je jim nabídnuto adekvátní náhradní ubytování či kompenzace.³² Mezinárodní komunita však zaměřuje svoji pozornost především na osoby vysídlené v důsledku konfliktů, které reálné nebezpečí ohrožení života, činí více zranitelnými.

Proces vysídlení

Proces vysídlení lze připodobnit antické tragédii. Po sobě jdoucí fáze zůstávají zachovány. Mění se pouze děj, zápletka, herci a režisér. Tragické momenty jsou přítomny vždy. Každý proces vysídlení je ze své podstaty jedinečný, ať už hovoříme o

31 Internal displacement: Global Overview of Trends and developments in 2007

32 The state of the World's refugees: str. 154

vysídlení v dvou kulturně odlišných zemích či v rámci jednoho státu. Příběh každého z 26 milionů IDP bude vždy originálem

Přesto lze najít obecné charakteristiky, který proces vysídlení doprovází. Základem je rozdělení celého procesu do tří fází: 1) vysídlení 2) život ve vyhnanství 3) návrat. Všichni IDP musí projít prvními dvěma fázemi. Kdy a jestli se navrátí do svého původního domova je zcela závislé na konkrétních podmínkách v dané lokalitě.

Vysídlení

Vysídlení je nejkratší fází celého procesu. Důvodem pro odchod bývá silný pocit ohrožení. Ten může být jak v rovině pocitové např. když se hranice konfliktu posouvají nebo může dojít ke konkrétní hrozbě či násilí ze strany ozbrojených složek. Způsob vysídlení a rychlost jeho provedení má vliv na budoucí život ve vyhnanství. IDP si odnášejí vzpomínky na jeho průběh a ty mohou být následovně zdrojem psychických problémů, jejichž hloubka se zvyšuje s mírou násilnosti procesu a labilitou dané osoby.³³

Na jednom konci spektra se nachází typ vysídlení, které je založeno na volném rozhodnutí. Osoba pociťující ohrožení se rozhodne odejít ze svého domova dříve, než by mohlo dojít k potencionálnímu uskutečnění vnímané hrozby. V tomto případě lze přesun naplánovat a rozhodnout se, co všechno je důležité si s sebou vzít, a kam se vypravit.

Na opačném konci se nalézají situace, kdy jsou lidé ze svého domova vysídlení přímým kontaktem s osobami, které jejich odchod vyžadují. Toto se velmi často neobejde bez přítomnosti násilného chování, které může vést ke zranění či smrti účastníků. V těchto situacích lidé spíše prchají, než odcházejí a zanechávají za sebou veškerý majetek a důležité dokumenty ve snaze zachránit vlastní život. Podobně však jako je mezi bílou a černou barvou mnohem širší řada šedých odstínů, tak i tyto okraje spektra jsou v procesu vysídlení zastoupeny méně často než jejich šedé variace.

V případě, že státu není osud vlastních vysídlených občanů lhostejný, dochází k řešení vzniklého problému. Ideálním postupem bývá zajištění rychlého a bezpečného

33 Více viz. Vizinová, Preiss, Psychické trauma a jeho terapie (PTSD) : Psychologická pomoc obětem válek a katastrof

návratu, což však není z realizačního hlediska často možné. U rozsáhlejších a dlouhotrvajících konfliktů dochází postupně k humanitární krizi, kterou není stát sám o sobě schopný zvládnout. V tu chvíli zasahuje mezinárodní komunita ve snaze zajistit nejdůležitější potřeby pro civilní obyvatelstvo.

Problémy spojené s vysídlením v jeho první fázi

- *násilí během vysídlování (zabíjení, mučení, znásilňování)*
- *rozdělení rodin*
- *ztráta majetku a důležitých osobních dokladů (identifikační doklady, svatební a majetkové smlouvy apod.)*
- *fyzické a psychické strádání způsobené nuceným odchodem z domova*

Pomoc v první fázi vysídlení přichází v podobě humanitární aktivity. Ty bývají až na výjimky krátkodobé a reagují na momentální krizi. Typickou činností je v tu chvíli 1) budování dočasných přístřešků 2) distribuce potravin a pitné vody 3) distribuce příkrývek, oblečení a hygienických potřeb 4) poskytování základního lékařského ošetření. Tímto jsou zajištěny základní lidské potřeby do chvíle, než bude možné přistoupit k dlouhodobějšímu řešení příčin a důsledků krize. Důležitou roli zde hraje čas. Úměrně s délkou pobytu a zvyšujícím se počtem osob stoupá i riziko vzniku nehygienických podmínek vedoucích k rozmachu nakažlivých nemocí.

V případě přetrvávající hrozby násilí by měl stát, pakliže není sám agresorem, zajistit ochranu postižených osob. Mezinárodní společenství má v tomto případě pouze omezené možnosti. Rozmístění vojenských jednotek udržujících mír a chránících obyvatelstvo bývá mnohdy považováno za narušování suverenity státu.

Život ve vyhnanství

Po fázi vysídlení následuje období života ve vyhnanství, které může mít krátké trvání či se protáhnout na několik let, jako je tomu v případě Demokratické republiky Kongo, Sýrie či Ázerbájdžánu.³⁴ Vysídlení představuje zásadní změnu v životě jedince. Byl nucen opustit staré jistoty a ocitá se v prostředí, které vyžaduje maximální možnou

34 Více viz. Internal displacement: Global Overview of Trends and developments in 2007

flexibilitu. Někteří se tomuto stavu dokážou přizpůsobit poměrně rychle a mobilizují své síly, kdežto jiní upadají do stavu letargie.

V počátcích pravděpodobně nikdo z vysídlených nedokáže odhadnout, jak dlouho bude tato fáze trvat, a kdy bude možný návrat zpět domů. Očekávají, že to bude ihned, jak hrozba pomine. Proto také v prvních chvílích usilují pouze o zabezpečení základních lidských potřeb – jídlo, pití, střecha nad hlavou, ochrana před teplem či zimou, pocit bezpečí. Jejich zajištění je hlavní činností v situaci, kterou považují za dočasnou.

V případě, že se vidina návratu oddaluje a humanitární pomoc (pakliže nějakou vůbec dostávali) se snižuje, je nutné začít přemýšlet o budoucnosti. Na řadu se dostávají i druhotné potřeby a s nimi snaha vytvořit dočasný domov. Mezi toto patří 1) zajištění vlastního zdroje příjmů sloužícího k zabezpečení primárních potřeb 2) vzdělávání dětí 3) zapojení do socio-kulturního života 4) osobní realizace. Úspěch této snahy závisí na konkrétních podmínkách v dané zemi, schopnostech jedince a pomoci ze strany vlády či mezinárodních organizací.

Ženy v procesu vysídlení

Vysídlené ženy jsou velice zranitelné, ale zároveň to často bývají ony, které přebírají zodpovědnost za obživu rodiny. Muži se mnohdy stávají oběťmi konfliktů či jsou do něj aktivně zapojeni. Podle statistik tvoří 70-80% IDP ženy a děti.³⁵ Ženy na sebe přebírají novou, často netradiční a obtížnou roli živitelek. Zároveň, pakliže mají děti, musí zastávat i svoji úlohu matky a pečovatelky o domácnost.

I v případech, kdy muž rodinu neopustil, bývá žena často onou osobou, která získává základní potraviny a produkty. A to v případech, kdy je dostupná humanitární pomoc. Pocit nesoběstačnosti je mnohdy pro mužskou část populace ponižujícím, a proto je možné ve frontách na potraviny častěji zahlédnout ženy. V některých mužích tato závislost na ženě může zpětně vyvolávat negativní pocity, které se k ní obrací ve formě domácího násilí, nevěry či mužova odchodu od rodiny.

Nezřídka se v této fázi objevuje postraumatický syndrom, který bez terapie způsobuje trvalejší psychosomatické problémy. Postižená osoba může trpět pomočováním, nočními můrami, hysterickými stavy, agresivitou, nevyrovnaností s

35 Internal displacement: Global Overview of Trends and developments in 2006, str. 6

vlastní existencí i okolím.³⁶ Psychické problémy nejsou však jedinými zdravotními problémy, kterým musí IDP čelit. Jejich zdravotní stav se obecně zhoršuje, což je způsobeno nehygienickými podmínkami v nouzových ubytovacích kapacitách, nedostatečným přísunem kvalitních potravin a pitné vody, stresem a následky strádání během přesunu.

Typ vládní a nevládní pomoci v druhé fázi vysídlení je závislý především na její délce. V případě krátkodobého vysídlení se pomoc omezuje na již zmiňovanou humanitární. Pakliže je vysídlení dlouhodobého charakteru, tak přichází na řadu pomoc rozvojová. Jejím cílem je dosáhnout stavu, kdy IDP nebudou již závislí na humanitárních přidělech a i přesto budou žít důstojný život byť v nouzových podmínkách. V situaci přetrvávajícího fyzického ohrožení IDP by měla být jejich bezpečnost zajištěna ozbrojenými složkami.

Návrat

Třetí fází procesu vysídlení je návrat IDP do míst, odkud museli odejít. Ač je toto pro většinu z nich snem po celou dobu života ve vyhnanství, tak návrat sám o sobě přináší mnohdy další problémy a deziluzi. Záleží zde na síle ozbrojeného konfliktu a do jaké míry zasáhl region, kam se nyní navrácí jeho původní obyvatelé. Jedinou jistotou je, že nikdy nebude nic jako dřív. Nejčernější noční můra se stane realitou, když místo domova leží pouze trosky. Pak přichází důležitá otázka a rozhodnutí: co bude dál?

Problémy, které mohou IDP čekat po návratu domů

- *neexistence nebo poničení movitého i nemovitého majetku*
- *ohrožení fyzické bezpečnosti ve formě nevybuchlého vojenského materiálu*
- *poničená infrastruktura a veřejné budovy – školy, polikliniky, úřady apod.*
- *zpřetrhání sociálních a pracovních vazeb*
- *přetrvávání fyzických a psychických problémů*

Pomoc pro vysídlené jedince v této fázi představuje především rekonstrukce

36 Více viz. Vizinová, Preiss, Psychické trauma a jeho terapie (PTSD) : Psychologická pomoc obětem válek a katastrof

poničených sídel a rozvojové projekty. Cílem těchto aktivit je vytvořit stabilní podmínky, ve kterých by mohli IDP důstojně a bezpečně žít.

Humanitární a rozvojová pomoc

IDP jsou osoby, které díky nepříznivé životní situaci vyžadují podpůrné aktivity ze strany vlastní vlády, lokálních neziskových či mezinárodních organizací. Pokud jim vláda odmítne pomoc poskytnout a nedovolí mezinárodním organizacím se angažovat, tak může dojít k rozsáhlým humanitárním krizím. Toto byl v minulosti případ tureckých Kurdů během boje vlády s PKK nebo soudánských Dinků a Nubů. Vláda k nim nedovolila přístup mezinárodních organizací z obav, že by tento akt legitimizoval činnost povstaleckých skupin.³⁷

Pomoc, která bývá IDP poskytována, nemusí být primárně určena pouze jim, ale všem osobám zasažených konfliktem. Díky svému specifickému statusu jsou však více zranitelní a dostávají se postupně do popředí zájmu.

Existují základní dva typy pomoci – humanitární a rozvojová. Humanitární pomoc si klade za cíl vyřešit akutní problémy, které vznikají v důsledku vysídlení. Základním požadavkem je uspokojit výše zmiňované primární potřeby vysídlených prostřednictvím poskytnutí přístřeší, potravin, pitné vody, základních produktů a zdravotnického ošetření. Realizace humanitární pomoci je finančně náročná, dlouhodobě neudržitelná a její účinek tedy pouze dočasný.

V případě, že vysídlení má dlouhodobější charakter či dojde k návratu, přichází na řadu rozvojová pomoc. Ta se zaměřuje na vytvoření stabilního prostředí vedoucímu k postupnému odstranění závislosti na humanitární pomoci a zlepšení kvality života postižených obyvatel. Mezi hlavní aktivity patří 1) rekonstrukce domovů a veřejných budov jakými jsou školy či nemocnice 2) oprava infrastruktury 3) podpora zaměstnanosti 4) zajištění chodu vzdělávacích a zdravotnických zařízení 5) podpora podnikání a subsistenčních aktivit 6) mobilizace lokálních komunit.

Humanitární a rozvojová pomoc mají kromě kladné i zápornou stránku. Více negativ je spojeno s první zmíněnou a tím hlavním je vytváření závislosti. Humanitární podpora pomáhá překonat první krizové momenty poskytováním produktů, které si

37 Cohen, Roberta. *Developing an International System for Internally Displaced Persons*: str. 91

předtím museli lidé zajišťovat vlastní práci. Čím déle tento stav trvá, tím více si na něj příjemci pomoci zvyknou a snižuje se jejich úsilí zabezpečit svoji existenci vlastními silami. Pakliže je míra pomoci zredukována či zcela pozastavena ozve se hlasitý nesouhlas, kterým se příjemci domáhají svého „práva“. V tomto ohledu je rozvojová pomoc, která je méně viditelná, lepším pomocníkem. Vytváří příznivé podmínky pro život. Když z ní chce jedinec vytěžít, tak musí investovat vlastní pracovní sílu, volný čas, invenci či finance. Za účelem snížení negativního efektu dlouhodobě poskytované humanitární pomoci, bývají realizovány např. projekty Food for work. Příjemci si musejí své příděly odpracovat ve prospěch místní komunity. Negativním aspektem některých projektů může být podmíněnost pomoci nasloucháním ideologie poskytovatele např. propagujícímu americký styl demokratické společnosti či muslimského práva šaría.

Organizace zabývající se IDP

Humanitární a rozvojovou pomoc mají nejčastěji v režii neziskové organizace, které na žádost vlády či ze své svobodné vůle organizují realizaci podpory. Pro potřeby této studie jsem vymezila 3 základní typy organizací, které se podílejí na pomoci IDP. Jedná se o 1) dílčí organizace OSN 2) mezinárodní organizace 3) lokální organizace.

V rámci OSN jako nejvýznamnější mezinárodní organizace nebyla doposud vytvořena instituce zabývající se IDP. V případě krize se jednotlivé dílčí organizace spolupodílejí na pomoci, ale každá si koordinuje svoji činnost sama. Pomoc poskytuje UNHCR, který má díky zkušenostem s pomocí uprchlíkům nejlepší výchozí podmínky a vyškolený personál, dále pak OCHA³⁸, UNICEF³⁹, WFP⁴⁰, UNIFEM⁴¹, UNDP⁴². Tyto organizace nejen poskytují přímou podporu, ale soustřeďují se i na zajištění peněžité podpory, z kterých financují projekty lokálních či mezinárodních NGO.

Jednou z nejvýznamnějších mezinárodních organizací je Internal Displacement Monitoring Centre (IDMC) se sídlem v Ženevě. Centrum bylo vytvořeno v roce 1998 v

38 OCHA: Office for the Coordination of Humanitarian Affairs

39 UNICEF: United Nations International Children's Emergency Fund

40 WFP: World Food Program

41 UNIFEM: United Nations Development Fund for Women

42 UNDP: United Nations Development Programme

rámci Norwegian Refugee Council (NRC) a zabývá se monitorováním vysídlení v důsledku konfliktů. Každoročně vydává souhrnnou zprávu, ve které sleduje vývojové trendy v rámci vysídlení. Zdůrazňuje problémy, kterým je nutné čelit a jakým způsobem, přičemž podporuje vytváření dlouhodobých řešení. Kromě této výroční zprávy vydává i řadu případových studií týkajících se konkrétních států či určité problematiky spjaté s IDP. Na internetu⁴³ provozují databázi poskytující obsáhlé informace o IDP z více než 50 zemích, která je založena na sběru informacím od NGO pracujících v oblasti, informačních a vládních agentur. Kromě monitoringu se IDMC zabývá i školením pracovníků lokálních organizací zabývajících se IDP.

Další institucí, jejíž prioritou je podpora IDP a která dala vzniknout IDMC je výše zmiňovaný NRC. Vznikl již v roce 1946 pod jménem Aid to Europe a zabýval se podporou uprchlíků po 2. světové válce. Nyní realizuje pomoc uprchlíkům, IDP a navraceným osobám ve více než 20 zemích celého světa. Je zaměřen jak na humanitární tak i rozvojovou pomoc. Mezi hlavní činnosti patří budování obydlí a škol, distribuce potravin a zboží, právní a poradenská činnost, správa uprchlických táborů a vzdělávání.

Obdobné služby poskytuje i Danish refugee council, který sdružuje 30 členských dánských organizací zaměřujících se na pomoc uprchlíků a IDP. Mezi nimi jsou i takové, pro které je podpora IDP pouze dílčí činností, což je např. případ organizace ADRA. Podobnou roli zastává i český Člověk v tísni.

Ze zdravotnických organizací je třeba zmínit International Committee of the Red Cross (ICRC) a Médecins Sans Frontières (MSF), které poskytují odbornou zdravotnickou pomoc lidem v ohrožení, podílejí se na rekonstrukci zdravotnických zařízení a školení personálu.

Role mezinárodních organizací je realizace humanitární a rozvojové pomoci, vyjednávání s vládou, poradenská a školící činnost pro lokální instituce.

Lokální organizace často vznikají teprve v důsledku krizového stavu. Jejich základna je zpočátku nepřiliš pevná a dovednosti potřebné k úspěšnému řešení problémů chabé. Většinou se jim dostává finanční a poradenské pomoci od mezinárodních institucí, které využívají znalostí terénu a řeči jejich pracovníků. Organizace jsou z vnější modelovány k tomu, aby byly schopné poskytovat efektivní pomoc a jejich pokladna se nestala černou dírou na peníze donorů. Bývají až na

43 <http://www.internal-displacement.org/>

výjimky úzce zaměřené na konkrétní typ pomoci např. zdravotnictví, rekvalifikační kurzy, právní poradenství apod. Uplatnění zde získávají i konfliktem zasažené osoby, které díky přímé zkušenosti mohou adekvátněji reagovat na vzniklé problémy. Zaměstnávání IDP umožňuje řešit post-konfliktní pracovní vakuum.

Zúčastněné mezinárodní organizace si v postižených zemích zřizují pobočky, které bývají nejčastěji umístěny v hlavním městě. Potřebují být blízko k vládě, se kterou musí vyjednávat o jednotlivých projektech a plánech rozvoje. Podle potřeby vznikají pobočky i v dalších lokalitách. Pracovníci ve vedení jsou většinou národnostně cizinci, ale jako spolupracovníky a řešitele zakázek si vybírají převážně místní obyvatele. Toto přispívá k vytváření pracovních míst v postižených regionech. Pracovníci neziskových organizací mohou být vystaveni nebezpečí v případech realizaci projektů v zemích, kde nebyl konflikt ukončen či ve státech, kde je bezpečnostní situace kvůli jiným faktorům snížena. Pracovníci mohou být napadáni, aby jim bylo znemožněno pomáhat potřebným, což se odehrává např. v Kolumbii.⁴⁴

44 Amnesty International report 2008 : The state of the world's human rights: str. 99-101

Vnitřně vysídlené osoby v Ázerbájdžánu

Po obecném představení problematiky je možné přistoupit k popisu a analýze příčin a důsledků vnitřního vysídlení v Ázerbájdžánu. Tento kavkazský stát se potýká již 17 let s důsledky prohrané války o Náhorní Karabach, který skončil podepsáním mírové dohody v roce 1994. Během něj bylo vysídleno 778 000 obyvatel, z nichž pouze méně než 1/3 měla možnost vrátit se do svých domovů. 13,6% ázerbájdžánského území je nadále v okupaci. V této části si kromě popisu příčin a stávajících podmínek ukážeme i na to, jak konkrétní stát reaguje na existenci tak obrovského množství IDP a jakým způsobem NGO realizují svoji pomoc.

Ázerbájdžánská republika – základní informace

politický systém: demokratická republika s autoritářskými prvky

prezident: Ilham Aliyev

náboženství: 95% islám (85% šiité, 15% sunnité), 3% křesťanství, 2% ostatní

etnické složení: Ázerbájdžánci 90,6%, Lezgingi 2,2%, Rusové 1,8%, Arméni 1,5%

počet obyvatel: 8,238,672

počet IDP: okolo 572 000 (vrcholu 778 000 osob bylo dosaženo v roce 1993)

důvod vysídlení: konflikt o Náhorní Karabach a přetrvávající okupace 13,6% ázerbájdžánského území

Konflikt o Náhorní Karabach – příčina vnitřního vysídlení

Spory o území Náhorního Karabachu se datují přibližně od konce 19. století, kdy se na území jižního Kavkazu začínaly formovat nové státy na základě etnické příslušnosti. Přijetí koncepce nacionalismu rozpoutalo boj o to, komu přináležejí úrodné území NK, kde po staletí žili jak muslimové (Ázerbájdžánci a Kurdové) tak i křesťané (Arméni a/nebo Albánci).⁴⁵ Karabašské komunity mezi sebou v minulosti vzájemně obchodovaly, válčily, ale i spolupracovaly v případě společného nepřítele. Jejich vztahy nikterak nevybočovaly ze vzorců chování v rámci celého Kavkazu. Nelze tak tvrdit, což

45 Křesťanské obyvatelstvo Náhorního Karabachu, které Ázerbájdžánci považují za své předky. Více např. Ondřej Ditrych: Konfliktní historiografie na Kavkaze

mnozí Ázerbájdžánci nyní dělají, že „nenávisť mezi těmito dvěma národy tady byla odjakživa“⁴⁶.

Samotný název regionu Náhorní Karabach⁴⁷ poukazuje na kulturní rozmanitost a míchání vlivů na tomto území. Kara znamená v turečtině a ázerbájdžánštině „černý“, slovo bach pochází z perštiny a označuje zahradu, přívlástek Náhorní, značící horský, byl přidán Rusy za jejich nadvlády. V arménštině se region nazývá Artsakh⁴⁸, v ázerbájdžánštině pak Dağliq Qarabağ.⁴⁹

Ačkoliv byl Náhorní Karabach domovem vícero etnik, která vedle sebe žila více méně v míru, tak si dvě hlavní etnické skupiny začaly v rámci nacionalistických tendencí konce 19. a začátku 20. století uzurpovat výsadní právo na toto území. Arméni, kteří v tu chvíli tvořili většinu obyvatel Náhorního Karabachu, chtěli připojení k nově vznikající Arménii. Ázerbájdžánci jim samozřejmě tuto cennou horskou oblast, na kterou si z historického a kulturního hlediska dělají sami nárok, odmítali vydat. Tyto nesmiřitelné ideje byly základem pro konflikt, který přetrval až do 21. století.

Z pozice nezaujatého badatele je obtížné fakta týkající se Náhorního Karabachu objektivně posoudit. Jedná se např. i o určení toho, která komunita zde v minulosti převažovala a které historické období by se mělo při rozhodování o nárocích brát v potaz. Na nejasnost tohoto tématu poukazuje i fakt, že v žádném díle od renomovaných autorů není napsáno, komu oni sami v tomto konfliktu dávají za pravdu.

Vývoj počtu obyvatel na území NK

Podle Barona von Haxthausen, který regionem cestoval v první polovině 19. století, tvořili „Tataři“⁵⁰ a Arméni Karabachu různorodou a promíchanou společnost“, přičemž Ázerbájdžánci zde převažovali v létě, kdy sem přihnali svá stáda z nížin, a Arméni v zimě, když Ázerbájdžánci překočovali zpět.⁵¹ Ruské sčítání lidu ukazuje na prudký nárůst arménského obyvatelstva v oblasti teprve v důsledku rusko-perských válek a odsunu Arménů z Turecka. V roce 1823 tvořili Arméni pouze 9% z celkového počtu obyvatel Náhorního Karabachu⁵², v roce 1832 to již bylo 35% a roku 1880 s 53%

46 Jeyran

47 V angličtině *Nagorno Karabakh*, ruštině *Нагорный Карабах*

48 „Ar“ (Aran - jméno) „tsakh“ (les, zahrada)

49 „Dağliq“ (horský) „Qarabağ“ (qara – černý, bağ – zahrada)

50 V tomto případě Tataři synonymem pro muslimské obyvatelstvo

51 Thomas de Waal, *Black garden : Armenia and Azerbaijan through peace and war*: str. 149

52 Zbývajících 91% bylo označeno jako muslimové

převážili nad populací vyznávající islám.⁵³ Od té doby již nikdy Ázerbájdžánci nezískali v Náhorním Karabachu početní převahu a v posledním věrohodném sčítání lidu z roku 1979 zde žilo okolo 123 000 Arménů a 37 000 Ázerbájdžánců (23%).⁵⁴

Naopak subjektivně zabarvené názory zúčastněných národností jsou jednoznačné. Argumenty místních historiků i politiků jsou z ideologického hlediska konstruovány směrem k potvrzení vlastních teorií legitimizujících nárok na Náhorní Karabach. Verze nepřátelského národa je pro druhou stranu nepřijatelná. Profesor historie na univerzitě v Ganje přímo prohlásil: „Historii arménského národa netvořily dějiny, ale arménští historikové“⁵⁵.

Spor mezi Arménií a Ázerbájdžánem utlumilo začlenění do SSSR a nastolení komunistického režimu. Náhorní Karabach se stal rozhodnutím Josefa Stalina autonomní oblastí v rámci Ázerbájdžánu a protesty ze strany Arménie nebyly vyslyšeny. V uvolněnější politické atmosféře za Gorbačova se začal objevovat hlasitější nesouhlas s tehdejší uspořádáním. Protesty vyvrcholily v únoru roku 1988, kdy představitelé NKAO⁵⁶ oficiálně vznesli požadavek Moskvě o připojení Náhorního Karabachu a Nakhichevanu k Arménské SSR.

Po mohutných demonstracích v Jerevanu a prvních útocích na Ázerbájdžánce v Arménii se v Baku objevili první běženci, kteří byli usídlováni převážně v blízkém Sumgaitu, industriálním předměstí Baku. 27. února 1988 došlo k násilným výtržnostem v NK, což vyvolalo protiarménské nálady. Následné etnické nepokoje se odehrály převážně v Sumgaitu, kde byla početná arménská většina a řada uprchlíků. Při těchto nepokojích podle oficiálních údajů přišlo o život 26 Arménů a 6 Ázerbájdžánců.

Nepřátelské nálady tehdy vládly v obou sovětských republikách a docházelo k vzájemnému vyhánění obyvatel za účelem vytvoření „etnicky čistých“ národních států. Tyto masivní přesuny probíhaly v letech 1988-1989 a jejich aktéři získali status uprchlíka. Do Ázerbájdžánu uprchlo přibližně 207 500 a do Arménie 353 000 osob.⁵⁷

V roce 1989 vydala Arménská SSR prohlášení začleňující NKAO do svého státního útvaru a obyvatelé NK si odhlasovali odtržení od Ázerbájdžánské SSR. Toto

53 Svente E. Cornell, *The Nagorno-Karabakh Conflict*: str. 5

54 Thomas de Waal, *Black garden : Armenia and Azerbaijan through peace and war*: str. 284

55 Profesor historie

56 NKAO je zkratkou pro Autonomní oblast Náhorní Karabach

57 Thomas de Waal, *Black garden : Armenia and Azerbaijan through peace and war*: str. 285

rozhodnutí bylo ze strany Ázerbájdžánu odmítnuto jako neplatné.

Po rozpadu Sovětského svazu a vzniku samostatných jihokavkazských republik byly mezinárodně uznány hranice vytyčené v období existence SSSR, což fakticky znamenalo zachování integrity Ázerbájdžánu. Separatistické tendence však nabíraly na síle a v roce 1992 se rozpoutala válka mezi karabašskými Armény a Ázerbájdžánci.

Jednotky karabašských Arménů ve spolupráci s ozbrojenými silami Arménské republiky a za pomoci ruských jednotek – např. regimentu 366⁵⁸ – začaly postupně obsazovat NK. Karabašská národní rada (obnovený sovět) prohlásila NK za nezávislou republiku, přičemž do něj nezahrnula pouze oblast bývalé NKAO, ale také ázerbájdžánský region Šaumian. Na toto reagovala ázerbájdžánská vláda vysláním armády, ale kontrola NK se jim i přes občasné výhry postupně vymykala z rukou. Velkou vinu na neúspěchu měla i politická nestabilita v zemi, která měla vliv na vojenská rozhodnutí.

Důsledkem neschopnosti armády udržet území byla ztráta nejenom NK, ale i přilehlých regionů do té chvíle osídlených převážně Ázerbájdžánci – do zastavení palby v roce 1994 přišel Ázerbájdžán o 13,6% svého území⁵⁹, přes 20 000 lidí přišlo o život a přes milión osob bylo nuceno uprchnout z místa svého bydliště.⁶⁰

Mírová jednání

V roce 1992 vznikla Minská skupina v rámci OSCE⁶¹ v roli prostředníka pro mírové vyjednávání mezi Arménií a Ázerbájdžánem. Za dobu jejího působení byla vydána řada doporučení a návrhů mírových smluv, které však nikdy nebyly pro obě strany přijatelné. Konflikt v Náhorním Karabachu je charakteristický právě tím, že zúčastněné strany ho vnímají zcela odlišným způsobem, který poté prezentují nejenom vlastní, ale i světové veřejnosti. Tyto dva koncepty jsou z principu vzájemně neslučitelné.

Ázerbájdžánská strana považuje okupaci Náhorního Karabachu a vysídlení

58 O účasti ruských jednotek více v Thomas de Waal, Black garden : Armenia and Azerbaijan through peace and war . Rusové nefigurovali pouze na straně Arménů, ale vypomáhali i ázerbájdžánské straně např. s operací Prsten viz. níže

59 Vláda oficiálně prohlašuje, že je okupováno 20% ázerbájdžánského území, ale pakliže se provede přesné sčítání, tak výsledná hodnota je zmiňovaných 13,6% viz. Thomas de Waal, Black garden : Armenia and Azerbaijan through peace and war: str. 286.

60 Více informací o konfliktu o Náhorní Karabach v dílech Thomase de Waala a Svente E. Cornella

61 OSCE: Organization for Security and Co-operation in Europe

ázerbájdžánského obyvatelstva za narušení suverenity státu a jeho územní integrity, což odporuje mezinárodnímu právu. Jejich snahou je udržet Ázerbájdžán v hranicích narysovaných v dobách existence SSSR a stvrzených po získání nezávislosti. Druhý úhel pohledu poskytují Arméni, kteří konflikt pojmají jako boj za sebeurčení. To je také v souladu s mezinárodním právem, ale pouze do určité míry – Arméni totiž jako národ už svého sebeurčení dosáhli vytvořením republiky Arménie po rozpadu SSSR.

Nejproblematictější bodem mírových jednání je z tohoto důvodu právě budoucí status Náhorního Karabachu. Poslední setkání představitelů obou zemí, prezidentů Serzh Sarkisiana a Ilham Aliyeva, se uskutečnilo na pražském summitu Východního partnerství zemí Evropské unie 7. května 2009. Tato více jak hodinová schůzka vypadala nadějně pro urychlené vyřešení zamrzlého konfliktu, ale ázerbájdžánská strana⁶² posléze uvedla, že požadavky Arménie byly přehnané a nesplnitelné.⁶³ Přesto se oba prezidenti shodli na tom, že konflikt by měl být vyřešen jinou než vojenskou cestou a že by i nadále měla být mediátorem Minská skupina.

Vyjednávání probíhá nyní v rámci tzv. Základních principů⁶⁴. Tento dokument byl vytvořený v roce 2006 Minskou skupinou a následně předložený obou stranám k projednání. Základní principy se skládají z těchto základních bodů 1) postupné stahování arménských vojsk ze 7 okupovaných regionů a vytvoření nárazníkové zóny spravované mezinárodními mírovými silami 2) návrat IDP do svých domovů a repatriace Arménů 3) konečná podoba statutu NK se bude rozhodovat v celostátním hlasování v poslední části mírového procesu 4) obnovení ázerbájdžánsko-arménských politických a obchodních vztahů.⁶⁵ Od vytvoření dokumentu v roce 2006 probíhá projednávání „detailů“, což nadále oddaluje definitivní řešení. Do budoucna tak bude potřeba velkého diplomatického úsilí a vůle k tomu, aby byl konflikt vyřešen k spokojenosti obou stran.

⁶² Toto prohlášení nevydal prezident, který schůzi vedl, což vede k domněnce, že vláda se s ním v této otázce neshoduje. Více viz. Liz Fuller, Is the Karabakh peace process in jeopardy?

⁶³ Liz Fuller, Is the Karabakh peace process in jeopardy?

⁶⁴ Basic principles, více na stránkách OSCE <http://www.osce.org/>

⁶⁵ Jean-Christophe Peuch, Nagorno-Karabakh: Mediators strive to keep peace-talk participants "on the same page"; Turkish weekly: OSCE Head Hopes for Further Progress in Nagorno-Karabakh Conflict Settlement

Proces vysídlení

Uprchlíci – výměna obyvatel v letech 1988-89

Ačkoliv je tato práce primárně zaměřena na vnitřně vysídlené osoby, tak bych ráda okrajově zmínila i vzájemnou výměnu obyvatel mezi Ázerbájdžánem a Arménií na konci 80.let 20. století. V průběhu let 1988-89 bylo z Arménie nuceno uprchnout okolo 207 500 obyvatel převážně ázerbájdžánského a kurdského původu⁶⁶. Žili zde v Jerevanu, poblíž ázerbájdžánských hranic a na jihu země, kde se daly nalézt i vesnice s převahou muslimského obyvatelstva. Vztahy s arménským obyvatelstvem byly převážně bezproblémové, ačkoliv určité nepřátelské postoje zde byly podle Leyly přítomny vždy. Na konci 80. let se vztahy vyostřily. Nearménské obyvatelstvo pociťovalo, že zde již není vítáno, ačkoliv jejich rodiny zde žily po generace.

Příběh Leyly

Leyla bydlela se svojí rodinou ve vesnici poblíž města Sisian v jižní Arménii. Žili zde už po několik generací a nedokázala si představit, že by toto místo měla opustit. S Armény neměla příliš negativních zkušeností až do konce 80. let. Vzájemné vztahy se zhoršovaly do té míry, že jim arménští obchodníci odmítali prodávat zboží a potraviny. „Můj otec šel jednou koupit kompot. Arméni mu ho nechtěli prodat. Poté svolili, ale prohlásili, že ho stejně otrávil. Abychom prý pochcípali“. Leyla ve svém vyprávění děkovala Bohu, že seslal na Arménii zemětřesení, které jí a ostatním umožnilo z Arménie odjet. V tu dobu byli podle jejích slov ze severu odříznuti arménskými vojsky, která je tlačila na jižní hranici. S ničivým zemětřesením se pozornost Arménů obrátila jinam a oni mohli na vozech dovážejících humanitární pomoc odjet do Ázerbájdžánu. Domnívala se, že unikli jisté smrti.

Podobné myšlenky měli i Arméni žijící na území Ázerbájdžánu. Pogromy v Baku v únoru 1988 vyvolaly obavy arménských obyvatel metropole a začali město urychleně opouštět. Postupem času byli nuceni odejít z Ázerbájdžánu i obyvatelé vesnic

66 Thomas de Waal, Black garden : Armenia and Azerbaijan through peace and war: str.285

poblíž Náhorního Karabachu a arménsko-ázerbájdžánské hranice, kterých se počáteční vlna odporu nedotkla takovou měrou jako bakinských Arménů. Jednou z nejznámějších protiarménských akcí byla tzv. Operace prsten, která byla zahájena na jaře roku 1991 a jejímž oficiálním cílem bylo provést kontrolu identifikačních dokumentů. Reálným důsledkem operace však bylo vyhnání okolo 5000 arménských obyvatel z 24 vesnic. Ázerbájdžánští vojáci se při provádění „kontroly“ nebáli použít násilí a arménská strana uvádí až 100 obětí.⁶⁷ Počet Arménů, kteří byli nuceni opustit své domovy v Ázerbájdžánu, se vyšplhal až na zmiňovaných 353 000 osob.⁶⁸

Nucená přeshraniční výměna obyvatel pokračovala ještě i na začátku 90. let až do stavu, kdy se v rámci států až na výjimky nevyskytovali jedinci nepřátelské národnosti. Nyní je mezi Ázerbájdžánci obecně rozšířená verze, že v Arménii nežije ani jeden Ázerbájdžánec, ale v Ázerbájdžánu žije až 20 000 Arménů.⁶⁹ Realita je však jiná. Během rozhovoru se zástupcem NRC v Ázerbájdžánu jsem se dozvěděla, že podle sčítání OSN, které osobně prováděl, zde žije pouze 500 etnických Arménů. Jedná se především o vdovy a manželky Ázerbájdžánců. 20 000 Arménů žijících v Ázerbájdžánu je číslo, které zaznělo v projevu prezidenta. Tento údaj se poté ujal jako obecně přijímaná pravda, která jen utvrzuje pojetí dobrých MY a špatných ONI.⁷⁰

Uprchlíci z Arménie se usídlovali převážně v okolí Baku a průmyslového Sumgaitu, kde se postupně začaly uvolňovat i byty po odcházejících Arménech. Ty byly uprchlíky a poté i IDP svévolně obsazeny, přičemž zástupce NRC mě seznámil se zajímavou skutečností, která vznikla vytvořením zákona legalizujícím tuto činnost. Vládní usnesení z roku 1999⁷¹ zakazuje IDP a uprchlíky z bytů vystěhovat, pakliže se nastěhovali před rokem 1994. Některé z bytů však mají vlastníky i mezi ázerbájdžánskými občany, kteří nemohou nyní se svým právoplatným majetkem libovolně nakládat. Nemohou zde díky přítomnosti IDP/uprchlíků bydlet, nelze je prodat ani pronajímat. Svého práva se tak mnozí domáhají u Evropského soudu pro lidská práva.⁷²

Někteří uprchlíci se rozhodli přesídlit do vesnic opuštěných Armény, což je i

67 Office of the Nagorno Karabakh Republic in the United States: Operation Ring

68 Více Operace Prsten v dílech Thomase de Waala a Svente E. Cornella

69 Jeyran, ELšad, Gurbat

70 Petr Kostohryz

71 Regulations on Re-settlement of Internally Displaced Persons to Other Accommodation, adopted by the Cabinet of Ministers Resolution No. 200 of 24 December 1999

72 Více o případu nemožnosti vysídlit IDP: Case of Akimova v. Azerbaijan

případ mnou navštíveného Hadžikendu. Po nuceném odchodu z Arménie se zde usadilo na 70 rodin, z nichž 55 setrvalo do současnosti a zbylé se odstěhovaly převážně do nedaleké Ganji.⁷³

Uprchlíci měli lepší výchozí podmínky pro vyrovnání se s nastalou situací. Přišli na území Ázerbájdžánu již na konci 80. Let, a jelikož byl odliv obyvatel oboustranný, tak mohli obsadit obytné prostory uvolněné Armény. Těch navíc odešlo více, než kolik přišlo Ázerbájdžánců. V době svého příchodu byli přívětivě přijati a bylo jim ve zrychleném řízení uděleno ázerbájdžánské občanství. Navíc po válce již téměř s jistotou věděli, že se domů nikdy nevrátí. Vzpomínky na domov tak v jejich myslích zůstávají, ale naděje, kterou v sobě nosí IDP, je minimální. Ta je na jednu stranu oporou, ale zároveň se stává překážkou v integraci a započítím nového života. Uprchlíci díky ranému příjezdu, bytovému zajištění a rychlejšímu zapojení do tehdy nenaplněného pracovního trhu měli snazší cestu k znovuzískání plnohodnotného života než IDP.

Vysídlení

K etnickým čistkám začalo po rozpadu SSSR docházet i na území Náhorního Karabachu, kde separatismus místních Arménů začal vyhánět karabašské Ázerbájdžánce. V roce 1992 byla zahájena regulérní válka. S tím jak postupovala bojová linie, odcházeli další a další obyvatelé Náhorního Karabachu a posléze i přilehlých oblastí.

Jediný region, který byl vysídlen ještě před začátkem války, bylo hlavní město Khankendy⁷⁴ a to již v roce 1988. Od té doby docházelo

Přechod přes Murovdag
Zdroj: azer.com

⁷³ Rozhovor se starostou

⁷⁴ Ázerbájdžánský název, Arméni město nazývají Stepanakert

k sporadickému odchodu, ale masivní přesuny obyvatel započaly až o 4 roky později. V únoru 1992 byli nuceni odejít obyvatelé z regionů Khodjavend a Chodžaly, v květnu 1992 pak z oblasti Shushy a Lachynu. Rok 1993 byl svědkem největšího odlivu - duben Kalbadjar, červen Aghdara a Aghdam, srpen Fizuli, Jabrayil a Gubadly, říjen Zangilan.⁷⁵ Z oblasti Náhorního Karabachu, který je předmětem konfliktu, bylo vysídleno pouze okolo 42 000 osob a zbylých 736 000 z celkového počtu 778 000⁷⁶ bylo původem z přilehlých regionů. Od konce války se spolu s návratem do osvobozených teritorií začal počet IDP snižovat až na současných 572 000.⁷⁷

Přechod přes Murovdag
Zdroj: azer.com

Hrozba násilí a blížící se bojová linie vyháněla lidi mnohdy dříve, než se dostali do ohrožení života. Válečné ztráty proto nebyly za dvouleté trvání bojů příliš vysoké; na ázerbájdžánské straně okolo 10 000, do čehož jsou započítáni jak vojáci tak civilisté.

Příběh pana učitele

V době vysídlení mu bylo pouhých 13 let. Se svými rodiči žil v městě Agdam a navštěvoval místní školu, která v něm vzbudila touhu stát se učitelem. Byla to velká budova plná moderního vybavení. Během bojů o město se však podobně jako většina veřejných i soukromých nemovitostí ocitla v troskách. Jeho rodiče byli z těch, kteří nehodlali čekat až do poslední chvíle, a rozhodli se Agdam včas opustit. S rozmyslem si zabalili, naskládali vše do auta a odjeli. Během pobytu u známých se rozhodli přesídlit do Hadžikendu, který jim byl doporučen místními úředníky. Mladík se nevzdal svého snu a opravdu se stal

75 Mammadova Havva, Khodjaly : Martyrs and witnesses: str. 211

76 778 000 se vztahuje k roku 1993, kdy byl počet IDP na svém vrcholu, Internal displacement monitoring centre. Profile of internal displacement : Azerbaijan: str. 22

77 Internal displacement monitoring centre. Azerbaijan: IDPs still trapped in poverty and dependence: str. 9

učitelem. V současné době vyučuje v jedné z místních škol a se smutkem v hlase vzpomíná na laboratoře, ve kterých prováděl své první pokusy. Svým žákům toto nabídnout nemůže.

Někteří však odmítali svá obydlí opustit nebo byli v obklíčení, z kterého se již nedalo uniknout. Řada mužů se pokusila bránit své vesnice a města. Vytvářeli domobranu, vstupovali do regulární ázerbájdžánské armády či menších vojenských útvarů vedených lokálními vůdci.⁷⁸ Mužští respondenti mi občas vyprávěli své zážitky z

Organizace pomoci a přesunu IDP
Zdroj: azer.com

války a jako důkaz ukazovali na pažích a nohách své jizvy z bojů.⁷⁹ Násilí a mučení během celého konfliktu nebylo výjimečné. Ázerbájdžánci tvrdí, že jejich strana by se takových ohavností nedopustila. Existují ale svědectví o opaku; především z lednových pogromů na arménské

obyvatelstvo v Baku či při operaci Prsten.⁸⁰

Jedna z nejtragičtějších událostí celého karabašského konfliktu se odehrála 26.2. 1992 ve vesnici Chodžaly. „Každý Ázerbájdžánec nosí utrpení Chodžaly ve svém srdci a kdo ne, ten není hoden vydávat se za Ázerbájdžánce.“⁸¹ Téměř každý, s kým jsem hovořila na téma Náhorní Karabach, se mě na Chodžaly ptal. Zajímalo je, jestli jsem o této události už slyšela nebo mi o ní začali rovnou vyprávět. Veškeré hrůzy, které se během konfliktu udály, se mnohdy v myslích lidí zredukovaly právě do podoby „chodžalské genocidy“, která ukazuje, jakou podobu může mít násilné vysídlení.

78 Více na téma neregulárních armád Thomas de Waal, Black garden : Armenia and Azerbaijan through peace and war

79 Alandar, Javidův kamarád

80 Více viz. Thomas de Waal,

81 Jeyran

Chodžaly – největší ázerbájdžánská tragédie

Útoky na Chodžaly započaly již na podzim roku 1991. V tu chvíli se přibližně polovina z celkového počtu 6300 zbývajících obyvatel rozhodla z bezpečnostních důvodů město opustit. Podle Ministerstva národní obrany bylo onoho osudného dne v městě přítomno okolo 3000 osob. Ochrana těchto osob byla zajištěna přibližně 160 vojáky Národní armády, speciální policejní jednotkou a domobranou, přičemž jejich výzbrojí byly různé typy střelných zbraní – převážně samopalů. Munice však nebyl dostatek.

Arménský tlak stále stoupal a od 30. října byly zablokovány příjezdové cesty a jediný způsob dopravy byl realizován pomocí vrtulníků. Od 2. ledna v městě nefungovala elektrina a tím pádem i telefonické spojení. 13. února přistála poslední vojenská helikoptéra s jídlem, palivem a municí. Od toho dne město očekávalo arménský útok. Chodžaly bylo obklíčeno arménskými vojsky a každý den vystaveno střelbě z děl. Přípravy na konečný útok započaly 25.2, kdy se vojenské jednotky včetně ruského regimentu 366 započaly stahovat blíže k městu.

Útok na Chodžaly započal kolem půlnoci dvou hodinovou střelbou z tanků, obrněných vozidel a raketometů. Prvním místem, které podlehl arménskému útoku, bylo letiště, které bylo vypáleno, a podobný osud potkal také nejbližší domy spolu s jejich osazenstvem. Většina obránců byla zabita během defenzivy, která trvala až do dvou hodin odpoledne. Dále už nebylo možné arménské přesile vzdorovat. Jelikož bylo město blokováno ze tří stran, tak se přeživší snažili již v noci o záchranu útekem v jediném volném směru na město Agdam.

Během chvíle však pochopili, že to byla pouze past. U vesnice Nakhchivanik začali arménští vojáci střílet do neozbrojených lidí. Právě zde přišlo o život spousta žen, dětí a starých lidí, kteří byli dlouhou cestou v hlubokém sněhu promrzlí a zmožení. Zajímavé je, že očití svědci uvádějí, že zde byli přítomní také žoldáci nearménskému původu – např. černoši. Po útoku se ázerbájdžánské jednotky snažili o proražení blokády za účelem pomoci obyvatelům Chodžaly a odvozu mrtvých. Jejich snaha však byla neúspěšná. Ve stejnou chvíli skupiny arménských vojáků hledaly v lese i za pomoci helikoptér uprchlé obyvatele, přičemž nalezení byli buď zastřeleni či vzati do zajetí, kde byli následovně mučeni.

28. února se skupina místních novinářů snažila o proniknutí do města pomocí dvou vrtulníků. Byli šokováni pohledem, který se jim naskytl – pruh dlouhý asi 500 metrů byl

zaplněn mrtvými těly. Díky palbě ze strany Arménů se jim podařilo odvézt pouze 4 mrtvé. 1. března se do těchto míst dostali místní i zahraniční novináři, kteří byli podobně jako jejich kolegové zděšeni tím, co viděli – mrtvá těla některých lidí byla očividně před smrtí vystavena krutému mučení a výjimkou nebyly ani zohavené děti a ženy. Zranění lidé byli Armény doraženi kulkou do hlavy.

Během tohoto masakru bylo podle oficiálních materiálů zabito okolo 613 osob, mezi nimiž bylo 106 žen, 63 dětí a 70 starých lidí. 487 lidí bylo zraněno, 1275 obyvatel bylo vzato do zajetí a okolo 150 osob se pohřešuje.⁸²

V Hadžikendu pocházela většina osob z regionů, které se daly nejnáze opustit cestou vedoucí skrze průsmyk v pohoří Murovdag. To se zvedá do výšky více než 2000 metrů, kdy nejvyšší vrchol Gyamysh leží ve výšce 3724m.n.m. Z důvodu vysoké nadmořské výšky se zde mnozí IDP potýkali se sněhem i během května⁸³, což stěžovalo rychlý postup a slabší jedince stálo i život. Byla to však jedna z bezpečnějších cest, kde neoperovaly jednotky karabašských Arménů. Do protisměru přijížděli prchajícím na pomoc vozy červeného kříže, vojáci i dobrovolníci z nedaleké Ganji. Svázeli zraněné a nemohoucí do Toğanali. V této malé vesnici, která dnes slouží jako sídlo armádních jednotek chránících oblast, se poskytovalo základní ošetření a scházely se zde vysídlením rozdělené rodiny. Byl to pouze přechodný tábor, z kterého se odjíždělo dále do vnitrozemí

Příběh Ahmeda: IDP z Kaldbajaru

Kaldbajar opouštěl podle svých slov jako jeden z posledních. Před ním se na cestu vydal jeho bratr, manželka a právě narozená dcera. Přemlouvali ho, ať jde s nimi, ale jeho matka nechtěla a odchod neustále oddalovala. Spolu se silícím a blížícím se ostřelováním mu však došla trpělivost a vyhrožoval matce, že sám vyhodí do povětří jejich dům a pohřbí je tak oba zaživa. Nakonec se nechala přemluvit a jako řada dalších se vydali pěšky přes Murov. Ačkoliv byl duben, tak v horách byla ještě zima a sněžilo.

82 Více o tragédii v Chodžaly: *Chodžaly : Chronika genocida*, Mammadova Havva, Khodjaly : Martyrs and witnesses. Tento popis vychází převážně z materiálů psaných ázerbájdžánskými autory čili může být přikreslen směrem k většímu poškození Arménů. Důležité však je, že právě tímto způsobem Ázerbájdžánci tuto tragédii vnímají a subjektivní popis je zde proto na místě.

83 Alandar

Občas nebylo vidět ani na krok. Během cesty potkávali ostatní běžence, kteří stejně jako oni prchali do bezpečí. Někteří šli pěšky, jiní na koních či v autech. Auta však začala zamrzat a tvořily se neprůchodné kolony. Kdo auto neoživil, musel dále pěšky. Během cesty viděl Ahmed plno mrtvých a dodnes si pamatuje na matku, která umrzla, aniž by pustila z náruče své dítě. Sám vyprosil od vojáka ponožky, aby jeho matka neumřela zimou. Jak se přibližovali ke konci cesty, tak z protisměru viděli přijíždět vozy Červeného kříže. Lékaři brali a zachraňovali každého, kdo byl ještě živý. Cesta jim samotným trvala 3 dny a na konci je čekalo šťastné shledání. Bratr je dole v záchytném táboře už dlouho v slzách hledal a propadal zoufalství, že stále ještě nedorazili. Matka ho údajně slyšela brečet až na vzdálenost 10km. Z Toğanali, což byl přestupný bod, se celá rodina přestěhovala do Goranboy, kde měli příbuzné. Nic jim tam však nepatřilo a tak se rozhodli po vzoru svých dalších příbuzných odstěhovat do Hadžikendu, kde byly volné ubytovací kapacity. Nyní bydlí v okruhu svých příbuzných v kaldbjarské části vesnice.

V Ázerbájdžánu bývalo zvykem mít velkou rodinu, což byla výhoda pro ty IDP, jejichž příbuzní bydleli ve válkou neponičených regionech. Jejich první kroky proto vedly sem. Málolteré rodiny však byly schopné poskytnout ochranu vysídleným dlouhodobě. Vládou podporovanou alternativu tvořily stanové tábory anebo přesun do ubytovacích center jakými byly např. rekreační střediska u kaspického pobřeží či v horách podél ázerbájdžánských hranic. Druhá zmíněná možnost byla preferována především těmi, kteří se nedokázali smířit s životem ve městech nebo centrálních pláních Ázerbájdžánu. Většina IDP z Náhorního Karabachu a přilehlých oblastí jsou lidé zvyklí na drsný život v horách se silným vztahem k půdě

Všichni neměli to štěstí anebo ani nechtěli bydlet v horských oblastech. Jedním z hlavních cílů migrace bylo Baku a jeho průmyslové okolí. Docházelo zde k spontánnímu usazování v opuštěných bytech, bývalých průmyslových budovách, nedostavěných domech a železničních vagónech.⁸⁴ Tato migrace nabyla na síle po podepsání příměří, které ukončilo boje, a ponechalo okupovaná území v rukou nepříteli.

84 Více viz. kapitola ubytování

Role NGO v případě ázerbájdžánského vysídlení byla především ve spolupráci na řešení humanitární krize, která zavládla po masivním exodu obyvatel během válečných let. V první řadě se zde začaly angažovat organizace, jako jsou UNHCR, WFP, ICRC, které zajišťovaly stavbu provizorních táborů, lékařské ošetření a dodávky základních potravin a produktů. Jejich činnost zde byla zásadní. Ázerbájdžán na tuto situaci nebyl připraven a nebyl tak schopný realizovat efektivní pomoc vysídlené populaci. V prvním poválečném roce věnoval stát pouhý 1 milion dolarů, což odpovídalo přibližně 1,5 dolaru na osobu a rok. Pomoc vnitřně vysídleným osobám zařizovala z ázerbájdžánské strany především armáda, dobrovolníci a lékaři. Angažovali se na trasách, po kterých vysídlení unikali do bezpečí, i v nouzově vytvářených táborech.

Rozmístění stanových táborů a dočasných ubytovacích kapacit
Zdroj: Státní úřad pro IDP a uprchlíky

Návrat

Do konce roku 2008 se domů navrátilo okolo 206 000 IDP, což je necelá třetina z původního počtu. Jedná se o obyvatele regionů, které se označují jako tzv. osvobozené. Jsou to oblasti podél arménských a karabašských hranic, na jejichž území

probíhaly boje a obyvatelstvo bylo nuceno uprchnout. Před skončením války je ázerbájdžánská strana vydobyla zpět, ale boje zde stačily zanechat nesmazatelnou stopu. Většina objektů a infrastruktury byla poškozena či přímo zničena. Z bezpečnostního hlediska byly tyto regiony těsně po ukončení konfliktu pro opětovné osídlení nevhodné. Hrozilo zde zvýšené riziko našlápnutí na minu či nevybuchlý vojenský materiál a díky blízkosti nově utvořených hranic docházelo k přeshraničním přestřelkám. Tyto hrozby jsou zde i nadále přítomné, ale je výrazná snaha toto nebezpečí eliminovat.

Jedním z osvobozených regionů je Fizuli, na kterém bych ráda poukázala na určité charakteristiky spojené s návratem IDP v Ázerbájdžánu. Fizuli bylo v letech 1993-94 téměř celé okupováno arménskou armádou, ale těsně před uzavřením příměří se ázerbájdžánské straně podařilo osvobodit 22 ze 76 sídel. Do oblasti se začali spontánně navracet její obyvatelé, ale tento tok byl pomalý a dosud se nepodařilo obnovit původní stavy. V současné době zde žije okolo 54 000 osob, což je polovina z původního počtu.⁸⁵

První rodiny se začaly do oblasti stěhovat, aniž by zde stačila proběhnout jakákoliv rekonstrukce či akce na odstranění nebezpečného vojenského materiálu. Touha po domově vedla IDP z přeplněných uprchlických táborů směrem do poničeného zemědělského regionu. Započali na vlastní náklady s opravou svých příbytků a snažili se v těchto ztížených podmínkách zajistit zdroj obživy; především skrze subsistenční zemědělství. Během prvního roku po válce se do oblasti vrátilo pouze 15 rodin.⁸⁶ Posléze se do obnovy regionu pustily neziskové a vládní organizace, což umožnilo návrat dalším jedincům.

Jednou z organizací, která má na restrukturalizaci regionu významné zásluhy je i NRC. Podíleli se na organizaci rozvojových aktivit a během let 2004-2007 pomohli s rekonstrukcí 276 domů ve 3 vesnicích v rámci projektu „Return to Fizuli“.⁸⁷ Konflikt však způsobil nejenom fyzické škody, ale také zpřetrhal pracovní svazky, sociální sítě a velké části obyvatel odebral dočasně zdroj příjmů. Samotná rekonstrukce budov a infrastruktury tak nepostačuje k tomu, aby se do poškozeného regionu navrátil život. Cílem neziskových a vládních organizací je tak urychlit tento proces opětovného oživení nejenom pomocí rekonstrukce, ale také skrze sekundární podporu. NRC

85 NRC: Long journey home: str. 3

86 Tamtéž

87 Tamtéž

sponzorovalo a organizovalo 1) poskytnutí počátečního vkladu ve formě základních zemědělských nástrojů a semen 2) přístup IDP k půjčkám s nízkou úrokovou sazbou 3) vytvoření zavlažovacího systému 4) organizace seminářů a školení pro IDP 5) podpora vytvoření lokálních zastupitelství prosazujících zájmy vesnice (mobilizace komunit) 6) vytváření zájmových kroužků 7) vytvoření bezplatného právního poradenského centra.⁸⁸

Aktivity zajišťující bezpečný a udržitelný návrat

- vyčištění oblasti od nebezpečného nevybuchlého vojenského materiálu
- rekonstrukce veřejných budov (školy, polikliniky, úřady)
- rekonstrukce obytných budov
- oprava infrastruktury a zajištění zdrojů pitné vody
- poskytnutí výhodných podnikatelských půjček
- podpora subsistenčního zemědělství
- mobilizace lokálních komunit

Přesídlení

Nově postavená vesnice Qazanli, domů 165
Zdroj: Státní úřad pro IDP a uprchlíky

V roce 2007 byly vykonány poslední nutné kroky k uzavření zbývajících stanových táborů. Část z jejich dočasných obyvatel se mohla vrátit do zrekonstruovaných vesnic

v osvobozených regionech a pro zbytek stát zajistil alternativní bydlení. Ve spolupráci s neziskovými organizacemi byly vytvářeny nové vesnice určené tomuto účelu.

Od roku 2001 bylo zbudováno okolo 49 vesnic na „zelené louce“ pro více než 90 000 IDP, jejichž životní podmínky byly neudržitelné. Sídla jsou konstruována téměř s geometrickou přesností. Mnohdy je i více než 100 domů jednotného stylu postaveno v

88 NRC: Long journey home

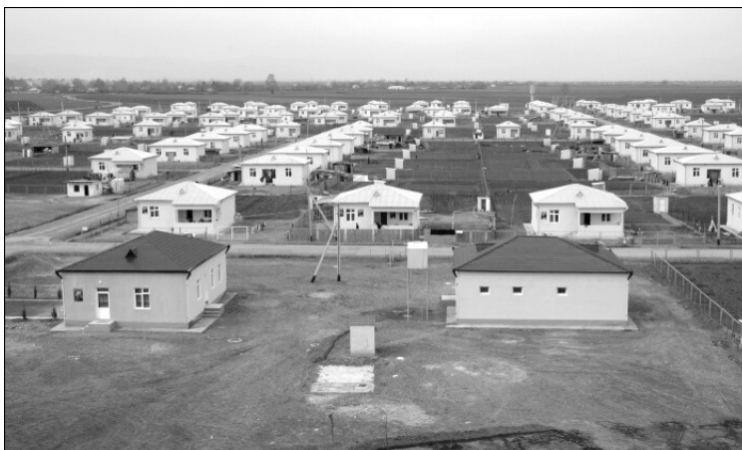
řadě vedle sebe s malým prostorem za budovou, který slouží jako zahrada.⁸⁹

Přesídlování probíhalo na základě příslušnosti k lokalitě původu, což znamená, že např. Všichni IDP z Chodžaly žijící ve špatných podmínkách by měli být přesídleni do nově zbudované vesnice poblíž města Goranboy. Zde pro ně bylo postaveno více než 500 domů. Přesídlování na základě původních lokalit by mělo do budoucna usnadnit návrat a integraci obyvatel v případě, že bude konflikt o NK vyřešen.

Domy jsou budovány rodinám na míru. Podle počtu členů v rodině je vyměřena obytná plocha; většinou se však jedná o jednu až dvě místnosti. Problém nastává v případě, že se rodina rozrůstá o partnery potomků a jejich děti. Tento fakt není často státem brán na vědomí a teprve urgování může tuto situaci vyřešit. Do té doby se rodiny potýkají s nedostatkem soukromí novomanželů, který se může odrazit na vzájemných vztazích.

Jedním z negativních aspektů je také fakt, že tyto nové domy nelze od státu odkoupit, což platí o veškerých ubytovacích kapacitách v majetku státu sloužících IDP.

Domy se konstruují pro konkrétní rodinu a jsou prováděny kontroly. Pakliže se zjistí, že zde nežijí či dům pronajímají, tak jim je okamžitě odebrán. Toto omezení z nich dělá osoby podřízené státu. Mohou si sice vybrat, jestli přijmou nastavené podmínky či se

Nově postavená vesnice
Zdroj: Státní úřad pro IDP a uprchlíky

odstěhují do vlastního bydlení, ale to je pro mnohé z finančních důvodů zcela nereálné. Jedním z důsledků ne-vlastnictví je také malá vůle o domy pečovat a spravovat v případě potřeby; toto se týká především starších ubytovacích prostor, jakými jsou např. domy v Hadžikendu.

Další problém týkající se zbudovaných vesnic je jejich izolovanost od okolního světa. Nacházejí se převážně v nížinné části centrálního Ázerbájdžánu. I přes vytvoření infrastruktury spojující vesnice s „civilizací“ je jejich vzdálenost od měst překážkou pro

89 Internal displacement monitoring centre. Azerbaijan: IDPs still trapped in poverty and dependence: str.181-193

úspěšnou integraci. IDP musí vynaložit zvýšené úsilí, aby si zajistili dostatečný zdroj obživy, který by je vymanil ze závislosti na státní podpoře. Samotná vesnice poskytuje pouze omezené pracovní možnosti; převážně ve státních službách. Ti ostatní, kteří si nemohou z finančních důvodů dovolit rozjet vlastní podnikání, musí dojíždět za prací, což opětovně zvedá jejich životní náklady. Jednou z reálných možností obživy je subsistenční zemědělství. Kromě pozemku u domu stát poskytuje IDP okolo 1ha zemědělské půdy za vesnicí. Nově příchozím bývá ze strany NGO poskytnut počáteční vklad ve formě zemědělských nástrojů a semen. Vypěstované produkty pak slouží k vlastní spotřebě i prodeji.

Závažnou otázkou, kterou řeší i organizace zabývající se lidskými právy, je dobrovolnost procesu přesídlení. IDP žijící ve veřejných budovách nebo stanových táborech jsou v této věci zcela v moci státu. Mají pouze dvě možnosti – jednat podle úředního rozhodnutí či si najít vlastní bydlení. Zůstat v původní lokalitě, ač se některým stala domovem, je z důvodu neexistence majetkového práva na dané objekty až na výjimky nemožné. Většina IDP z Hadžikendu si další přesun nedovede představit, ačkoliv ten je s největší pravděpodobností alespoň pro část z nich již naplánován.⁹⁰

I přes výše zmíněná negativa je tento počín, poskytování nového bydlení, ze strany státu spíše výjimkou, o které mohou IDP v jiných zemích často jenom snít. Navíc není přesídleným osobám odebrán jejich status, který jim zaručuje řadu výhod, o nichž se budu zmiňovat níže v textu. Výsledkem je, že IDP bydlí v nových domech v podstatě zadarmo.

Pomoc ze strany NGO a vlády je při přesídlení podobná jako při návratu viz. výše. Cílem aktivit je zajistit nejenom střechu nad hlavou, ale i podmínky pro udržitelný a důstojný život. Pouze rekonstrukce se zde nahrazuje slovem konstrukce.

Právní status IDP a uprchlíka

Ázerbájdžán je jedním ze států, které pro své interní potřeby vytvořil právně ukotvený status Vnitřně vysídlená osoba (IDP). Dle *Zákona republiky Ázerbájdžán*

⁹⁰ O existenci plánu na přesun jsem se dozvěděla u starosty i zástupce Státního úřadu pro IDP a uprchlíky, detaily kdy a kam mi však neposkytli.

týkajícího se statusu vnitřně vysídlených osob a uprchlíků (květen 1999, číslo 668-1Q)⁹¹ se termín IDP vztahuje na „osobu, která byla násilím donucena přemístit se z místa jeho/její stáله rezidence v rámci teritoria Ázerbájdžánské republiky ve spojení s vojenskou agresí, přírodní či člověkem způsobenou katastrofou“.⁹²

V zákoně se operuje i se statutem uprchlíka, jehož definice vychází z Úmluvy o právním postavení uprchlíků. Tyto dvě kategorie, co se týká práv a povinností, do velké míry splývají. Osoby s těmito statusy mají stejná práva a povinnosti jako ostatní občané Ázerbájdžánské republiky a navíc se jich týkají speciální výhody.

Specifická privilegia týkající se IDP:

- *Osobám majícím status IDP jsou v zemědělských oblastech poskytovány pozemky určené pro pěstitelství a chovatelství.*
- *Vláda finančně a poradenskou činností podporuje podnikatelské aktivity*
- *Banky poskytují IDP výhodné podnikatelské půjčky s nižší úrokovou sazbou.*
- *IDP nejsou při žádosti o pracovní místo nuceni dokazovat svá bývalá zaměstnání a při redukcii stavu zaměstnanců jsou zvýhodňováni.*
- *Pakliže by osoba mající status IDP nebyla schopna vykonávat své zaměstnání, tak jí stát vyplácí sociální podporu. Ta je shodná s platem; nehledě na odpracovaná léta.*
- *Zdravotní péče je poskytována v místě pobytu zcela zdarma.*
- *IDP jsou vyloučeni z povinnosti platit školné na státních vyšších a specializovaných školách druhého stupně a na technických a profesních školách druhého stupně.*
- *Poplatky spojené s přemístěním se z jednoho místa bydliště do druhého jsou placeny státem.*
- *IDP jsou vyloučeni z povinnosti platit veřejné služby: dodávky vody, plynu, elektřiny a telefonních služeb.*
- *IDP jsou vyloučeni z povinnosti platit daně a státní poplatky za řidičské průkazy, technické průkazy, poznávací značky a technické prohlídky aut koupených před 1.6.1994.*
- *Osobám s IDP statusem, které pracovaly v rozpočtových organizacích, které nyní*

91 "Qaçqınların və məcburi köçkünlərin (ölkə daxilində köçürülmüş şəxslərin) statusu haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu; anglicky: The law of the Republic of Azerbaijan "On status of refugees and internally displaced (persons displaced within the country) persons"

92 The law of the Republic of Azerbaijan "On status of refugees and internally displaced (persons displaced within the country) persons"

nejdou funkční, jsou nadále vypláceny průměrné platy státem.

– *Dětem IDP jsou zdarma poskytovány učebnice na všech sekundárních školách*⁹³

Odlišení IDP od zbytku populace a zákonné ustanovení privilegií obecně přispělo k jejich lepší ochraně a zajištění minimálního životního standartu. Je možné konstatovat, že i osoba bez příjmu pobírající pouze státní podporu určenou IDP, může z těchto prostředků vyžít. Stát zajišťuje střechu nad hlavou, topení na zimu, přísun potravin odpovídající minimálním nutričním dávkám a peněžní částku tzv. chlebné v hodnotě 9 AZN/os/měsíc.⁹⁴ Životní standart takové osoby by však byl velice nízký a ocitla by se pod hranicí chudoby. I pracující IDP, se kterými jsem měla možnost hovořit, mluví o své situaci jako o živoření: „To není život, my pouze přežíváme.“⁹⁵ Tato věta zároveň vyjadřuje i niterný pocit, že k životu patří domov a bez domova není život životem.

Vytvoření specifického statusu IDP má i svoje negativa, z nichž jedním je závist lokálních obyvatel. Tento jev je spíše menšinový, ale přispívá k udržování hranice mezi místními a IDP, zhoršuje mezilidské vztahy a znesnadňuje integraci. Ačkoliv zde panuje především solidarita s vysídlenými, tak jsou na druhou stranu ve vlastním státě vnímáni jako cizinci. „Jsou to příživníci, zabrali mi moji půdu, ať táhnou, odkud přišli.“⁹⁶ Negativní postoje jsou živeny především existencí privilegií, která významně zvýhodňují IDP oproti zbytku populace.

Otázkou je, zda je závist místních oprávněná či nikoliv. Právní ukotvení privilegií totiž neznamená, že jsou v plné šíři uplatňována v reálném životě IDP. Jednou z překážek je existence všeprostupující korupce, která nedělá rozdíly mezi vnitřně vysídlenými, uprchlíky či místními. Někdy tak musí být zaplaceny i služby, které jsou dle zákona pro IDP zdarma. Jeden z informátorů mi vyprávěl o případu, kdy jeho bratranec jel do nemocnice s akutním zánětem slepého střeva. V nemocnici se ho nejdříve zeptali, kdo je jeho příbuzným. Po zjištění, že to není nikdo vlivný, následovala otázka, jestli má s sebou peníze. Neměl. Lékaři ho odmítli operovat do té chvíle, než

⁹³ Internal displacement monitoring centre. Profile of internal displacement : Azerbaijan: str.85

⁹⁴ 10 AZN odpovídá přibližně 200Kč

⁹⁵ „это нет жизнь, мы только переживаем“ Ibrahim, Alandar, Gurbat...

⁹⁶ Majitel hotelu

jeho rodina přinesla požadovanou částku.⁹⁷ Druhým příkladem porušování zákona je vysídlování IDP z veřejných budov v Baku, se kterými mají vlivní a bohatí jiné zájmy. Hlavní město je v současné době uprostřed stavitelského boomu, kterému nevyhovují zanedbané objekty, ve kterých IDP většinou pobývají. Zataháním za správné nitky může dojít k jejich vysídlení z budovy.⁹⁸ Také půda přidělovaná IDP bývá v některých případech nevhodná pro zemědělskou činnost či se nachází v takové vzdálenosti od vesnice, že se její využití stává nerentabilní. Z tohoto krátkého výčtu je tedy patrné, že samotná existence privilegií nezaručuje jejich plnění.

Dědictví IDP statusu

V Ázerbájdžánu je IDP status dědičný a potomek má nárok na stejná privilegia, jako jeho rodiče. Toto ustanovení je ve světě spíše ojedinělé a jeho důsledkem je situace, kdy počet IDP již téměř neklesá a v dlouhodobé perspektivě by se naopak mohl začít zvyšovat. Zajímavé také je, že tento status dítě získá pouze v případě, že jsou IDP oba jeho rodiče nebo otec. Pakliže si žena IDP vezme muže bez tohoto statusu, jejich dítě automaticky přestává být IDP neohledně na jejich finanční zabezpečení. Z tohoto úhlu pohledu je ustanovení diskriminující.

Osoba, která je držitelem statusu IDP, získává od státu speciální legitimaci. Na tomto průkazu je kromě jména dané osoby uvedena také lokalita, ve které je daná osoba registrována. Pouze v této lokalitě si může vyzvedávat státem přidělovanou podporu, přičemž z byrokratického hlediska je obtížné místo bydliště změnit. Vyřídit si povolení na přesídlení do Baku stojí téměř nadlidské úsilí a nemalý finanční obnos do kapsy vyřizujícího úředníka. Toto ustanovení, které je pozůstatkem sovětské propisky, je z pohledu organizací zabývajících se lidskými právy pojímáno jako omezování svobody jednotlivce.⁹⁹

⁹⁷ Rovšan

⁹⁸ Firdovsi

⁹⁹ Amnesty International. Azerbaijan : Displaced then discriminated against - the plight of the internally displaced population

Role ázerbájdžánských IDP ve vnitrostátní a mezinárodní politice

Ve spojení s ázerbájdžánskými IDP se mluví o tom, že je stát zneužívá v jednání o budoucí status NK. IDP zde slouží jako živý důkaz nedořešeného konfliktu a jejich neutěšené životní podmínky se využívají v politickém boji. Státní projekty se zpočátku zaměřovaly pouze na řešení akutních problémů. Tento stav přetrvával, i když bylo jisté, že vyřešení konfliktu nebude krátkodobou záležitostí. Ázerbájdžán byl obviňován z neřešení problému IDP za účelem vytváření nátlaku na mezinárodní komunitu. Teprve s důsledným napomenutím mezinárodních organizací zabývajících se ázerbájdžánskými IDP a přiznáním si reálného stavu věcí se politika státu začala postupně obracet k hledání trvalejších řešení. Přesto jsou však i nadále veškeré vládní aktivity týkající se pomoci IDP označovány a realizovány jako dočasné. V důsledku dochází k oddělování IDP od zbytku ázerbájdžánské populace a utvrzování jejich nadějí na návrat domů, což snižuje jejich integrační a sebe-realizační schopnosti.

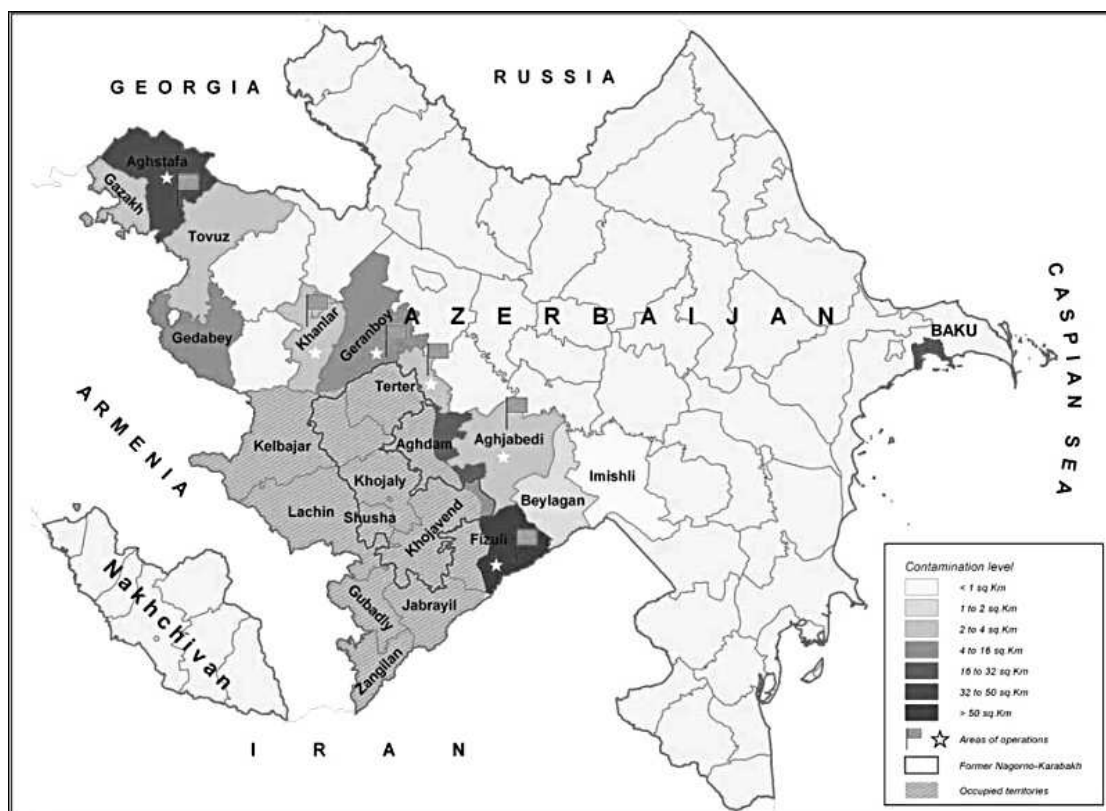
Problematika IDP se nepromítá pouze do mezinárodní politiky, ale i do vnitropolitické scény. Téma IDP a řešení konfliktu o Náhorní Karabach je součástí volebních programů jednotlivých stran a prezidentských kandidátů. Toto téma je zde natolik důležité, že: „Ázerbájdžán se obrátí na východ nebo na západ. Důležité je, která strana mu pomůže vyřešit konflikt o NK v jeho prospěch“.¹⁰⁰ IDP jsou ve závislosti na podpoře státu a tvoří téměř 1/10 obyvatelstva, čímž se pro politické kandidáty stávají významnou volební menšinou. Jejich rozhodování při vhazování volebních lístků do urn je ovlivněno tím, jaké řešení konfliktu o NK a problematiky IDP upřednostňuje ten který politik či politická strana. Důležitost tématu také dokládá vznik neziskových organizací zabývajících se IDP v čele s významnými osobnostmi ázerbájdžánského politického či kulturního spektra. Podle informátorů jde mnohem častěji o způsob praní špinavých peněz a proslavení jména, než o skutečnou pomoc.¹⁰¹

100 Rozhovor s bojovnicí za demokracii v Ázerbájdžánu během konference South Caucasus in 2008 and beyond: Frozen conflicts or frozen peace?

101 Jeyran, Firdovsi, ředitel NGO

Bezpečnostní situace

Ačkoliv konflikt o Náhorní Karabach oficiálně skončil v roce 1994, tak ho ani jedna ze stran konfliktu nepovažuje za uzavřený, a vzájemně se obviňují z nedodržování mírové dohody. Podle ázerbájdžánského ministerstva obrany arménská strana v roce 2008 porušila příměří dokonce 1250 krát, což mělo za následek smrt 18 vojáků.¹⁰²

Mapa označující míru přítomnosti min a NVM
Zdroj: ANAMA

Podél celé délky konfliktní hranice se nacházejí vojenské posty ázerbájdžánské armády na jedné straně a armády karabašských Arménů¹⁰³ na straně druhé. Denně se v televizních zprávách objevují informace o tom, kde došlo k přestřelkám a zda byl někdo zraněn. Střety jsou nebezpečím i pro civilní obyvatelstvo a to především v osvobozených regionech. Podle vládních zdrojů se kromě příslušníků armády

¹⁰² Ministerstvo obrany hovoří z propagandistických důvodů pouze o tom, že Arméni porušili příměří, kolikrát bylo příměří porušeno ázerbájdžánskou stranou, se neuvádí. Je zde tak vytvářena binární opozice my-držící se pravidel, obránci X oni – porušující pravidla, agresori.

¹⁰³ členy karabašské armády jsou i občané Arménie sloužící základní vojenskou službu

v příhraničních oblastech vyskytuje okolo 150 000 přímo ohrožených osob. (profil 65) Nejvíce ohrožené regiony jsou Agdam (228)¹⁰⁴, Tartar (211), Gazakh (175), Khojavend (141), Goranboy (140), Fizuli (134) a Tovuz (124).¹⁰⁵

Kromě přímého střetu s ozbrojenci v pohraničí jsou obyvatelé Ázerbájdžánu také vystaveni nebezpečí způsobenému existencí minových polí a nevybuchlého vojenského materiálu (NVM)¹⁰⁶. Podle průzkumu týkajícího se výskytu min a NVM provedeného v roce 2003 bylo označeno 116,8 km² jako území s pravděpodobným výskytem min a 47,1 km² bývalých konfliktních zón (2008, profil, 62). Celkově bylo vytyčeno 970 rizikových sektorů, ve kterých žije a tím pádem může být i ohroženo okolo 514 000 osob (ANAMA). Větší riziko než označená minová pole tvoří jednotlivé miny nastražené v budovách, podél cest, v zavlažovacích kanálech, poblíž studní, sloupů elektrického vedení a v zemědělské půdě. Toto jsou místa, kde je při opětovném osidlování území ohroženo především civilní obyvatelstvo.

V roce 1998 byla prezidentským dekretem vytvořena ANAMA¹⁰⁷, vládní organizace, která zajišťuje většinu programů spojených s odstraňováním min, osvětou občanů o bezpečnostních rizicích a pomocí oběťm. Během své existence se pod vedením ANAMA podařilo vyčistit přes 64mil.m² v rizikových oblastech a zneškodnit 138 náslapných min, 164 tankových a 298 486 kusů ostatního nevybuchlého vojenského materiálu. (ANAMA)

Tato činnost umožňuje bezpečný návrat IDP do oblasti, což je jedna z podmínek NGO, které financují rekonstrukční práce. Předtím než vloží peníze do projektu, požadují na státu, aby zajistil fyzickou bezpečnost osob. Statistické údaje ANAMA hovoří o tom, že do posledního sčítání učiněného v letech 2006-2007, se stalo oběťmi kontaktu s nevybuchlým vojenským materiálem přes 1968 osob. V roce 2007 se jednalo o 20 osob¹⁰⁸, přičemž pro 6 z nich byla zranění smrtelná.

V rámci ANAMA probíhají i projekty na pomoc oběťm. Jako zranitelné skupině obyvatel Ázerbájdžánu jsou jim poskytovány půjčky za zvýhodněných podmínek a jsou školeni v podnikání, což by jim mělo pomoci v úspěšném zařazení se do společnosti a

104 V závorkách počty střetů během roku 2008

105 Internetové stránky Ministerstva obrany Ázerbájdžánské republiky

106 Miny a ostatní nevybuchlý vojenský materiál na území Ázerbájdžánu je dvojího původu – 1) pozůstatky činnosti sovětské armády 2) konflikt o NK

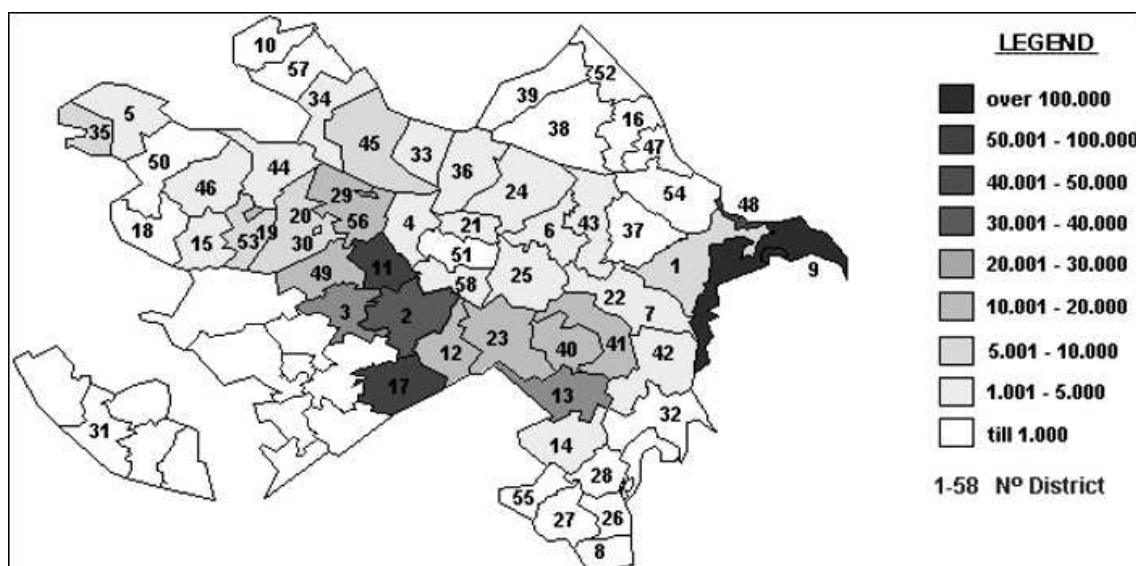
107 Azerbaijan National Agency for Mine Action

108 15 oběťm bylo příslušníky armády, 4 mrtví

zajištění finanční soběstačnosti.¹⁰⁹

Ubytování

V Ázerbájdžánu existuje několik základních typů ubytovacích zařízení sloužících IDP. Některé z nich jako např. železniční vagóny či opuštěné tovární haly byly osazovány spontánně, nad osidlováním dalších prostor měla dohled vláda. První nouzová střediska vznikala v centrálním Ázerbájdžánu v okolí míst s nejvyšší koncentrací IDP a v dostatečné vzdálenosti od bojové linie. Jednalo se o stanové tábory, kde se poskytovala základní pomoc pro tisíce osob. Jejich kapacita nebyla postačující

Mapa znázorňující počty IDP v jednotlivých regionech
Zdroj: Státní úřad pro IDP a uprchlíky

pro množství příchozích. Začalo se organizovat jejich přemísťování do vhodných ubytovacích kapacit, jakými byly turistické ubytovny, hotely či vysokoškolské koleje.

Stanové tábory neposkytovaly místo vhodné pro život a tak se od ukončení konfliktu v roce 1994 usilovalo o jejich uzavření. Tento proces byl však pomalý a některé z nich přetrvaly až do roku 2007. Najdou se i lidé, kteří zde strávili celých dlouhých 17 let či v případě dětí narozených po vysídlení celý dosavadní život. Z psychologického hlediska je to, s přihlédnutím k důrazu Ázerbájdžánců na osobní vlastnictví a vztah k půdě, velice traumatizující skutečnost. Díky tomu, že poslední

¹⁰⁹ ANAMA

tábor byl uzavřen rok před pořádáním mého výzkumu, jsem neměla možnost žádný z nich navštívit. Jejich popis mi byl dán pouze zprostředkovaně skrze vyprávění informátorů, kteří je navštívili. Anar, který pracoval pro ADRU a rozdělával humanitární pomoc, prohlásil: „lidé, kteří si stěžují, že IDP mají spoustu výhod, nikdy nenavštívili stanový tábor. Po této zkušenosti by se jejich názor dozajista změnil“.

Transformované stanové tábory
Zdroj: Státní úřad pro IDP a uprchlíky

Tábory se nacházely převážně v centrální nížinné části Ázerbájdžánu, kde v létě dosahují teploty až 40°C. Kemp C-1 byl jeho obyvateli popsán takto: „tábor se rozkládá na bývalém bavlníkovém poli poblíž soutoku dvou šedých mělkých řek, Araxes a Kura; je tu moře bahna v zimě a pekelné teplo v létě...Domy byly sestaveny ze všeho, co

Stanové tábory
Zdroj: Státní úřad pro IDP a uprchlíky

přišlo pod ruku: sláma, jíl, celofán.“¹¹⁰ Jak je vidět z této citace a dostupných fotografií označení stanové tábory bylo posléze již spíše informativního charakteru. Kempy se transformovaly do obyvatelnějších sídlišť vytvořených z různorodého a snadno dostupného materiálu. Z nouzových důvodů byli IDP ubytováni také ve

veřejných budovách, jakými jsou školy, vysokoškolské koleje, turistické ubytovny a hotely. Ty, ač mají ve své výbavě sociální zařízení, nejsou uzpůsobeny k celoročnímu

110 Thomas de Waal, Black garden : Armenia and Azerbaijan through peace and war, str: 219

přebývání velkého množství osob a navíc bez přítomnosti odpovědného správce. Ve 2/3 případů má rodina k dispozici pouze jeden pokoj, přičemž počet zde přežívajících osob se pohybuje v rozmezí 5-8 IDP. Výše zmíněné faktory jako je přelidnění a nedostatek sociálních zařízení vede ke snížení hygieny, což se dále podepisuje na zdravotním stavu vysídlených osob.

IDP měli navíc pocit, že jejich pobyt v těchto střediscích bude pouze dočasný, což v nich nevyvolávalo pocit odpovědnosti za dané místo. Mnohé budovy tak již po několika letech užívání vyžadovaly rekonstrukci, která však v tu dobu nebyla prioritou státu ani nevládních organizací.

Typ ubytování	Počet IDP
veřejné budovy	81917
hostely	66336
školy	10999
školky	19329
sanatoria	10244
železniční vagóny	2679
finské domy	25550
dům/byt příbuzných	67365
farmy/domy z hlíny	88936
svévolně zabrané byty	70151
nedostavěné byty	9548
sídla postavená vládou	69258
sídla postavená NGO	44096
kasárna	6060
celkem	572531

Určitou specialitou ázerbájdžánských IDP je okupování starých železničních vagónů, ve kterých i 17 let po vysídlení žije přes 2500 osob. Tyto odstavené vagóny poskytují ochranu před deštěm a větrem, ale v létě se z nich stává pečící trouba a v zimních měsících jen stěží ochrání před chladem. Přesto je někteří IDP odmítají opustit především díky výhodné vzdálenosti od měst a pracovního trhu, kterou jim neposkytnou nově zbudované vesnice. Podobnou motivaci mají i lidé žijící v zemljankách či z hlíny uplácáných domech. Tato stavení odmítají opustit kvůli stádům dobytka, pro které by

přechodem do kvalitativně lepšího ubytování ztratily možnost pastvy.¹¹¹

Podstatný rozdíl i mezi tím, zda se ubytování nachází ve vesnickém prostředí či ve městech. Města poskytují lepší možnost získání pracovního místa, ale zároveň je život v nich nákladnější a není zde možnost pěstování plodin a chovu dobytka. Ve městech žije více než polovina z celkového počtu IDP a jejich nejvyšší koncentrace je v hlavním městě Baku, kde našlo svůj druhý domov téměř 33% IDP.¹¹² Dalšími městy s vysokým počtem je

Vagóny
Zdroj: Státní úřad pro IDP a uprchlíky

Sumgait (46 122), Mingačevir (17 470) a Ganja (16 494)¹¹³. Do tohoto počtu se však nezapočítávají migranti za prací, kteří pravidelně dojíždějí domů, aby mohli vyzvedávat státní přídavky. Osoby pracující a žijící jinde, než kde mají registrovaný pobyt, se tak pohybují na hranici ilegality.

Projekty zaměřené na zlepšení bytových podmínek jsou jedním ze základních cílů neziskových organizací a vlády. Pozornost se dříve orientovala spíše na venkovská sídla, rekonstrukci budov v osvobozených oblastech a konstrukci nových vesnic. Mezitím však zchátrala městská obydlí IDP, jakými jsou např. vysokoškolské koleje či nedostavěné budovy. V dezolátním stavu se nacházejí především společné prostory, kuchyně a sociální zařízení. Problém představují elektrické rozvody, vodovody a kanalizace. Organizace se zaměřují nejenom na nutné opravy, ale také na vzbuzování pocitu odpovědnosti za tyto prostory. Tohoto dosahují např. skrze spolupodílení se IDP na rekonstrukci.

Jednoduchým, levným, ale zároveň důvtipným řešením přílišného počtu osob v jedné místnosti, je vestavění příčky. Rozdělení prostoru poskytuje důležité soukromí.

111 Internal displacement monitoring centre. Profile of internal displacement : Azerbaijan: str.46

112 Internal displacement monitoring centre. Azerbaijan: IDPs still trapped in poverty and dependence: 49

113 Čísla v závorkách označují počet osob, Internal displacement monitoring centre. Azerbaijan: IDPs still trapped in poverty and dependence: 49

Tento příklad poukazuje na to, že i malé činy mohou přispět k lepšímu životu vysídlených.

Ekonomika, chudoba, zaměstnanost

Ázerbájdžán měl po vyhlášení nezávislosti v roce 1991 potenciál stát se lokální velmocí. Nachází se zde rozsáhlá ložiska ropy, zemního plynu a nerostů, byl zde rozvinutý průmysl, silná podnikatelská tradice a úrodná půda. V rozvoji mu však zabránila politická nestabilita uvnitř státu a dvouletá válka. Po ukončení bojů bylo potřeba řešit nejenom obnovení politické a ekonomické stability, ale i důsledek konfliktu – téměř 1 milion uprchlíků a IDP.

V poválečném roce 1995 poskytl stát na jejich podporu pouze 1 milion dolarů. S progresivním růstem ekonomiky se na zlepšení životních podmínek IDP uvolňuje ze státního rozpočtu stále vyšší obnos peněz. V roce 2007 to bylo již 375 milionu dolarů, z čehož 154 milionů bylo čerpáno ze Státního ropného fondu.¹¹⁴ Jak naznačuje název organizace, téměř polovina financí pochází z ropného průmyslu, který je hlavním odvětvím přispívajícím 60% do HDP Ázerbájdžánu¹¹⁵. V roce 2006 dokonce v důsledku otevření ropovodu Baku – Tbilisi – Ceyhan vzrostl HDP Ázerbájdžánu během roku o 34,5%, což z ázerbájdžánské ekonomiky v tu chvíli udělalo nejrychleji rostoucí na světě.¹¹⁶

Jednostranné zaměření na výdělečný ropný průmysl v polovině 90. let však vedlo k stagnaci v jiných odvětvích a vysoká byla i nezaměstnanost.¹¹⁷ V současné době je dle oficiálních dat stav mnohem lepší. Počet nezaměstnaných byl podle výzkumu provedeného ázerbájdžánským statistickým úřadem v roce 2007 pouze 6,5% práceschopného obyvatelstva, což je o 1,2% méně než v České republice téhož roku.¹¹⁸ Tyto oficiální údaje se mi zdají být díky vlastním zkušenostem z terénu nereálné a potvrzují je i výzkumy nevládních organizací. Výsledky dotazníkového šetření zaměřeného na zaměstnanost IDP provedeného v roce 2005 poukázaly na fakt, že stále

114 Internal displacement monitoring centre. Azerbaijan: IDPs still trapped in poverty and dependence: 198

115 Azerbaijan : Country Brief 2009

116 Today.az: Azerbaijan leads in GDP growth rates

117 V ropném průmyslu nacházejí uplatnění především zahraniční specialisté.

118 The state statistical committee of the republic of Azerbaijan: Labour market

pracovní místo zastává pouze 30% z práce schopných IDP a výzkum UNHCR z roku 2008 dokonce hovoří o pouhých 20%.¹¹⁹ Větší naději najít zaměstnání mají muži. Vysídlených žen s trvalým pracovním poměrem je podle výzkumu pouhých 12,7%.¹²⁰

Oficiálními statistikám týkajícím se zaměstnanosti odporuje i fakt, že v zemi žije 20,8% obyvatel pod hranicí chudoby.¹²¹ IDP jsou i přes výraznou snahu státu a mezinárodních organizací nejchudším segmentem ázerbájdžánské společnosti, kdy pod hranicí chudoby žije až 63% vysídlených a uprchlíků.¹²² Podle průzkumu UNHCR se chudoba stěhuje z vesnic do velkých měst, kam za vidinou lepšího života odešlo již velké množství IDP.¹²³

Cestování do velkých měst za prací je jedním z výrazných migračních toků v rámci Ázerbájdžánu. Mnohem více osob hledá pracovní uplatnění za hranicemi Ázerbájdžánu. Jejich kroky směřují do Ruska, Turecka a západní Evropy, kde se angažují převážně v neformálním sektoru ekonomiky. Podle slov Alovzata Aliyeva je Ázerbájdžán dokonce „hlavním exportérem pracovní síly“ v regionu. Za pracovní migranty lze označit až 2 miliony ázerbájdžánských občanů čili okolo 25% veškeré populace.¹²⁴ Jedná se především o vyučené muže ve věku 21-45 let, jejichž hlavní destinací je Moskva. Domů posílají okolo 150 dolarů měsíčně, které přispívají významnou měrou do rodinného rozpočtu.¹²⁵

Ázerbájdžán se snaží vypořádat i s dědictvím po Sovětském svazu, mezi které patří neprůhledná byrokracie a všeprostupující korupce, která je citelně přítomná ve všech státech SNS. Transformující se státy jsou podle výzkumů charakteristické rozsáhlým neformálním sektorem ekonomiky.¹²⁶ Je to oblast ekonomické produkce, kterou její vykonavatelé provozují, aniž by jejich činnost byla podchycena (zcela nebo zčásti) úřady a tím pádem se na ní nevztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona – především nejsou řádně odváděny daně a neformální produkce se tak nezapočítává do

119 Internal displacement monitoring centre. Azerbaijan: IDPs still trapped in poverty and dependence:116

120 UNIFEM. The status of IDP women in Azerbaijan : A rapid assessment: str.17

121 Azerbaijan : Country Brief 2009

122 Internal displacement monitoring centre. Azerbaijan: IDPs still trapped in poverty and dependence:116

123 Internal displacement monitoring centre. Profile of internal displacement : Azerbaijan: str.60

124 Alovzat Aliyev, Migration to and from Azerbaijan: str. 27

125 Více o pracovní migraci Alovzat Aliyev, Migration to and from Azerbaijan

126

Více viz. Ira Lieberman The Informal Economy and Corruption

státního rozpočtu.¹²⁷ V Ázerbájdžánu zaměstnává okolo 31% všech praceschopných obyvatel¹²⁸, což je podle mého názoru poněkud v rozporu s oficiálním tvrzením, že v Ázerbájdžánu je pouze 6,5% nezaměstnanost. Týká se to především malých obchodníků, provozovatelů lokálních živností a prodejců produktů vlastní zemědělské činnosti.

IDP do neformální ekonomiky sklouzávají především díky vysoké nezaměstnanosti a vysokým nákladům na život. Jak již bylo řečeno dříve, v Ázerbájdžánu je vysoká pracovní migrace a to nejenom do zahraničí, ale i do Baku a jeho průmyslového okolí. IDP se často nechtějí vzdát své podpory. Ta je vázána na lokalitu registrace, což znamená, že při kombinaci obou příjmů se IDP ocitají na hranici ilegality. Vstup do neformálního sektoru usnadňuje i skutečnost, že legálnost či nelegálnost činnosti není v Ázerbájdžánu příliš kontrolována a případní kontroloři bývají mnohdy uplatitelní.

Korupce v Ázerbájdžánu

*„Když jsem pracoval v Čečensku a snažili se mě neustále podplácet, tak jsem si říkal, co je to za zkorumpovaný stát. Pak jsem začal pracovat tady v Ázerbájdžánu a uvědomil jsem si, že tam byli v tomhle ohledu na úrovni mateřské školy...tady je to na úrovni doktorandského studia“.*¹²⁹ Podle průzkumů Transparency International státy SNS obývají nejnižší příčky v oblasti důvěryhodnosti, korupce a průhlednosti systému – Ázerbájdžán má 1,9 CPI¹³⁰ z celkových 10 možných pozitivních bodů.¹³¹ Podle průzkumu Transparency Azerbaijan: Country Corruption Assessment Business Opinion Survey in Azerbaijan většina lidí preferuje platit malé úplatky místo mnohem vyšších poplatků uložených státem. 33% Ázerbájdžánců uvedlo, že v minulosti úplatky platili, 20% uvedlo, že o ně byli žádáni, ale odmítli zaplatit a 33% se s úplatky osobně nesetkalo.¹³² Během svého pobytu mi připadalo, že s úplatky má zkušenost každý, kdo se dostane do styku s úřednickým aparátem, soudy a policií. Hlavy rodin a podnikatelé, jejichž návštěvy

127 Více o neformálním sektoru viz. Kristina Flodman Becker The Informal Economy;

128 Ira Lieberman The Informal Economy and Corruption

129 Z rozhovoru autorky s představitelem NRC v Baku

130 Corruption Perceptions Index; pro porovnání Česká republika má CPI 5,2

131 Transparency international: Corruption Perceptions Index 2008

132 Immigration and Refugee Board of Canada : Azerbaijan: Official corruption; the ramifications entailed by non-payment of bribes and the prevalence of organized crime (2005 - 2007)

institucí jsou častější, pak mají opakované zkušenosti. Mezi Ázerbájdžánci, kteří platili úplatky, to bylo podle průzkumu nejčastěji za zdravotní péči (12%) a lepší známky dětí ve škole (6%).¹³³

Podpora NGO a vlády v ekonomickém sektoru se zaměřuje především na zajištění soběstačnosti IDP a odstranění závislosti na státní podpoře a potravinových přídělích. Tato pomoc je zaměřena nejčastěji na 1) podporu podnikání 2) poskytování úvěrů s nízkou úrokovou sazbou 3) podporu subsistenčního zemědělství 3) rekvalifikační kurzy.

Stát umožňuje zaměstnávání pouze omezeného počtu osob a fungující podniky také nedokážou uspokojit poptávku po pracovních místech. Větší šance získat stálé zaměstnání je ve městech, kde se nacházejí průmyslová a obchodní centra. Jednou z možností, jak si zajistit zdroj příjmů i na vesnici, je začít podnikat. Ze strany organizací je zakládání živností na mikro úrovni – pekáren, opraven obuvi, holičství, prodej zboží – podporovaným typem získávání obživy. K započetí podnikání často nepostačují finance potřebné pro nákup potřebného nářadí, materiálů či nájem místnosti. Řešením v tomto případě bývají půjčky s výhodnou úrokovou sazbou.¹³⁴ Organizace nabádají k využití této možnosti a jsou nápomocné i v jiných ohledech např. pořádají zdarma rekvalifikační kurzy či speciální školení. V případě subsistenčního zemědělství bývá jednotlivým hospodářstvím poskytnut počáteční vklad ve formě základních zemědělských nástrojů, semen, hnojiv i skleníků. Podpora ekonomické samostatnosti vysídleného obyvatelstva je jedním ze základních kroků k celkovému zlepšení jejich životní situace.

Zdravotnictví

Vnitřní vysídlení se podepisuje na zdravotním stavu přesídlených jedinců. Jejich fyzický i psychický stav je poznamenán hrůzami, kterými prošli a podmínkami, ve

133 Immigration and Refugee Board of Canada : Azerbaijan: Official corruption; the ramifications entailed by non-payment of bribes and the prevalence of organized crime (2005 - 2007)

134 Podle Rovšana N. s příchodem ekonomické krize začaly problémy s uhrazováním měsíčník splátek. Toto vede k osobním bankrotům IDP.

kterých žili a někteří stále žijí. IPD a uprchlíci mají podle oficiálních statistik obecně horší zdravotní stav než zbytek populace. Toto je způsobeno 1) nehygienickými podmínkami v místech dočasného bydliště 2) přelidněním ubytovacích zařízení 3) nedostatečnou výživou a následnou podvýživou 4) psychickým stresem 5) nedostatečnou zdravotní péčí a její nedostupností.

O nehygienických podmínkách a přelidnění jsem již hovořila v předchozích částech a tak bych se ráda zaměřila na zbývající 3 body. IDP trpí více než lokální obyvatelstvo podvýživou (26%), přičemž u dětí pod 5 let je to každé 3 dítě.¹³⁵ Jejich strava není příliš pestrá. Potravinové přídělky od státu ve svém objemu sice dosahují minimální nutriční hodnoty požadované WHO, ale skladba těchto potravin je na důležité látky jako jsou vitamíny a minerály nedostatečná. Průměrně dostávají od státu 5kg mouky, 1kg rýže, 1l oleje, 1kg cukru na osobu.¹³⁶ Standardní potravinové přídělky jim však nedokážou vynahradit pestrou stravu, kterou si mohli dopřávat dříve. Schopnost zajistit si potravinovou nezávislost dokonce podle výzkumu WFP klesá a v roce 2001 to bylo pouhých 19% IDP¹³⁷.

Psychické problémy obětí jsou jedním z důsledků všech válek a ozbrojený konflikt o NK není výjimkou. Válečné hrůzy, ztráta domova a život v neuspokojivých podmínkách zanechaly v myslích IDP hluboké rány. Je vysledováno, že mezi muži stoupl počet sebevražd, což pramení mimo jiné z pocitu malé vlády nad svým osudem. Muži obecně, a ázerbájdžánští nejsou výjimkou, jsou ve stavu vysídlení více náchylní k psychickým onemocněním pramenícím z neschopnosti zabezpečit rodinu způsobem, jaký se od nich vyžaduje. Jejich tradiční role jako muže-živitele rodiny se v podmínkách vysídlení může změnit pouze v muže-příjemce pomoci, což v nich vzbuzuje pocit bezmoci a nepoznané závislosti.¹³⁸ Tyto potíže se pak promítají i do rodinného života, kdy jsou např. ženy častěji než před vysídlením vystaveny domácímu násilí a to až o 7% více než u nevysídlených rodin.¹³⁹ Psychické problémy se často neobejdou bez pomoci psychologa. V Ázerbájdžánu je tato péče o duševní zdraví IDP až na výjimky zanedbávána.

135 Internal displacement monitoring centre. Profile of internal displacement : Azerbaijan: str.6

136 Rozhovor se starostou Hadžikendu a zástupcem Státního úřadu pro IDP a uprchlíky

137 Internal displacement monitoring centre. Profile of internal displacement : Azerbaijan: str.6

138 Více viz. Vizinová, Preiss, Psychické trauma a jeho terapie (PTSD) : Psychologická pomoc obětem válek a katastrof

139 Internal displacement monitoring centre. Azerbaijan: IDPs still trapped in poverty and dependence: 100

Nedostatečná zdravotní péče je způsobena přílišnou vzdáleností nových vesnic a sídel s vyšší koncentrací IDP od specializovaných zdravotních středisek, nedostatkem lékařů a vybavení. IDP mají ze zákona nárok na zdravotní ošetření a dokonce i na základní léky zdarma. Toto však zcela nekoresponduje s realitou. Jak jsem psala dříve, i v oblasti jako je zdravotnictví, je nutné uplácat.

Toto vše vede k tomu, že IDP jsou náchylnější k tuberkulóze, záškrtu, anémii, tyfu, cukrovce, malárii, dystrofií, infekcím trávicího traktu a nervovým onemocněním. Také dětská úmrtnost je u IDP 3-4x vyšší než je celostátní průměr.¹⁴⁰ Sami o sobě prohlašují, že trpí chorobami více než před vysídlením a věří tomu, že by jejich nemoci zmizely spolu s návratem domů.

V oblasti zdravotnictví se pomoc zaměřuje na rekonstrukci a vybavení poničených nemocnic a poliklinik, školení personálu a osvětovou činnost. Ta je potřebná především u vesnických žen, které nejsou v dosahu zdravotnických center. Zajištění dostupné lékařské pomoci je velkým vkladem pro IDP, kteří jsou náchylnější vůči nemocem než lokální obyvatelstvo.

Školství

Spolu s vysídlením obyvatelstva dochází k dočasnému přerušení vzdělávání dětí. V rámci stanových táborů proto začaly postupně vznikat provizorní školy nebo děti dojížděly do nejbližších vzdělávacích institucí, kde se učily spolu s místními dětmi. Vysídlení však neovlivnilo pouze děti IDP, ale i děti místních. IDP se z nedostatku ubytovacích kapacit usídlili i ve školách a univerzitních kolejích, což logicky ztížilo a někdy i krátkodobě přerušilo veškeré vyučování. Z nedostatku školních prostor se ve školách započalo vyučovat na směny, což snížilo celkový počet vyučovacích hodin a negativně ovlivnilo výuku.

Postupně byly budovány školní budovy sloužící pouze pro děti IDP. Ty se tak ve většině míst začaly učit odděleně od místních, čímž byla naplněna politika vlády o stmelování vysídlených a umělém vytváření jejich segregace. Udržování dětí z vysídlených regionů a jejich učitelů pospolu totiž podporuje pocit vzájemné sounáležitosti založené na původu a společné historii přesídlení. Pozitivním faktem na

140 Internal displacement monitoring centre. Profile of internal displacement : Azerbaijan: str.49

vytváření škol je kromě umožnění dalšího vzdělávání i vytváření pracovních místa pro IDP-učitele. Školy pro vysídlené žáky jsou navíc otevřené i pro menší množství žáků, což umožňuje lepší přístup učitelů.¹⁴¹

Na vysokých školách se studentům z řad IDP odpouští školné a mají možnost získat sociální stipendium. V praxi se však opět mohou setkat s korupcí a nutností platit za lepší známky.

Projekty NGO a vlád se zaměřují na zajištění vhodných podmínek pro vykonávání povinné školní docházky. Jedná se o konstrukci nových školních budov, rekonstrukci starých, poskytování vybavení a učebních materiálů. Děti dostávají na začátku roku či k státním svátkům dárky od vládních či nevládních organizací sestávající se ze školních pomůcek, ale i hraček a v domácnosti potřebných produktů.

141 Gurbat

Zdroj: Helena Masníková

Hadžikend

Vesnice Hadžikent se nachází v podhůří Náhorního Karabachu asi 30km od Ganji, druhého největšího města Ázerbájdžánu. V období Sovětského svazu se zde nacházelo několik turistických ubytoven a táborových komplexů pro pracovníky ázerbájdžánských továren a jejich děti. Nejen pro ně, však byla zařízení zkonstruována. Původní místní obyvatelé mi vyprávěli, jak bylo příjemné setkávat se u čaje s lidmi z celého dřívějšího komunistického bloku, kteří se do Hadžikendu přijížděli za odměnu rekreovat.¹⁴² Vesnice byla tehdy proslulá krásou okolní přírody a léčivými prameny. Cesty byly dlážděné a upravené; budovy moderní a spravované.¹⁴³

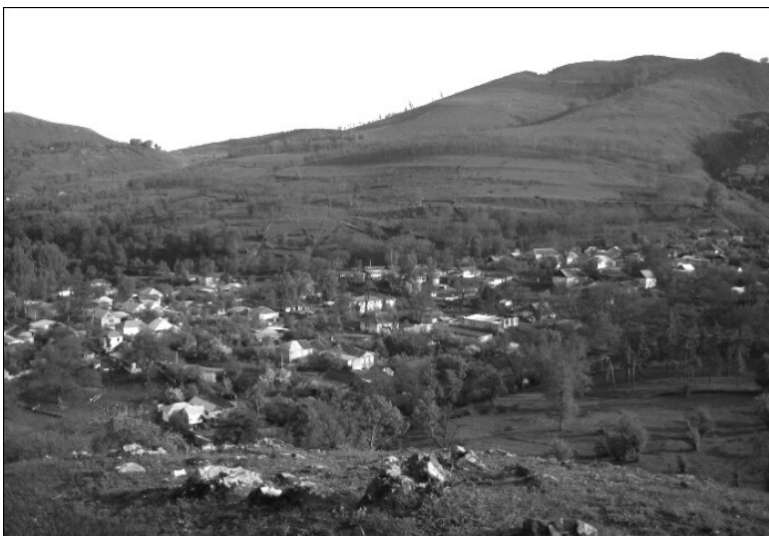
Stálých obyvatel zde nežilo mnoho a podle mého zjištění zde byla zastoupena i

142 Rovšan

143 Rovšan N., Leyla

arménská menšina.¹⁴⁴ Tuto skutečnost mi moji informátoři dlouho zamlčovali či ji spíše nepovažovali za dostatečně zajímavou či důležitou. Navíc nechápali, proč Arméni odešli: „My jsme je nevyhnali, oni odešli o své vlastní vůli. Nechápu proč. Neměli se čeho bát“¹⁴⁵ Podle Rovšana, který sám ovládá arménštinu, byla arménského původu dokonce většina obyvatel Hadžikendu. Tuto informaci mi však nikdo jiný nepotvrdil.

Během konfliktu o NK došlo k osídlení Hadžikentu nejdříve uprchlickými rodinami (v letech 1988-89) a poté rodinami IDP (v rozmezí let 1992-1994). V současné době se na území vesnice nachází okolo 543 IDP rodin čili přibližně 2400 osob, které se sem přistěhovaly během válečných let, což ve velkém převyšuje kapacitu místa. Hadžikend se díky tomuto masivnímu přílivu osob podle výpovědí místních změnil k nepoznání a jeho rekreační ráz je minulostí.

Pohled na Hadžikend z kopce
Zdroj: Helena Masníková

Tuto vesnici jsem si pro výzkum vybrala především díky několika faktorům 1) velké množství IDP na malém prostoru 2) během prvního pobytu v terénu jsem si zde vytvořila první kontakty 3) díky známým zde existovala možnost ubytování zdarma. Teprve během druhého, dlouhodobějšího pobytu v terénu, jsem si uvědomila, jak a v čem je místní komunita specifická. Především mi bylo umožněno nahlédnout do duší osob, které ztratily násilnou cestou domov a nyní se s tímto faktem musí naučit žít. Tato část práce proto bude založena na subjektivním vnímání vnitřního vysídlení a konkrétních příkladech ze života vysídlených rodin či jedinců.

144 V Xanlarském distriktu, do kterého spadá i Hadžikent, bylo velké zastoupení arménské menšiny, která však většinou sídlila v Baku nebo v příhraničních oblastech s Arménií

145 Gurbat

Ekologické a funkcionální změny vesnice

Strmý a nepřírozený nárůst obyvatel se podepsal na současné environmentální tváři vesnice. Jak už bylo řečeno, Hadžikend dříve sloužil jako turistické středisko, na jehož přírodu a léčivé prameny byli místní obyvatelé hrdí. S příchodem IDP se však rekreační ráz vesnice pozvolna začal proměňovat. Turistické resorty opustili jejich správce a zaplnily se nově příchozími. Přelidněné budovy bez řádného opatrování začaly chátrat a v dezolátním stavu se nacházejí i místní komunikace.

V dlážděných chodnících a asfaltových cestách zejí díry, v příkopech se povalují

Pochod za lepšími pastvinami
Zdroj: Helena Masníková

odpadky a některé domy by si z bezpečnostních důvodů zasloužily demolici. K tomuto stavu přispěl i fakt, že většina z místních IDP pochází z vesnických oblastí, a své vzory chování si přinesli s sebou. Jsou zvyklí pro svoji obživu chovat drůbež a dobytek, který jsou mnohdy nuceni

hnát přes celou ves. Tato činnost po sobě zanechává výrazné stopy, které bývalé turistické středisko během 17 let přeměnily v zemědělskou vesnici.

S příchodem IDP došlo také k poničení místní přírody a to především zintenzivněním chovu dobytka a kácením stromů na podpal. Lidé, kteří do Hadžikendu přijeli po dlouhé době, byli zděšeni tím, co se zde odehrálo.¹⁴⁶ V místech, kde se dříve nacházely lesy, nyní ční k nebi holé pařezy. Podle starosty se hlavní proměna odehrála v roce 1993, kdy stát neposkytl rodinám IDP palivo na zimu.¹⁴⁷ Nouze je vyhnala do hadžikendských lesů, kde si nelegálně zajistili zdroj tepla. Jejich akce, byť je místními a bývalými rekreanty kritizována, je z lidského hlediska snadno ospravedlnitelná.

Do budoucna by zde mohl nastat další problém a to pakliže bude nadále stoupat počet chovaného dobytka. Zdejší odlesněné plochy jsou náchylné k erozi, která je již

146 Rovšan N, Sabid, Johnny

147 Starosta

nyní patrná. Při nadměrném využívání pastvin by se mohl tento problém pouze prohloubit. Louky přitom nejsou v majetku IDP a jsou jimi využívány více méně nelegálně. Místní zastupitelství Státního úřadu pro IDP a uprchlíky¹⁴⁸ o tomto ví, ale není v jejich zájmu toto řešit.¹⁴⁹

Složení obyvatel Hadžikendu a jejich bytová situace

V Hadžikentu, který se dělí na horní a dolní část, se nachází 3 základní skupiny obyvatel – místní (okolo 55 rodin), uprchlíci, kteří sem přišli po vyhnání z Arménie v letech 1988-89 (okolo 70 rodin), a IDP, kteří vysoce převyšují počet předešlých skupin (okolo 543 rodin). Podle oficiálního představitele Státního úřadu pro IDP a uprchlíky žije aktuálně v horní části vesnice 377 rodin a v dolní 166.¹⁵⁰

Turbáza
Zdroj: Monika Hrčková

Místní obyvatelé patří mezi ty bohatší ve vesnici. Žijí ve zděných a často i několikapatrových domech především v dolní části Hadžikendu. Takových domů je ve vesnici více, ale ne všechny jsou obydlené celoročně. Slouží pouze jako letní či víkendová sídla pro bohaté obyvatele nedaleké Ganji.

Dům, ve kterém jsem bydlela, byl majetkem ředitele banky; vedlejší velitele policie. Obě rodiny měly ve vesnici respekt a nikdo by se neodvážil překročit hranice jejich

¹⁴⁸ Pro potřeby práce bude používán tento český zkratkovitý název mající však stejný význam jako originál. Ázerbájdžánsky: AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QAÇQINLARIN VƏ MƏCBURİ KÖÇKÜNLƏRİN İŞLƏRİ ÜZRƏ DÖVLƏT KOMİTƏSİ, anglicky: STATE COMMITTEE OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN ON DEALS OF REFUGEES AND INTERNALLY DISPLACED PERSONS,

¹⁴⁹ zástupce Státního úřadu pro IDP a uprchlíky

¹⁵⁰ Tyto údaje se rozcházejí s těmi, které mi poskytl starosta Hadžikendu i tím, co mi říkal Ibrahim, autorita Kaldbajarské části IDP. Tyto nesrovnalosti mohou být způsobeny „mrtvými dušemi“ anebo zastaralostí údajů, které na obecním úřadům mají. Údaje, které uvádím, považuji za nejrealističtější.

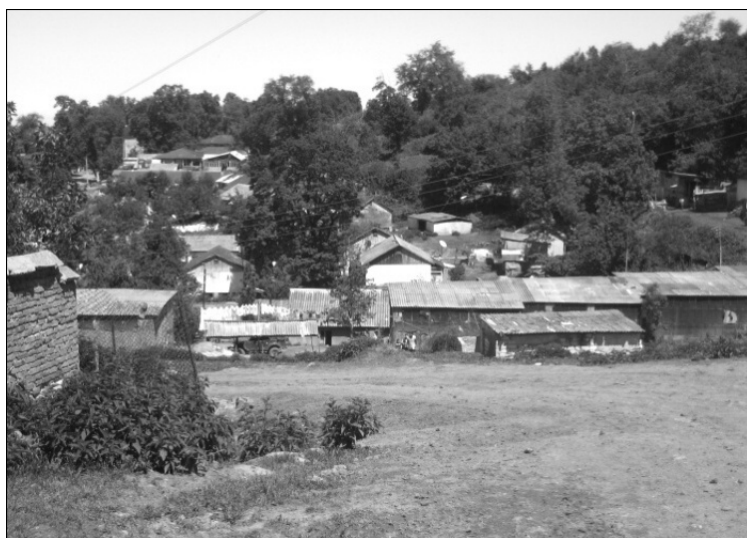
pozemků, které však byly pro jistotu a kvůli zajištění soukromí obehnané vysokou zdí. Místní obyvatelé mají většinou vlastní přípojku vody a sociální zařízení včetně splachovacího záchodu a koupelny. Tyto starší, ale stále výstavní domy výrazně kontrastují s místy, ve kterých žijí IDP.

Uprchlíci, kteří do oblasti přišli o několik let dříve než IDP, se zabydleli především v domech, které dříve patřily Arménům. Mezi nimi jsem však měla pouze minimum známých. Jeden z těch, kteří mě pozvali k sobě domů, rekonstruoval starý dům, a na své zahradě před pár lety

Polorozbořený, ale přesto obydlený dům
Zdroj: Helena Masníková

postavil malé stavení sloužící jako sezónní ubytování pro platící hosty. Před rokem zde měli obchodníka z Baku na celé 2 měsíce. Tento malý podnikatelský počín je pro ně důležitým zdrojem příjmů. Druhý z uprchlíků, se kterými jsem byla v kontaktu, si

Turbáza
Zdroj: Helena Masníková

postavil dům nový. Toto je ve vsi výjimečné především mezi lokálním obyvatelstvem. Nová stavení se tu sice staví, ale spíše se jedná o sídla bohatých lidí z Ganji. Je nutné zmínit, že oba uprchlíci, vykonávali vysoké funkce v rámci obecní samosprávy.

IDP se nacházejí v dolní i horní části Hadžikentu a jsou rozděleni podle příslušnosti k lokalitě původu. Spodní část obývají IDP z oblasti Ka.ldbajaru (region sousedící s NK) a horní část IDP z Chodžaly, Shushy, Khankendy (regiony NK) Lachinu a Agdamu (regiony sousedící). Přiřazování místa dočasného pobytu probíhalo

pod taktovkou úředníků, kteří měli ubytování v Hadžikendu na povel. Starali se nejenom o to, aby byli poblíž lidé ze stejných regionů, ale také aby vedle sebe žily příbuzné rodiny. Na rozhodovacím procesu měli určitý podíl i IDP.

Bextiar a jeho malý pokoj v malém domě

Bextiar je mladým učitelem angličtiny v Xosalar orta mektebi. Studoval ve městě, ale rozhodl se pro návrat do Hadžikendu, kde získal během chvíle pracovní místo. Tento rok (2008) byl zvolen učitelem roku a ve svých 23 letech se zasnoubil se svojí sestřenicí z Baku. Bydlí spolu s rodiči, sestrou, jejím manželem a synem v malém dvoupatrovém baráčku v komplexu bývalé turbázy. Jelikož on i jeho otec jsou zaměstnaní a mají stálý příjem, tak nežijí v hmotné nouzi a jejich dům je v relativně dobrém stavu. Dozajista lepším než ty, které jsem v turbáze předtím navštívila. Když přijeli v roce 1992 po vysídlení z Agdamu poprvé do Hadžikendu, tak se dostali do rukou úředníka, který přiděloval ubytování jednotlivým rodinám. Bextiarův otec byl velice dobrým pěvcem tradičního žánru zvaného mugham, který je v Ázerbájdžánu velmi oblíbený. Onen úředník to řádně ocenil a přidělil jim pěkné ubytování. Přesto však zde rodina žije ve stísněných podmínkách, kdy Bextiarova sestra a její manžel nemají příliš soukromí. Bextiar má svůj malý vlastní pokoj, ale jestli si do něj přivede i svoji nevěstu je zatím ve hvězdách. Svatba se bude konat 11.7.2009.

V roce 1992 přicházeli lidé především z Náhorního Karabachu, kteří byli ubytováni v horní části vesnice v prostoru bývalé turbázy¹⁵¹, dětského tábora a Domu odtyxa.¹⁵² Jak už vyplývá z názvů, tyto budovy a chaty byly konstruovány za účelem rekreačního sezónního pobytu. Nejsou proto dostatečně zatepleny pro pobyt v zimě a chybí zde sociální a kuchyňské zařízení. To bylo kdysi pro všechny rekreanty společné. Místnosti některých domů byly v době příchodu IDP zcela prázdné, jelikož i postele a stoly se pro letní rekreaci dovážely z nedaleké Ganji.¹⁵³ Zabydlování probíhalo pomalu. Noví obyvatelé očekávali brzký konec války a návrat domů. Teprve po podepsání příměří si začali uvědomovat, že zde budou muset setrvat delší dobu, než by si přáli. I

151 Turbáza – turistický komplex, jaký známe i z České republiky; složený ze samostatných chat a společenské budovy, která dříve sloužila jako jídelna a společenská místnost

152 rekreační budova

153 Ahmed, neznámá z Turbázy

teď po více než 17 letech doufají, že to nebude navždy a že snad už v tomto roce nebo příštím pojedou domů.¹⁵⁴ Jakmile budovy přestaly sloužit svému původnímu účelu, tak již nebylo v zájmu státu je spravovat. Ponechalo je zcela v rukou nedobrovolných nájemníků, kteří neměli finance ani chuť investovat do nemovitostí, které jim nepatří a ve kterých žijí jen z dobré vůle státu.

Neadekvátnost ubytování pro celoroční pobyt, neexistence vlastnických práv, přelidnění a nízký rodinný rozpočet jsou faktory, které vedly k významnému zchátrání objektů. Většina by potřebovala základní opravu střešních krytin, zlepšení izolace a elektrických rozvodů, které mohou být i životu nebezpečné. V některých domech jsem se setkala s neopravenými děrami ve zdech, igelity v oknech místo skel, vrzajícími podlahami a zástěnami místo dveří. Díky neexistenci zemědělských budov zde funguje i vzájemná koexistence domácího ptactva spolu s lidmi v jedné a to často jediné obyvatelné místnosti. Toto je samozřejmě individuální a je možné nalézt i domy, které jsou navzdory podmínkám v slušném a obyvatelném stavu.

Obyčejný život obyčejných lidí

Xetire je ženou Ahmeda. Mají 3 dcery a syna, který je z dětí nejmladší. Poznala jsem je přibližně v polovině pobytu a stala jsem se častým hostem v jejich domácnosti. Žijí v dvoupokojovém domě v dolní části Hadžikendu, který byl vzdálený jen asi 200 metrů od mého. Nejprve jsem se seznámila s Ahmedem, na kterého mi dal kontakt jeho bratranec. Ten neuměl rusky, ale při jízdě v jeho taxíku se z mého hovoru s ostatními pasažéry dozvěděl důvod mého pobytu ve vsi. Rozhodl se mi pomoci a představil mě Ahmedovi. Ten rusky uměl díky pobytu v armádě a technickému studiu v Rusku.

Ahmed se rozhodl, že se mě ujme jako vlastní dcery a hned to odpoledne mě odvedl k nim domů. Představil mě Xetire, paní ve věku okolo 35 let, která měla na hlavě šátek a ruce od mouky. Rusky rozuměla, ale nemluvila. Připravovala muži večeři, na kterou jsem byla jako host zvána. Dostali jsme vajíčka a čerstvě upečený chleba. Obojí z vlastních zdrojů. Na tuto soběstačnost byl Ahmed patřičně hrdý. Když přijeli, tak neměli nic, a v domě nebyla prý ani jedna postel ani stůl a židle. Nyní vypadá jejich dům i přes určité nedostatky v zateplení a vrzající podlahy docela útulně.

Synovec Ahmeda spolu s ním odběhli sehnat krávy z pastvy a podojit je. Z mléka pak

154 Nasimi

Xetire vyrábí sýry, které mi její dcery přinesly k ochutnání. Na talíři ležely i zelené bylinky, jejichž význam pro zdraví lidského těla a myslí mi Ahmed během mých návštěv opakovaně vysvětloval. Ty si také pěstují sami. Soběstačnost je opravdu jejich velkou chloubou. Žádné základní potraviny prý nenakupují. Vyžijí z toho, co jim poskytne stát a toho, co si sami vypěstují a odchovají. O hospodářství a domácnost se stará Xetire, které pomáhají dcery, když přijdou ze školy. Ahmed i Xetire chtějí, aby jejich dcery pokračovaly ve studiu, protože vzdělání dává dětem možnost žít lepší život. Jejich neteř se učí anglicky. Její slovní zásoba je malá. Nedomluvíme se.

Ahmed pracuje v Ganje jako státní úředník. Práce má až nad hlavu a domů se často vrací pozdě večer. Má vlastní automobil, na který si vydělal. Je to stará Lada, jakou má většina místních obyvatel. Pouze ti bohatší mají novější vozy většinou dovezené z evropských či asijských bazarů.

Ahmed však vždycky nebyl státním úředníkem. V rodném Kaldbajaru pracoval v místních lázních Isti suu¹⁵⁵ a snažil se najít zaměstnání i v cizině, konkrétně Turecku. Pracoval zde chvíli na stavbách, ale zjistil, že si nevydělá tolik, kolik očekával, a rozhodl se pro návrat do Hadžikendu. K současné pozici mu dopomohlo i navštěvování kurzů účetnictví a výpočetní techniky v nedaleké Ganje¹⁵⁶. Kurz počítačů však nedokončil, jelikož jeho matka onemocněla, a on se o ni musel starat. Přesto však měl dostatečné znalosti, aby mohl získat tuto práci. Počítače má rád, akorát ho z nich občas bolí oči.

I přesto, že má stálé pracovní místo, jejich hospodářství je soběstačné a netrpí hmotnou nouzí, Ahmed i Xetire prohlašují, že toto není skutečný život, ale spíše živoření. V Kaldbajaru nepatřili k bohaté vrstvě, ale nežili si špatně. Jejich rodiny měly stáda krav, ovcí a dvoupatrové domy. Takové měli v Kaldbajaru mnozí. Kaldbajar byl podle Ahmeda rájem na zemi. Prý bych zde našla vše, na co bych pomyslela. Krásné hory, zelené louky plné rozkvetlých kytek a hlavně teplé minerální prameny, kvůli kterým sem putovali lidé z celého světa. Každé léto do Kaldbajaru přijížděli tisíce lidí. Ti, kteří nenašli ubytování, stanovali na loukách poblíž sanatorií. Isti suu léčila podle Ahmeda tolik nemocí, že jsem si je ani všechny nestačila zapamatovat. Voda ze zdejších zdrojů byla teplá tak, že když se rozvedla do veškerého potrubí po městě, tak lidé nemuseli přes zimu topit. Ahmed byl na své rodné město náležitě hrdý.

155 Isti suu – teplá voda/pramen

156 Viz. VTC ADRA

Vyprávěl mi i příběh muže, který do tohoto regionu tajně proniká přes ázerbájdžánské i arménské hlídky a kamerou snímá, co se zde odehrává. Odvaha a protřelost tohoto muže je pojmána jako hrdinský čin a tah proti nepříteli. Slíbil mi přinést kazetu s nahrávkou. Nedonesl, ale stejně bych si ji neměla kde pustit. Ahmed videopřehrávač neměl. Televizi ano, stejně jako většina lidí ve vesnici. Elektrický proud mají IDP zdarma, takže byla v zapnutá často. A také se často telefonovalo. Bezplatně.

Na posezení u televizních romantických seriálů se scházela širší rodina. Tyto turecké seriály byly každodenní večerní zábavou, a to nejen pro ženy, ale v spletitých milostných pletencích se vyznal i Ahmed. Jeho názor byl, že se v televizi vysílá tolik brakových pořadů a málo zpravodajství, aby se lidem vymývaly mozky a nebouřili se proti politice. Ahmed a Xetire vedou z pohledu outsidera spokojený život, ale ve svých myslích pouze přežívají. Jejich život se zastavil ve chvíli, kdy museli uprchnout z Kaldbajaru. Ten v jejich vzpomínkách nabyl idealizované podoby ráje na zemi.

Autority v Hadžikendu a občanská aktivita

V Hadžikendu neexistuje žádná výrazná autorita, která by stmelovala veškeré obyvatelstvo. V Ázerbájdžánu je tradičně úcta projevována stařešinům, vzdělaným lidem či rodinám lokálního významu, které si během generací vydobily tyto pocty skrze práci pro komunitu či se jiným způsobem proslavily. V Hadžikendu se pak těší úctě osoby, které měly vysoký sociální status již před vysídlením, nebo osoby které se zasazují o zlepšení podmínek IDP ve vesnici.

Příkladem takové autority může být pro obyvatele dolní části Ahmed. Pochází z Kaldbajaru a současnosti je zaměstnancem kaldbajarského archívu, kde se shromažďují data a vyřizují žádosti obyvatel tohoto okupovaného regionu. Není však pouze zaměstnancem v úřadu prospěšném pro svoji komunitu, ale je aktivní v záležitostech týkajících se IDP v Hadžikendu. Podílí se např. na organizaci příjmu humanitární podpory, pro kterou se jezdí do nedaleké Ganji. Tu nejdříve dováželi přímo do vesnice zaměstnanci NGO zajišťujících logistiku, ale během zimních měsíců se často dodávky opozdily či vůbec nedorazily. V Hadžikendu došlo k mobilizaci sil a nyní si

IDP zajišťují dopravu sami.¹⁵⁷ Ahmed navíc každý den při jízdě do města nabírá bezplatně sousedy, což zvyšuje jeho prestiž.

Důležitou roli v Hadžikendu zastávají starosta a místostarosta. Oba jsou uprchlíci, a ačkoliv byli oficiálně zvoleni, tak si jich lidé považují. Díky svému dlouhodobějšímu pobytu ve vesnici mají blízko k místním, ale zároveň mají pochopení i pro IDP, jejichž osud je tomu jejich podobný. Jsou prostředníky mezi oficiálními autoritami, místními a IDP. Podílí se na realizaci rozvojových projektů a přerozdělování humanitární pomoci. Oficiální záznamy o této činnosti existovaly pouze v ázerbájdžánštině, čili jsem se musela spokojit pouze s jejich výpovědí.

Bezpečnostní situace

Hadžikend se nachází přibližně 15km od konfliktní zóny, což je dostatečná vzdálenost chránící místní obyvatele před přímým nebezpečím ze strany arménských ozbrojenců. Ve vesnici Toğanali asi 13km od Hadžikendu směrem k hranicím se nachází vojenská kasárna strážící celou oblast. Již 3km před vjezdem vojáci z bezpečnostních důvodů kontrolují a zapisují poznávací čísla vozidel a jména řidičů. Tato oblast byla dříve vyhledávaná turisty především kvůli jezeru Goy-Göl ležícímu v chráněné krajinné oblasti téhož jména. V současné době probíhá stavba nového rekreačního střediska na jeho březích. Celá oblast je však zatím nedostupná kvůli odstraňování min a stále existujícího nebezpečí ze strany arménských sniperů. Obyvatelé ze širokého okolí i Hadžikendu přijíždí do blízkosti Toğanali za účelem pořádání pikniků v přírodě, což je jedna z oblíbených činností místních v době volna. Do vojáky střežených oblastí však nemají přístup a ani tuto možnost díky nedostupnosti auty nevyhledávají.¹⁵⁸

Dlouhé dny na vojenských postech

Cestou v autobuse z Baku do Ganji jsem měla možnost seznámit se s dvěma

157 Anar, Ahmed, kulturní atašé

158 Přesto však obdivují jedince, kteří se do zakázaných oblastí dostanou. Několikrát mi byl předkládán příklad muže, který z oblasti Kelbejaru přivázel videa, aniž by na něj přišli vojáci arménské i ázerbájdžánské strany. I Ahmed i Azer o něm mluvili s hrdostí v hlase.

profesionálními vojáky, kteří svoji službu sloužili v Toĝanali. Byli na několik dní v Baku na dovolené, kde se jednomu z nich vdávala sestra. Volného času mají minimum. Většinu času tráví v kasárnách v údolí vesnice Toĝanali nebo na postech v horách, kde hlídají pomyslnou hranici. Na druhé straně na kopci mají svoji základnu Arméni. Občas dochází k přestřelkám, ale k zraněním dochází málokdy. Hlídky složené z profesionálů i vojáků povinné vojenské služby neopouštějí svá stanoviště ani v průběhu tvrdých kavkazských zim. Během hovoru mi ukázali i fotografie, které poukazují na lidštější tvář ze života vojáků. Dlouhé chvíle čekání na akci ze strany nepřítele si zpřijemňují mazlením s kocourem a najdou si čas i na stavění sněhuláků.

V okolí Hadžikendu byly prováděny akce na odstraňování min od prosince 2001 do srpna 2002. Během těchto prací bylo vyčištěno okolo 255 000 m² a nalezeno 887 kusů nevybuchlého vojenského materiálu.¹⁵⁹ Zaznamenaný počet obětí jsou 4 zranění a 1 mrtvý. Aby nedocházelo k dalším ztrátám, tak v místních školách probíhá bezpečnostní osvěta. Žákům je na názorném plakátu ukazováno, jak která výbušnina vypadá, a čeho by se měli vyvarovat.

Bezpečnostní rizika jsou v porovnání s jinými příhraničními regiony poměrně nízká. Většina nebezpečného vojenského materiálu¹⁶⁰ byla z okolí Hadžikentu odstraněna a vzdálenost od konfliktní hranice je příliš velká, aby byla přímou hrozbou. V případě obnovení konfliktu by se však mohli obyvatelé Hadžikentu ocitnout velice rychle v blízkosti bojové linie.

Pracovní příležitosti a způsoby získávání obživy

Spolu s vysídlením dochází logicky ke ztrátě pracovního místa v původní lokalitě. Je pouze otázkou přízně či nepřízně osudu, zda bude možné získat zaměstnání odpovídající znalostem vysídleného i v novém prostředí. Určitou jistotu mají v Ázerbájdžánu státní zaměstnanci, jako jsou učitelé, lékaři a policisté. Jejich práce není závislá na místě pobytu a ze strany státu existuje význačná podpora jejich zaměstnávání.

159 Přesné údaje o typu nalezeného vojenského materiálu viz. příloha

160 Není možné říci, že byly nalezeny a odstraněny veškeré miny v okolí Hadžikentu, ačkoliv nynější výskyt je spíše sporadický. Sama jsem s největší pravděpodobností našla při své procházce po okolí zkamenělý granát. Naštěstí i přes nevhodnou manipulaci nevybuchl.

Tím, že byly vytvořeny např. samostatné školy pro vnitřně vysídlené děti, se udržuje stálý počet vyučujících. V rámci samotného Hadžikendu je zaměstnáno 43 osob ve státních službách, z nichž valnou většinu tvoří právě učitelé.¹⁶¹ Tento počet však je pouze zlomkem celkového počtu práce schopného obyvatelstva Hadžikendu, kteří jsou tímto nuceni k podnikání či dojíždění za prací do nedalekého Xanlaru¹⁶² či Ganji.

Práce je v Hadžikendu doména mužů. Většina hadžikendských žen se věnuje domácnosti, kdy jejich celodenní starostí je péče o manžela, děti a malé hospodářství. Některé z žen se zapojily i do podnikání např. pečením chleba či prodejem produktů podél silnice. Ale i prodej je spíše mužskou záležitostí.

Stánkaři

Hlavní náměstí v Hadžikendu tvoří lékárna, obecní úřad, letní restaurace, obytné budovy a okolo 8 malých stánků. V každém z nich je téměř jednotný sortiment – cigarety, alkoholické a nealkoholické nápoje, sladkosti a trvanlivé potraviny typu sardinky. Jeden pán prodával navíc chleba a úplnou výjimku tvořil stánek s ovocem a zeleninou. Prodejci byli muži a pouze jedinému pomáhala jeho ženská příbuzná. Volný čas muži trávili klábosením a čekali na zákazníky. Ty tvořili především lidé z města, kteří si vyjeli na piknik nebo do místních restaurací. Dokupovali zde, co si zapomněli vzít nebo čeho uvážili, že mají nedostatek, což se týká především alkoholu, cigaret, sladkostí a slunečnicových semínek. Místní zde nakupují minimálně a to především kvůli vysoko nasazeným cenám, které jsou někdy až o 100% vyšší než v obchodech ve městě. I když by pro ně obchodník udělal ze známosti slevu, tak by cena byla stále vyšší, než jakou si mnozí IDP mohou dovolit.

Tento prodej zde má velký význam pro příjem domácností, ale jedná se spíše o sezónní záležitost, podobně jako provoz místních restaurací. Od jara do podzimu do okolí Hadžikentu přijíždějí obyvatelé z nedaleké Ganji a Xanlaru, aby zde strávili příjemné chvíle u dobrého jídla a čaje. Personál těchto zařízení je tvořen výhradně muži často spjatými příbuzenskou vazbou.

Dalším zdrojem příjmů přímo ve vesnici je provozování přepravních služeb. Oficiální autodopravce vysílá autobus pouze jednou denně v brzkých ranních hodinách

161 starosta

162 Středně velké město vzdálené asi 10km od Hadžikendu

a dostat se poté do města bývá obtížné. Na náměstí jsou shromážděny osobní vozy bez jakéhokoliv označení a měřiče kilometrů. Ceny do jednotlivých měst či vesnic jsou obecně známé, ale v případě lidí z města se může nasadit i vyšší sazba. Taxikáři z řad IDP, s kterými jsem měla možnost hovořit, tuto živnost v minulosti neprovozovali. Spolu s vysídlením ztratili zdroj obživy, novou práci nenašli a tak zkusili štěstí v podnikání. Jejich vkladem je vlastní čas a pojízdný automobil. Zisky z této činnosti však v poslední době spíše klesají.¹⁶³

Provozování všech výše zmíněných výdělečných aktivit je zcela nebo zčásti neformálního původu. Taxikáři, stánkaři, ženy pečící chleba a ani řezníci si nevedou záznamy o svých příjmech a jejich živnost je provozována víceméně načerno. Nejsem si jistá, zda a kolik platí za svá stálá stanoviště např. stánkaři a jaké procento z toho jde do kapes úředníkům, ale setkala jsem se s případem, kdy majitel restaurace byl nucen platit neustále úplatky policistům. Toto bral za velkou překážku svobodného podnikání, která nakonec vedla k přesunutí jeho podniku do větší vzdálenosti od silnice.

Velkou roli v zajištění obživy hadžikendských IDP tvoří subsistenční zemědělství. Každá rodina, se kterou jsem se seznámila, měla slepice a většinou i malou zeleninovou zahrádku, ovocné stromy a několik kusů dobytka. Krávy a ovce se pasou na okolních svazích, které jak už bylo řečeno, jsou využívány nelegálně. Státní úřady však toto nechávají bez povšimnutí.

Vzdělávání hadžikendských dětí

V Hadžikendu se nachází 5 škol pro vnitřně vysídlené děti a 1 pro místní, kterou navštěvují i děti uprchlíků. Žáci jsou zde úmyslně separováni podle místa původu rodičů. Ze strany učitelů, rodičů i dětí je toto vítáno. Strávila jsem spoustu času v Xosalar orta mektebi s místními žáky na hodinách a učiteli ve sborovně. Stala jsem se i čestným hostem posledního zvonění, při kterém se učitelé loučili s žáky končícími povinnou školní docházkou.

Tato škola je určená pro děti z karabašského regionu Chodžaly, konkrétně ze sídla Xosalar. Učitelé pocházejí až na výjimky taktéž z této okupované oblasti a spojení s minulostí je zde patrné na první pohled. Ve sborovně visí vzpomínková koláž s

163 taxikář

fotografiemi osob, které při okupaci Xosalaru zahynuli. Gurbat mezi nimi měl i své

Učitelův sbor spolu s maturanty
Zdroj: Helena Masníková

vzdálenější příbuzné.¹⁶⁴

Druhým viditelným projevem připomínajícím ozbrojený konflikt a ztrátu domova je pamětní deska xosalarského rodáka, který během okupace zemřel. Jeho portrét byl namalován a nápis vytesán řemeslníky zcela zdarma.¹⁶⁵

Častým tématem

mých diskuzí s učiteli byl vztah k domovině, vnímání konfliktu a jakým způsobem je toto pojetí předáváno dětem, z nichž mnohé nikdy nevstoupily na rodnou půdu svých rodičů. Z rozhovorů jsem vycítila, že děti jsou zde vychovávány tak, že pojmají Karabach jako svůj domov a Hadžikend by měly vnímat pouze jako dočasné bydliště i přesto, že zde celý život vyrůstaly. Je v nich utvrzována nejen karabašská identita, ale jsou vedeni i k nevraživosti vůči arménskému národu: „Každou hodinu připomínáme našim žákům, kdo jsou naši vrazi“.¹⁶⁶ Tento přístup vytváří generaci mladých lidí, kteří mají pouze zprostředkované informace o státním nepříteli, ale již postrádají pozitivní zkušenost s arménskými sousedy, kterou má většina jejich rodičů i učitelů.

Malí školáci
Zdroj: Helena Masníková

Toto téma se mi zdálo natolik zajímavé, že jsem požádala učitele

164 Gurbat
165 Gurbat
166 Zulfar

ázerbájdžánštiny a historie, zda by nemohl studentům zadat esej s názvem Náhorní Karabach očima dítěte-uprchlíka. Přesvědčovali mě, že nemá cenu žádat esej od všech dětí, protože jejich názor na tuto problematiku je jednotný. Z odevzdaných úvah to vypadá, jako by měli učitelé pravdu. Všechny práce, které však mohly být zcenzurovány, mluví o bolestné ztrátě jednoho z nejkrásnějších míst Ázerbájdžánu, o dosud nenapravené křivda a touze studentů stanout na zemi, po které kráčeli jejich předci. To, že tomu jednou skutečně tak bude, ve svých úvahách pevně věří. Tato názorová jednota byla až zarážející, ale zároveň vypovídá o vlivu okolí, které formuje dětskou mysl k lásce ke ztracené domovině a nenávisti k nepřítelům.

Karabach očima dětí-uprchlíků

Mluvím k vám, mí bezstarostní vrstevníci, kteří bydlíte daleko od místa válečné tragédie. Obracím se na vás čeští, angličtí, francouzští, japonští, italští, američtí, australské vrstevníci, jedním slovem žáci celého světa. Dokážete si vyslechnout do konce svého vrstevníka, kterého osud a utrpení předčasně donutilo dospět?! Jestli ano, tak poslouchejte. Narodil jsem se 8.6. 1992 ve městě Gojčaj v Ázerbájdžánu přesně dva měsíce potom, co moji rodiče a naši další příbuzní museli uprchnout z vesnice Xosar. Bylo to kvůli invazi ze strany arménské okupační armády. Momentálně jsme dočasně umístěni v obci Hadžikend u města Ganja. Já sám jsem se dozvěděl hodně věcí o Karabachu díky vyprávění svých rodičů, učitelů a dalších osob.

Karabach! Jak hezky a melodicky zní tento název.

Karabach – milovaná země našich srdcí, nejúžasnější koutek naší vlasti.

Shusha – město, kterému se klaněli dobyvační šáhové a před jehož branami sesedly z koní desítky dobyvatelů.

Ázerbájdžán je jedním z nejhezčích koutů světa a je územím králů. A jeho korunou byl Karabach. Koruna se nosí na hlavě, ale my teď tu korunu nemáme na hlavě. Nosíme ji ve svém srdci. Tím, že tvrdíme, že Karabach je náš, chceme utěšit především sebe, i když víme, že ve skutečnosti je v rukou nepřítele. Aby se vrátil do našich rukou, budeme potřebovat ducha vlastenectví, odhodlání k boji a touhu zvítězit. Rodná vlast, matička země, je zraněná. Náš Karabach je v nouzi, volá nás, čeká nás, potřebuje od nás pomoc. Tato země nechce přijmout cizí ruce, cizí dech. Tato země touží uslyšet, jak se na ní znovu rozezní ázerbájdžánské Veten – Vlast. I my toužíme po naší starobylé zemi jako ona po

nás. Nemůžeme ji nechat pod nohama nepřítelů. Naším největším přáním, každého z nás, je vítězství. Osvobození okupovaných území a navrácení našim srdcím blízkého Karabachu. Já věřím, že naši hrdí vojáci, ti kterým věříme a na které spoléháme, nás zachrání od této tragédie. Já věřím, že ten den přijde a my prožijeme radost z vítězství a naše nenaplněná touha po Karabachu tím dnem zmizí.¹⁶⁷

R. Rustamova a O. Mamadov, 7. a 10. třída Xosalar Orta Mektebi

Samotná budova školy je i přes opravy ve špatném stavu. Dříve to byl obytný dům, který byl účelově předělán na vzdělávací instituci. Budova není dostatečně zateplená, sociální zařízení tvoří venkovní latrína a lavice i samotné učebny jsou pro žáky příliš malé. Učitelé z vlastních prostředků a ve svém volném čase provádí nutné opravy jakými je spravení střechy či nové omítnutí zdí, aby pro své žáky zajistili vhodné podmínky pro výuku. Dobrovolná činnost učitelů se však nezakládá pouze na správě majetku školy, ale pomáhají i chudým žákům. Najdou se i takové děti, jejichž

Xosalar orta mektebi
Zdroj: Helena Masníková

rodiče nemají dostatek financí na koupi sešitů a psacích potřeb. V takovém případě se učitelé na pomůcky skládají a umožňují tak dětem dosáhnout základní vzdělání. Obecná solidarita s osudem vysídlených školáků se však projevila již při zajišťování vybavení. První pomoc přišla ze škol v Ganje, které pomohly vytvořit z obytné budovy vzdělávací instituci tím, že poskytly lavice, židle, učebnice a další učební pomůcky.

167 překlad Elšan Nazarov, jazyková a stylistická korektura provedena autorkou za jeho přítomnosti

Humanitární a rozvojová pomoc v Hadžikendu

Podle rozhovoru s hadžikendskými obyvateli jsem nabyla pocit, jako by žádný rozvojový projekt ve vesnici nikdy neproběhl. V myslích lidí utkvěla na prvním místě humanitární pomoc ve formě potravin, kterou poskytovala např. organizace World Vision, ADRA či UNICEF již během válečných let. Tato podpora utkví v myslích lidí mimo jiné také proto, že tyto organizace používají auta, pytle a krabice s logy té dané společnosti. Humanitární podporu a balíčky s hygienickými potřebami či učebními pomůckami poskytuje také vláda a ministerstvo dopravy, které je patronem tohoto regionu. Během důležitých národních svátků tyto instituce rozdávají dětem dárky.

Leyla, která je ženou místního lékárníka, pomáhala při rekonstrukci hadžikendské ambulance. Tu financovala a realizovala organizace International rescue Committee (IRC). Z jedné místnosti, která dříve fungovala jako ošetrovna, vytvořili dvě. Ty se dají v zimě mnohem snáze vytopit. Opravili, co se dalo, a dodali inventář: židle, stoly, skříň a lékařské nástroje. IRC poskytl i 5 druhů léků, které se rozdělovaly mezi potřebné z řad IDP. Dostali i určitý obnos peněz. Výdaje pečlivě zaznamenávali, aby nedošlo k únikům.¹⁶⁸

Save the Children distribuovala v Hadžikendu materiály týkající se mateřství. Jejich účelem bylo poučit ženy o správné životosprávě během těhotenství, porodu, metodě kojení a nutnosti lékařského dohledu. Snahou této organizace je snížit riziko zbytečných úmrtí žen a jejich dětí.

Další organizací, která zde pracovala, byla CHF international. Jejich prvotním plánem bylo opravit silnici. Spolupráce s místními však byla obtížná a nakonec z tohoto projektu sešlo. Peníze později investovali do elektrických rozvodů. Díky špatným zkušenostem s oboustrannou komunikací se tato organizace nemá v úmyslu vrátit.¹⁶⁹

Na zajištění bezpečnosti se skrze odstraňování min a osvětu podílela ANAMA (viz. kapitola bezpečnost).

ADRA se angažovala v nejširším spektru pomoci z výše zmíněných organizací. Zpočátku distribuovala potravinovou pomoc a produkty. Poté zde proběhla akce nazvaná Hajikend Tree day, což je projekt ADRA založený na principu „food for

168 Leyla

169 Leyla – spolupracovala přímo s organizací, která sídlila v Bardě

assets“.¹⁷⁰ Děti jedné z hadžikendských škol měly za úkol nakreslit obrázky stromů. Ty poté byly prezentovány pracovníkům ADRA, kteří je vyměňovali za skutečné stromy. Děti během této akce také dostaly hmotné odměny ve formě ruksaků a dalších dárků. Kromě hmotné podpory měla akce za cíl snížit environmentální degradaci způsobenou ustavičným odlesňováním a eliminovat erozi vysazováním nových stromů. Byla to také snaha mobilizovat místní IDP komunitu k společné činnosti.

Vocational training center (VTC)

ADRA v Ganje založila Vocational training center v roce 1999. Primárně toto centrum odborného vzdělávání sloužilo pouze IDP a uprchlíkům, ale od roku 2003 se mohl do kurzů zapsat každý zájemce. Podobné kurzy v Ganje nebyly a tak místní vytvářeli nátlak, aby jim bylo studium také umožněno. Dříve bylo 80-100% studentů z řad IDP, ale v současnosti tvoří pouze 26-27% z celkových 400. Toto je způsobeno především ukončením agitace ve vesnicích, která měla za úkol IDP na tyto kurzy nalákat, a realizací transportu na jednotlivé hodiny. Dříve do sídel jako je Hadžikend, Xanlar či Goranboy dojížděli 2krát autobusy a svázely do Ganji. Díky tomu je zde nyní pouze minimum studentů z okolních vesnic a většinu tvoří právě lidé přímo z Ganji. Studenti jsou převážně mladší, ale setkala jsem se i se staršími. Na diskusním kroužku angličtiny, který jsem měsíc spoluorganizovala, byla dokonce převaha dívek. Většina studentů angličtiny byla absolventy či studenty vysokých škol.

Mezi další kurzy patří: výpočetní technika, oprava počítačů, svářečství, šití, kosmetika, účetnictví.

Budoucnost vesnice

Budoucnost Hadžikendu se pomalu ale jistě začíná rýsovat v neprospěch jeho dočasných obyvatel. Místní starosta i zástupce Státního úřadu pro IDP a uprchlíky mi potvrdili domněnku, že časem dojde k přesídlení hadžikendských obyvatel do nových sídel. V současné době dochází k budování okolo 500 rodinných domů v okrese Goranboy pro obyvatele Chodžaly. Zástupce úřadu mi vysvětlil, že do těchto ubytovacích kapacit budou shromážděni ti lidé z regionu Chodžaly, jejichž domy jsou v tak špatném stavu, že se stávají neobyvatelnými. Nevýhodou nových řadových

170 Více viz WFP: <http://www.wfp.org/food-assets>.

domků, které jsem měla možnost spatřit během jízdy autem, je především jejich poloha. Jsou zkonstruovány v dohledu od silnice, ale příliš daleko od nejbližšího města. Samotné hlavní město regionu, Goranboy, tvoří náměstí s několika obchody, které stěží uživí místní obyvatelstvo natož pak nově příchozí IDP. Velké procento prodejních míst zde vlastní rodina Vugara, který je jedním z významnějších členů ázerbájdžánské mafie v Moskvě. Započít podnikání by se tedy nemuselo obejít bez problémů. Na můj dotaz ohledně pracovních příležitostí v Goranboyském regionu státní zástupce prohlásil, že se na jejich vytváření pracuje. Kolik obyvatel z Hadžikendu se do nových sídel bude stěhovat, mi řečeno nebylo.¹⁷¹

Když jsem toto téma nadhodila mezi hadžikenskýmni IDP, tak mi většinou odpovídali, že si přesun nedokážou představit. Ačkoliv považují Hadžikend pouze za dočasné bydliště, tak jediná přijatelná varianta je pro ně návrat domů. Gurbatova první reakce byla tato: „A co naši mrtví? U Xanlaru máme už druhý hřbitov, kde pochováváme své blízké.

Nová luxusní sídla na okraji vesnice
Zdroj: Helena Masníková

Co bychom dělali, kdybychom se museli stěhovat dále. Co by bylo s našimi mrtvými?“ Byla jsem upřímně překvapena logikou a hloubkou jeho argumentu. I když Hadžikend není domovem v pravém slova smyslu, tak zde mnozí prožili i 17 let svého života. Za tu dobu se odehrálo i skončilo plno životních příběhů, které se vážou k tomuto místu. Přesun do nového, ačkoliv kvalitativně lepšího bydlení, by znamenal další ztrátu a pocit bezmoci, že člověk nedrží svůj osud pevně v rukou. V tomto případě je osud hadžikenských IDP v rukou státu. Je pouze malá naděje, že by se mohli vládnímu rozhodnutí vzepřít, aniž by ztratili výhody, které jim status IDP přináší.

Po odchodu IDP z této oblasti, ať už by se jednalo o další přesídlení či návrat domů, se uvažuje o znovuoobnovení turistického rázu vesnice. Tomuto napovídá i stavba

¹⁷¹ Rozhovor se zástupcem Státního úřadu pro IDP a uprchlíky

luxusního hotelu v centru obce a vznik nových milionářských sídel na jejím okraji.

Zdroj: Helena Masníková

Závěr

Závěr této studie je věnován stručnému shrnutí a zamyšlení se nad problematikou IDP v Ázerbájdžánu. Také se pokusím nastínit témata, která by bylo zajímavé dále rozebrat z antropologického úhlu pohledu. Představená práce byla mým prvním počinem zabývajícím se IDP. Byla pojata jako celistvý pohled na problematiku a nezabývala se pouze jedním konkrétním jevem. Detailnější rozbor jednotlivých témat by v budoucnu mohl přispět nejenom k poznání sociální reality, ale také být důležitým nástrojem pro vytváření efektivnější pomoci pro vysídlenou populaci. Zastávám názor, že antropologický výzkum uprchlické tematiky by měl být aplikovatelný směrem k pomoci obětem.

Během zpracovávání dat týkajících se ázerbájdžánských IDP jsem si uvědomila, jak důležitou roli hraje politika státu a přístup vlády k vysídlené populaci. Na základě toho jsem určila 5 faktorů na makro-úrovni, které mají zásadní vliv na život již vysídlených osob a jsou jimi v podstatě neovlivnitelné. Jsou jimi: 1) vztah vlády k vysídlené populaci 2) politická stabilita/nestabilita 3) vztahy s mezinárodním společenstvím 4) ekonomická situace 5) schopnost realizace závazků vůči IDP.

1) vztah vlády k vysídlené populaci

Vysídlení na území Ázerbájdžánu je specifické tím, že vláda i IDP sledují jednotný cíl, kterým je opětovné získání okupovaného území a návrat vysídlené populace. Ázerbájdžán nechce ztracené území získat pomocí vojenské síly. Je tak odkázaný na diplomatické vyjednávání, které si žádá kompromisy a čas. Do té doby pocítuje povinnost postarat se o postiženou část populace, na které byla spáchána křivda. Za tímto účelem byl vytvořen specifický status IDP, který těmto osobám přiřknul významná privilegia.

Vztah vlády k vysídlené populaci je tedy kladný. Problematice IDP se věnují speciální vládní instituce, spolupracují s mezinárodní komunitou a na projekty uvolňují velké sumy ze státního rozpočtu.

2) politická stabilita/nestabilita

Politická stabilita, která byla dosažena nastoupením Hejdara Alijeva a následně jeho syna Ilhama k moci se projevila pozitivně i ve vztahu k IDP. Politické boje, které zde probíhaly během války a spolupodílely se na prohře, jsou minulostí. Politická scéna Ázerbájdžánu nelze označit za zcela demokratickou, ale ve své podstatě je fungující. Většina obyvatel je stávajícím stavem věcí spokojena, což dokazují i výsledky nedávných voleb, které skončily opětovným zvolením Ilhama Alijeva.

Politická stabilita přispěla k ekonomickému rozvoji, který zajišťuje dostatečný zdroj financí k podpoře IDP.

3) vztahy s mezinárodním společenstvím

Ázerbájdžán nepatří ke státům, které by odmítaly pomoc mezinárodního společenství na úkor vlastních obyvatel. Humanitární i rozvojovou pomoc vítá a nechává se vést při řešení IDP problematiky. Poradci ze strany mezinárodních organizací se zúčastňují vládního plánování a je ponechán prostor pro realizaci projektů mezinárodních organizací.

Kladné vztahy s mezinárodní komunitou přispívají k vyššímu objemu realizovaných projektů i jejich kvalitě.

4) ekonomická situace

Ázerbájdžán má oproti jiným státům výhodu existence obrovských zdrojů nerostného bohatství na svém území. Jejich těžba přispívá významně do státního rozpočtu, ze kterého stát vyděluje nemalé částky na podporu IDP. V roce 2007 se jednalo o již zmiňovaných 375 milionu dolarů. Z toho financuje každý měsíc produkty rozdáváné IDP komunitám a chlebné. Poté se věnuje výstavbě a rekonstrukci sídel, podpoře podnikání a zaměstnanosti, odstraňování min a nevybuchlého vojenského materiálu, zajišťuje bezplatné vzdělávání a zdravotní péči.

Ekonomická prosperita státu dovoluje věnovat finanční prostředky na sociální zabezpečení znevýhodněné populace.

5) schopnost realizace závazků vůči IDP

Od slova k činu je dlouhá cesta. Vždy zde existuje nebezpečí, že dobře míněná privilegia, finanční podpora i promyšlené projekty, budou znehodnoceny způsobem

realizace. Ázerbájdžán je v tomto ohledu na půli cesty. Nikdo z IDP, se kterými jsem hovořila, si nestěžoval na nesrovnalosti s dodáváním chlebného a produktů od státu. Na zmenšující se dodávky potravin od dalších organizací IDP reagovali negativně. Problémem nastává v realizaci státní rozvojové pomoci. Slyšela jsem několikrát názor, že Státní úřad pro IDP a uprchlíky je mafiánská organizace, která zneužívá milionové částky určené na pomoc IDP k vlastním účelům.¹⁷² Když si porovnáme, kolik peněz ročně stát vynaloží na podporu a kolik IDP žije pod hranicí chudoby, tak tato domněnka začíná nabírat reálné obrysy. Pro toto tvrzení však nemám hmatatelné důkazy. Plnému využití privilegií také brání již zmiňovaná všeprostupující korupce, která nutí IDP platit i za služby, které mají být zdarma. Dalším problémem bývá kvalita poskytovaných služeb. Při konstrukcích a rekonstrukcích domů ze strany státu se hovoří o nedostatečně kvalitním provedení, zpoždování plateb zaměstnancům a ztrátách materiálu.¹⁷³

Ázerbájdžán také bývá kritizován za porušování lidských práv ve vztahu k IDP. Týká se to především systému IDP legitimací znemožňujících migraci (propiska) a zneužívání existenciální tísně IDP v mírovém jednání.

Humanitární a rozvojová pomoc

Ázerbájdžán poskytuje humanitární podporu ve formě chlebného a produktů již 17 let. Dříve se na tomto podílely i mezinárodní organizace jako je WFP, ADRA, World vision a další, ale postupně za téměř celou potravinovou pomoc převzal zodpovědnost stát. Kladu si zde téměř kacířskou otázku, zda je nutné po tak dlouhé době tímto způsobem IDP podporovat. Jsem si vědoma toho, že mnoho z nich žije v chudobě, nemají práci a státní přídělky jsou pro ně podstatným zdrojem příjmů. Na druhou stranu je možné toto brát jako plýtvání peněz. Ušetřené finance by mohly být použity k rozvoji regionů a mobilizaci komunit, které by přispěly všem. Ačkoliv jsou IDP stále nejchudším segmentem společnosti, tak nejsou jediní trpící nouzí. Domnívám se, že eliminace humanitární pomoci ve spojení se zachováním privilegií a rozvojovou pomocí, by byla v této situaci vhodnější. Aneb nedávejte chudým rybu, ale prut, aby si ji sami mohli ulovit.

172 Johny, Sabid, Jeyran

173 Zástupce NRC

Antropologie a vnitřně vysídlené osoby

Po celou dobu psaní této diplomové práce jsem si kladla otázku, zda je dostatečně antropologická. Tyto moje pochyby vycházely především z faktu, že s antropologickým počinem týkajícím se vnitřně vysídlených osob potažmo i uprchlíků je těžké přijít do styku. U prací týkajících se konkrétních IDP komunit těžko poznáte, zda je autor antropologem, politickým geografem či absolventem rozvojových studií. Antropologie vnitřně vysídlených osob nemá přesné hranice, nemá své ideové zakladatele ani významná veledíla. Přesto anebo právě proto poskytuje prostor pro výzkumnou činnost a vytváření studií zabývajících se tímto fenoménem jako celkem či jeho jednotlivými aspekty.

Do budoucna bych ráda pokračovala v započatém výzkumu a zaměřila se na konkrétnější témata a některým již naznačeným se věnovala do hloubky:

1. Funkcionální a environmentální změny vesnice Hadžikend (obecně: důsledky nedobrovolného příchodu velkého množství obyvatel do uzavřené komunity)
2. Pohled vysídleného dítěte na rodnou zem rodičů (obecně: vytváření patriotismu k nikdy nenavštívené zemi skrze výchovu)
3. Role ženy v procesu vysídlení (obecně: změna postavení ženy v důsledku nedobrovolné změny životního prostoru)
4. Vztahy IDP, uprchlíků a místních v Hadžikendu (obecně: důsledky nucené koexistence obyvatel na omezeném prostoru)
5. Život ve státem zbudovaných vesnicích (obecně: život v uměle vzniklé komunitě)

Tuto studii jsem započala citátem:

„Neohlížejte se smutně za minulostí, už se nevrátí. Raději moudře využijte přítomnosti.

To je správná cesta. “¹⁷⁴

Vyjadřuje mé osobní přání.

Byla bych ráda, aby se moji přátelé z řad vysídlených osob dokázali odpoutat od minulosti a začít ve svých myslích žít.

Ne pouze přežívat.

174 Henry Wadsworth Longfellow

Příloha 1. Seznam citovaných informátorů

Johny: autodopravce, 32 let, pracovní migrant Německo/Ázerbájdžán

Sabid: ředitel banky, 31 let, Ganja

Jeyran: nezaměstnaný, 25 let, Hadžikend

Petr Kostohryz: zástupce NRC, Baku/Česká republika

Zástupce Státního úřadu pro IDP a uprchlíky: kolem 50 let, Ganja

Leyla: žena lékárníka a místostarosty, okolo 40 let, uprchlík, Hadžikend

Gurbar: učitel, okolo 40 let, IDP, Hadžikend (Xosalar)

Zulfar: učitel, okolo 40 let, IDP, Hadžikend (Xosalar)

Bextiar: učitel, 23 let, IDP, Hadžikend (Agdam)

Xetire: v domácnosti, okolo 35 let, IDP Hadžikend (Kaldbajar)

Starosta: starosta, okolo 40 let, uprchlík, Hadžikend

Místostarosta: místostarosta, okolo 45 let, uprchlík, Hadžikend

Anar: ředitel VTC, okolo 30 let, místní, Ganja

Ahmed: státní úředník, okolo 35 let, IDP Hadžikend (Kaldbajar)

kulturní atašé: zajišťování humanitární pomoci a kulturní rozvoj, okolo 40 let, Ganja

Nasimi: učitel, okolo 40 let, IDP, Ganja (Xosalar)

Rovšan N.: podnikatel, 31 let, azylant ČR, Hadžikend/Ganja

Elšan Nazarov: Překladatel, 33 let, azylant ČR, Praha

Azer: autodopravce, 29 let, pracovní migrant, Německo/Rakousko/ČR/Ázerbájdžán

Rovšan: podnikatel, okolo 35 let, místní, Hadžikend

Firdovsi: podnikatel, okolo 45 let, Baku

Alandar: taxikář, okolo 40 let, IDP, Hadžikend (Chodžaly)

Elšad: podnikatel, okolo 45 let, Ganja/Baku

Vugar: voják, okolo 25 let Ganja/Baku

Ravan: voják, okolo 25 let Ganja/Baku

Abdullah: mafián, okolo 40 let, Naftalan/Moskva

Příloha 2. Nevybuchlý vojenský materiál Hadžikend

100-mm projektil	42ks
122-mm projektil	73ks
152-mm projektil	3ks
82-mm, MORTAR	1ks
BM-21, GRAD	40ks
BM-21, GRAD,fuse	1ks
BMP-1	27ks
OF-26, 125-MM, HE,FRAG	7ks
OF-412, 100-MM, FRAG, HE	8ks
další projektily	16ks
PG-7	18ks
RPG-7	6ks
Smoke ball	115ks
další neidentifikované NVM	162ks
hlavice raket	181ks
<u>ZPU projektil</u>	<u>187ks</u>
Celkem	887ks

Literatura:

TRŽILOVÁ, Jana. *Na útěku*. Organizace na pomoc uprchlíkům : [s.n.], 2004. 54 s. ISBN 80-239-3813-4.

ROUBALOVÁ, Věra, GUNTEROVÁ, Tereza, KOSTLÁN, František. *Příchozí*. Praha : G plus G, 2005. 119 s. ISBN 80-86103-82-X

Amnesty International report 2008 : The state of the world's human rights. London : Amnesty International, 2008. 381 s. ISBN 978-0-86210-431-3.

VIZINOVÁ, Daniela, PREISS, Marek. *Psychické trauma a jeho terapie (PTSD) : Psychologická pomoc obětem válek a katastrof*. Praha : Portál, 1999. 158 s. ISBN 80-7178-284-X.

KORN, David A. *Exodus within borders : An introduction to the crisis of internal displacement*. Washington D.C. : Brookings institution press, 1999. 147 s. ISBN 0-8157-4954-6.

SZALÓ, Csaba. *Transnacionální migrace : Proměny identit, hranic a vědění o nich*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. 175 s. ISBN 978-80-7325-136-9.

POMPEEV, Jurij. *Krovavij omut Karabacha* . Baku : Azerbajdžan, 1992. 208 s.

MAMMADOVA, Havva. *Khodjaly : Martyrs and witnesses*. Baku : Ministry of culture and tourism of the republic of Azerbaijan, 2006. 248 s. ISBN 9952-21-023-X.

Cernyj janvar: Baku 1990 : Dokumenty i materialy. Baku : Azernešr, 1990. 288 s. ISBN 5-552-00716-6.

Chodžaly : Chronika genocida. Baku : Azerbajdžanskoe gosudarstvennoe izdatelstvo , 1993. 144 s. ISBN 5-552-01317-4.

WAAL DE, Thomas. *Black garden : Armenia and Azerbaijan through peace and war*. New York : New York University Press, 2003. 337 s. ISBN 0-8147-1944-9.

Contemporary history textbooks in the South Caucasus. Luboš Veselý. Praha : Asociace pro mezinárodní otázky, 2008. 85 s. ISBN 978-80-87092-08-8.

CORNELL, Svante E. *The Nagorno-Karabakh Conflict* Uppsala University : Department of East European Studies, 1999. 164 s. Report. Dostupný z WWW: <http://www.silkroadstudies.org/new/inside/publications/1999_NK_Book.pdf>.

Guiding principles on internal displacement. Geneva : United Nations, 2004. 15 s.

TOMEŠ, Jiří, FESTA, David, NOVOTNÝ, Josef a kol. *Konflikt světů a svět konfliktů*. Praha : P3K, 2007. 350 s. ISBN 978-80-903587-6-8.

NRC. *Long journey home : Review of NRC Activities in Fizuli district of Azerbaijan 2004-2007*. Baku : [s.n.], 2008. 25 s.

Články v odborných časopisech:

BACON, Kenneth H., LYNCH, Maureen. Lost in Purgatory : The plight of Displaced Persons in the Caucasus. *Word policy journal*. 2002/2003, vol. 19, no. 4, s. 66-71.

PARSEGHIAN, Seepan V. Why IDPs Matter in the Nagorno-Karabakh Conflict. *Stanford's Student Journal of Russian, East European, and Eurasian Studies*. 2006, vol. 2, spring, s. 81-94.

AFFOLTER, Friedrich W, FINDLAY, Henry J. Assessment of mobilization and leadership challenges in Azerbaijani IDP and refugee camps . *Convergence*. 2002, vol. 35, no. 4, s. 37-54.

COHEN , Roberta. Developing an International System for Internally Displaced Persons. *International Studies Perspectives*. 2006, no. 7, s. 87-101.

HEIMERL, Daniela. The Return of Refugees and Internally Displaced Persons : From Coercion to Sustainability?. *International Peacekeeping*. 2005, vol. 12, no. 3, s. 377-390.

ROSSER, J. Barkley, ROSSER, V. Rosser, AHMED, Ehsan. INCOME INEQUALITY AND THE INFORMAL ECONOMY IN TRANSITION ECONOMIES. *Journal of Comparative Economics*. 2000, vol. 28, no. 1, s. 156-171.

ALIYEV, Aloysat. Migration to and from Azerbaijan. *Migrations perspectives*. 2006, s. 27-36.

Internetové zdroje:

Internal displacement monitoring centre. *Azerbaijan : IDPs still trapped in poverty and dependence* [online]. 2008 [cit. 2008-11-25]. Dostupný z WWW: <[http://www.internal-displacement.org/8025708F004BE3B1/\(httpInfoFiles\)/1F9C32394E85DEACC1257486004673F9/\\$file/Azerbaijan+-+July+2008.pdf](http://www.internal-displacement.org/8025708F004BE3B1/(httpInfoFiles)/1F9C32394E85DEACC1257486004673F9/$file/Azerbaijan+-+July+2008.pdf)>.

Internal displacement monitoring centre. *Azerbaijan : IDP living conditions improve, but peace deal remains elusive* [online]. 2007 [cit. 2008-11-25]. Dostupný z WWW: <[http://www.internal-displacement.org/8025708F004BE3B1/\(httpInfoFiles\)/CAF3FDADB3D44A85C125729500321BC4/\\$file/Azerbaijan%20-March%202007.pdf](http://www.internal-displacement.org/8025708F004BE3B1/(httpInfoFiles)/CAF3FDADB3D44A85C125729500321BC4/$file/Azerbaijan%20-March%202007.pdf)>.

Internal displacement monitoring centre. *Profile of internal displacement : Azerbaijan* [online]. 2005 [cit. 2008-11-25]. Dostupný z WWW: <[http://www.internal-displacement.org/8025708F004BE3B1/\(httpInfoFiles\)/7A29E04AB9B2E768802570BA0056048E/\\$file/Azerbaijan%20-February%202005.pdf](http://www.internal-displacement.org/8025708F004BE3B1/(httpInfoFiles)/7A29E04AB9B2E768802570BA0056048E/$file/Azerbaijan%20-February%202005.pdf)>.

Internal displacement monitoring centre. *Profile of internal displacement : Azerbaijan* [online]. 2003 [cit. 2008-11-25]. Dostupný z WWW: <[http://www.internal-displacement.org/8025708F004BE3B1/\(httpInfoFiles\)/84086FC6C659F7FAC125710E004](http://www.internal-displacement.org/8025708F004BE3B1/(httpInfoFiles)/84086FC6C659F7FAC125710E004)>.

[D14B8/\\$file/Azerbaijan%20-May%202003.pdf](#)>.

United Nations. *Report of the Representative of the Secretary General on the human rights of internally displaced persons, Walter Kälin : Mission to Azerbaijan* [online]. 2007 [cit. 2008-11-25]. Dostupný z WWW: <http://www.brookings.edu/projects/idp/~media/Files/Projects/IDP/UN%20Reports/Mission%20Reports/2007_rpt_Azerbaijan_AE.pdf>.

Country Profiles from Eastern Europe : Azerbaijan, Bosnia and Herzegovina, Kosovo [online]. 2001 [cit. 2008-11-25]. Dostupný z WWW: <[http://www.reliefweb.int/rw/RWFiles2002.nsf/FilesByRWDocUNIDFileName/ACOS-64CGCE-wcrwc-easterneurope-apr.pdf/\\$File/wcrwc-easterneurope-apr.pdf](http://www.reliefweb.int/rw/RWFiles2002.nsf/FilesByRWDocUNIDFileName/ACOS-64CGCE-wcrwc-easterneurope-apr.pdf/$File/wcrwc-easterneurope-apr.pdf)>.

UNIFEM. *The status of IDP women in Azerbaijan : A rapid assessment* [online]. 2006 [cit. 2008-11-25]. Dostupný z WWW: <http://www.unifem.org/attachments/stories/2006_IDPwomenAzerbaijan_eng.pdf>.

Amnesty International. *Azerbaijan : Displaced then discriminated against - the plight of the internally displaced population* [online]. 2007 [cit. 2008-11-25]. Dostupný z WWW: <<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR55/010/2007/en/dom-EUR550102007en.pdf>>.

MIGDALOVITZ, Carol. *Armenia-Azerbaijan Conflict* [online]. 2003 [cit. 2008-11-25]. Dostupný z WWW: <https://www.policyarchive.org/bitstream/handle/10207/839/IB92109_20030603.pdf?sequence=12>.

International crisis group. *Nagorno-Karabakh : A plan for peace* [online]. 2005 [cit. 2008-11-25]. Dostupný z WWW: <<http://www.crisisgroup.org/home/index.cfm?id=3740>>.

Internal displacement : Global Overview of Trends and Developments in 2007 [online]. 2008 [cit. 2008-11-25]. Dostupný z WWW: <[http://www.internal-displacement.org/8025708F004BE3B1/\(httpInfoFiles\)/BD8316FAB5984142C125742E0033180B/\\$file/IDMC_Internal_Displacement_Global_Overview_2007.pdf](http://www.internal-displacement.org/8025708F004BE3B1/(httpInfoFiles)/BD8316FAB5984142C125742E0033180B/$file/IDMC_Internal_Displacement_Global_Overview_2007.pdf)>.

STATE PROGRAMME ON POVERTY REDUCTION AND ECONOMIC DEVELOPMENT 2003-2005 [online]. Baku: 2005 [cit. 2009-05-21]. Dostupný z WWW: <<http://www.undg.org/docs/8495/MDG-Progress-Report-2005.pdf>>.

FLODMAN BECKER, Kristina. *The Informal Economy* [online]. 2004 [cit. 2009-05-24]. Dostupný z WWW: <<http://rru.worldbank.org/Documents/PapersLinks/Sida.pdf>>.

Azerbaijan : Country Brief 2009 [online]. World Bank, 2009 [cit. 2009-05-25]. Dostupný z WWW: <<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/AZERBAIJA/NEXTN/0,,menuPK:301923~pagePK:141132~piPK:141107~theSitePK:301914,00.html>>.

Azerbaijan: Official corruption; the ramifications entailed by non-payment of bribes and the prevalence of organized crime (2005 - 2007) [online]. Immigration and Refugee Board

of Canada, 2007 [cit. 2009-05-25]. Dostupný z WWW: <<http://www.unhcr.org/refworld/country,,IRBC,,AZE,4562d8b62,469cd6b014,0.html>>.

LIEBERMAN , Ira. *The Informal Economy and Corruption* [online]. 2005 [cit. 2009-05-25]. Dostupný z WWW: <<http://www.csd.bg/fileSrc.php?id=1379>>.

WOMEN AND MEN IN THE INFORMAL ECONOMY: : A statistical picture [online]. 2002 [cit. 2009-05-25]. Dostupný z WWW: <<http://www.wiego.org/publications/women%20and%20men%20in%20the%20informal%20economy.pdf>>.

CASE OF AKIMOVA v. AZERBAIJAN [online]. 2008 [cit. 2009-06-28]. Dostupný z WWW: <[http://www.internal-displacement.org/8025708F004CE90B/\(httpDocuments\)/09BDE7D73DEAEE1CC125750B002F37FA/\\$file/CASE+OF+AKIMOVA+v.+AZERBAIJAN+2008.doc](http://www.internal-displacement.org/8025708F004CE90B/(httpDocuments)/09BDE7D73DEAEE1CC125750B002F37FA/$file/CASE+OF+AKIMOVA+v.+AZERBAIJAN+2008.doc)>.

State statistical committee Azerbaijan republic. *Estimation of poverty statistics in Azerbaijan republic* [online]. 2005 [cit. 2009-06-26]. Dostupný z WWW: <<http://www.nscb.gov.ph/poverty/conference/papers/11azerbaijan.pdf>>.

IDMC. *Internal Displacement: Global Overview of Trends and Developments in 2006* [online]. 2007 [cit. 2009-06-25]. Dostupný z WWW: <[http://www.internal-displacement.org/8025708F004BE3B1/\(httpInfoFiles\)/9251510E3E5B6FC3C12572BF0029C267/\\$file/Global_Overview_2006.pdf](http://www.internal-displacement.org/8025708F004BE3B1/(httpInfoFiles)/9251510E3E5B6FC3C12572BF0029C267/$file/Global_Overview_2006.pdf)>.

IDMC. *Let it be known : Internally displaced Columbians speak out* [online]. 2007 [cit. 2009-06-25]. Dostupný z WWW: <[http://www.internal-displacement.org/8025708F004BE3B1/\(httpInfoFiles\)/31094DAD638A01A6C1257353003E3CB3/\\$file/IDP_Life_Stories.pdf](http://www.internal-displacement.org/8025708F004BE3B1/(httpInfoFiles)/31094DAD638A01A6C1257353003E3CB3/$file/IDP_Life_Stories.pdf)>.

DITRYCH, Ondřej. *Konfliktní histografie na Kavkaze : Případa Náhorního Karabachu. Na východ* [online]. 2005, [cit. 2009-06-25]. Dostupný z WWW: <<http://www.navychod.cz/?req=print&id=395>>.

LIZ, Fuller. *Is The Karabakh Peace Process In Jeopardy?* [online]. Radio Free Europe, 2009 [cit. 2009-06-02]. Dostupný z WWW: <http://www.rferl.org/content/Is_The_Karabakh_Peace_Process_In_Jeopardy/1732576.html>.

OSCE Head Hopes for Further Progress in Nagorno-Karabakh Conflict Settlement [online]. Turkish weekly, 11.5.2009 [cit. 2009-06-02]. Dostupný z WWW: <<http://www.turkishweekly.net/news/76193/osce-head-hopes-for-further-progress-in-nagorno-karabakh-conflict-settlement.html>>.

JEAN-CHRISTOPHE, Peuch. *Nagorno-Karabakh: Mediators strive to keep peace-talk participants \"on the same page\"* [online]. 12.7.2007 [cit. 2009-06-02]. Dostupný z WWW: <<http://www.reliefweb.int/rw/rwb.nsf/db900sid/KKAA-79S4FK?OpenDocument>>.